

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
(відділення релігієзнавства)

**РЕЛІГІЯ І ВІЙНА:
СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

Київ – 2024

УДК 2-7 / 27-29 / 322 / 355

ББК 86 / 68

Релігія і війна: сучасний український контекст: Колективна монографія. За заг. ред. Г.Кулагіної-Стадніченко, О.Недавної. Київ: Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, 2024. 94 с.

Монографія пропонує осмислення тих викликів у релігійному житті України, які актуалізувались з повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації до суверенної України. Показано, що завдяки своїм ціннісним дискурсам релігія не лише впливає на свідомість людей, формує відповідні світоглядні орієнтири, а й вирішує долю Українського світу, людства загалом, будучи сама обумовлена реаліями власного існування. Доведено, що релігія не може займати роль стороннього спостерігача, коли чиняться злочини проти людяності та людства. Для дослідників релігії провідним залишається принцип контекстуальності, що лише підсилює значущість принципів історичності та незаангажованості, які, у свою чергу вимагають чіткої громадянської позиції. Авторами розглянуті різні аспекти трансформацій, що відбуваються на релігійній мапі України під час військової агресії російської імперії, підкреслена роль релігії як чинника національної безпеки, її взаємозв'язок з державними інституціями, досліджено характер та умови взаємодії релігії та соціуму, зауважена шкідливість симулякру «русскій мір» як деконструктора у функціонуванні релігійної системи. Монографія буде цікава всім, хто вивчає релігійні процеси в Україні та світі.

The monograph offers an understanding of those challenges in the religious life of Ukraine, which became too acute with the full-scale military invasion of the Russian Federation into sovereign Ukraine. It is shown that thanks to its valuable discourses, religion not only influences the consciousness of people, forms the corresponding worldview orientations, but also decides the fate of the Ukrainian world, humanity in general, being itself conditioned by the realities of one's own existence. It has been proven that religion cannot play the role of a bystander when crimes against humanity and humanity are committed. For researchers of religion, the principle of contextuality remains the leading one, which only strengthens the importance of the principles of historicity and non-involvement, which, in turn, require a clear civic position. The authors considered various aspects of the transformations that took place on the religious map of Ukraine during the military aggression of the Russian Empire, emphasized the role of religion as a factor of national security, its relationship with state institutions, investigated the essence and conditions of interaction between religion and society, and also noted the harmfulness of the simulacrum "russskiy mir" as a deconstructor in the functioning of the religious system. The monograph will be of interest to everyone who studies religious processes in Ukraine and the world.

Рецензенти:

А. Арістова, доктор філософських наук, професор.

Т. Гаврилюк, доктор філософських наук, професор.

В. Лях, доктор філософських наук, професор.

Рекомендовано до друку

Вченою радою Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України
(протокол № 8 від 25.06.2024 р.)

ISBN 978-617-14-0275-1 (електронне видання)

© Інститут філософії

імені Г.С. Сковороди НАН України

© Автори статей

ЗМІСТ

Передмова (<i>Оксана Горкуша</i>).	4
Розділ 1. Релігійна свобода vs національна безпека: виклики в часі російсько-української війни (<i>Анатолій Колодний, Людмила Филипович</i>).	7
Розділ 2. Релігія, держава і право: взаємозв'язки на тлі російської війни проти України (<i>Олег Бучма</i>).	25
Розділ 3. Релігійність українських віруючих у реаліях війни Росії проти України (<i>Ганна Кулагіна-Стадніченко</i>).	32
Розділ 4. Ставлення сучасних Української Греко-Католицької Церкви і Римсько-Католицької Церкви в Україні до війни та захисту Батьківщини: офіційна позиція (<i>Ольга Недавня</i>).	41
Розділ 5. Пацифізм – неприйнятний: протестанти України (російсько-українська війна і справа Перемоги) (<i>Павло Павленко</i>).	50
Розділ 6. Новітні релігії в Україні в умовах викликів повномасштабної війни (<i>Ярослав Ювсечко, Людмила Филипович</i>).	56
Розділ 7. Українське рідновірство в контексті російсько-української війни: концептуальні погляди та релігійні практики (<i>Дмитро Базик</i>).	68
Розділ 8. Людина як мета чи засіб: Український світ та «руській мір» як антагоністичні світоглядні мапи (<i>Оксана Горкуша</i>).	82
Післяслово (<i>Ольга Недавня</i>).	93

ПЕРЕДМОВА

Для чого ми написали цю працю?

Карколомні події останніх 10 років (щонайбільше – загарбницька війна Російської Федерації проти України) засвідчили, що Український світ в його сучасному локусі став місцем розгортання тектонічних глобальних процесів, і те, яким буде і чи буде завтра світ, людина, людство загалом залежить від того, який історичний орнамент (протистояння між поліфонічно-демократичними і авторитарно-тоталітарними суспільними устроями) та у якій змістовній колористиці (ціннісна палітра, зосереджена довкола людини як гідного, вільного співтворця дійсного світу, чи довкола жорстко ієрархізованої «самодержавной» системи, для якої людина є лише безликим гвинтиком, гарматним м'ясом, змінним ресурсом для функціонування) вигаптує наше теперішнє у рушник для майбутнього.

Та сьогодні нам випала нагода бути не лише допитливими археологами, що намагаються відтворити зникле за пощербленими черепками, але і включеними в епіцентр дійсності свідками та учасниками тих процесів, від яких залежить напрямок, якість та й сама ймовірність майбутнього людства. Через це маємо потребу й обов'язок якомога ретельніше аналізувати й адекватніше висловлювати, послідовно фіксувати й оприлюднювати фахові змістовні міркування щодо процесів, акторів, факторів, чинників, умов, напрямків і ризиків. Тим більше, що покликанням гуманітаріїв, включно з релігієзнавцями, є відслідковувати ціннісні дискурси (включно з релігійними наративами), на які спирається свідомість людей, що тут і зараз вирішують долю Українського світу, людства загалом, релігії цілком чи в конкретних конфесійних або ж інституційних виявах.

Добре пам'ятаючи завдяки кому (українським воїнам – нашим славним захисникам) ми маємо ту можливість і шанс аналізувати українську дійсність разом з її релігійною складовою, ми спробуємо уникати слова «фронт», адже таке сьогодні асоціюється не зі змістовно-інтелектуальними баталіями, а з гарячою фазою воєнних дій, коли під загрозу поставлені не лише ідеї чи теоретичні концепції, але і саме життя у його дійсному варіанті. Принагідно згадаємо український Маріуполь і те, що з ним зробили російські загарбники, аби витерти українську ідентичність з понівечених килимовими бомбардуваннями вулиць, мікрорайонів, зі свідомості скалічених жахіттям

війни, отруєних трупним смородом руїн мешканців, що вижили й перебувають в окупації.

Тож тактичною перемогою сьогодні є не цитованість в наукометричних базах чи знаність і впізнаваність у фахових або ж широких колах, а наша здатність українською мовою, опираючись на українську ментальність, згідно з українським світоглядом вільно й правдиво висловлювати Український світ у його сутнісних параметрах. А ціною за цю нашу спроможність є життя тисяч наших найкращих та найгідніших героїв, які викупили своєю жертвовністю Український світ від знищення.

І трагічні зміни контексту життя українців призводять до загострення сприйняття мовної, культурної, інформаційної, релігійної проблематики та з необхідністю корегують експертну нейтральність, об'єктивність, незаангажованість. На нашу думку, ситуація війни звільняє дослідників, експертів від безстороннього, позаконтекстуального аналізу взаємин між різними конфесіями, церквами. Війна розставляє все на свої місця, адже екзистенційний простір мільйонів українців залежить від адекватного позиціонування і активності всіх його представників – і державних діячів, і релігійних лідерів, і науковців, і молоді, і студентів, а зараз і військових.

У цьому глобальному протистоянні добра і зла, цивілізації і антицивілізації у науки, щонайперше гуманітаристики, особлива місія – бути щирим арбітром і правдивим виразником дійсності. Чи може вона бути поза політикою? Безсторонньою, нейтральною, «чистою наукою»? Дискусія про включення/невключення науки в соціальний чи ідеологічний контекст – давня, та має свої особливості для кожного історичного періоду. В часи тоталітаризму нейтральність – найбільш омріяно-ідеальна позиція науки, яка прагне захиститись від тотального контролю.

Однак тоталітаризм, що інструменталізує усе, підпорядковує собі і науку, щонайбільше – гуманітаристику, на яку покладається обслуговуюча провідну ідеологію функція, закамуйльована позірною нейтральністю та декларативною незаангажованістю. Тому після звільнення України з СРСР та української науки від ролі лише обслуговуючого панівну ідеологію знаряддя, настав період утвердження в українській гуманітаристиці власне справжньої, а не позірної, об'єктивності і незаангажованості.

Однак, натомість, дійсних запобіжників від закамуйльованого під нейтральність та об'єктивність застереження інтересів певної ідеології не існує. Понад те – часто саме підкреслена нейтральність дослідника виявляється лише прикриттям для лобіювання ним певного прихованого інтересу. Крім того, демонстративне абстрагування від дійсності, позірна «незаангажованість» та винесення позиції дослідника понад життєвий контекст у ситуації, коли чиниться злочин проти людяності, часто призводить до шкідливого релятивізму й урівняння «задля об'єктивності» значення аргументації й оцінки ситуації злочинця та того, проти кого чиниться злочин. Тож в нових умовах така позиція шкідлива.

Для себе українські релігієзнавці визначили: що в ієрархії методологічних підходів (а їх існує багато) особливе місце зараз займає принцип контекстуальності¹.

Це передбачає врахування:

1) найбільш подійного контексту (зокрема військову агресію Росії проти України) як умову прояву/маніфестації релігії, що задає її функціональні та змістовні особливості. Відтак, контекст дійсності – це місце зустрічі релігієзнавця з живою релігією, а контекстуальність – розуміння трансформаційних процесів і в самій релігії (історичність релігії), і в її функціонуванні як людського феномену в умовах війни – з одного боку, та одночасна зануреність дослідника в цей контекст – з іншого;

2) особливостей, глибини та інтенсивності свого (дослідницького) контекстуального включення/вилучення. Контекстуальність вимагає від дослідника постійної корекції його позиції, звірки ним сформульованих припущень із дійсністю, зважування доречності застосування певних методів та визначень, критичного переосмислення висловленого ним самим при зміні контексту та колегами із застосуванням цілого методологічного апарату українського академічного релігієзнавства.

Методологічні підходи, що використовувалися в академічному релігієзнавстві у довоєнний час, не втратили своєї функціональної значимості й зараз, в період російсько-української війни. Але нині особливо актуальним постає контекстуальний підхід, що засвідчує зміну парадигми сучасного методологічного мислення в релігієзнавстві.

Відтак концептуальні і методологічні проблеми релігієзнавчого дослідження, аналітики і прогнозування в умовах, деформованих військовою агресією Росії проти України, потребують посилення принципом контекстуалізації, кореляції/корекції, звірки сформульованих припущень із дійсністю, зважування доречності застосування певних методів та визначень, критичного переосмислення обраного методологічного апарату. Сучасна контекстуальність релігієзнавчих досліджень полягає у тому, що ми не лише співпереживаємо з кожним українцем нашу дійсність, але і аналізуємо її в наших дослідженнях, виражаємо у наших текстах і міркуваннях.

Адже Український світ сьогодні – не комфортний простір для абстрагованих незаангажованих теоретиків, а поле бою за життя в його українському формулюванні. Тож кожен з нас водночас і релігієзнавець, що мислить і висловлюється українською аналізуючи українську дійсність, і громадянин України, виживання якого залежить від того, чи спроможний він захистити Український світ від загарбника зокрема і в теоретично-інтелектуальному вимірі.

¹ Филипович Л., Титаренко В., Горкуша О. Контекстуалізація як один із головних методологічних підходів релігієзнавчого дослідження в період російсько-української війни *Філософська думка*. №1, 2023. <https://dumka.philosophy.ua/index.php/fd/article/view/651>

Розділ 1

*Анатолій Колодний²
Людмила Филипович³*

РЕЛІГІЙНА СВОБОДА VS НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА: ВИКЛИКИ В ЧАСІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Війна зруйнувала усталений спосіб життя мільйонів українців, налагоджені відносини між державою і церквою, між конфесіями, між релігією і суспільством. Сформований протягом 30 років незалежності України порядок в сфері свободи совісті і віросповідання, який зафіксовано в Конституції України та «Законі про свободу совісті та релігійні організації», піддається важким випробуванням. Якщо до війни кожній людині гарантувалося право сповідувати або не сповідувати певну систему духовних цінностей, індивідуально чи колективно відправляти обряди, об'єднуватися в релігійні громади, звершувати певну культову і позакультову діяльність, то з початком російсько-української агресії релігійне життя українців стає проблемним як на індивідуальному, так і на спільнотному рівні.

Індивідуальна віра постала перед непростими викликами. Жах війни породжує безліч питань у віруючої людини до Бога: чому Він дозволяє зло - руйнування мільйонів життів, вбивство дітей, знищення народу та країни, чому Він не карає за це як справедливий і милосердний Бог? Свобода, якою вже звикли користуватися українські віруючі, перестала бути гарантованою, тією, яка давала право сповідувати будь-яку релігію. Права людини, а часто і цілої віросповідної спільноти грубо попираються. Україна із країни, де стан релігійної свободи не викликав занепокоєння, а її обсяг лише зростав, перетворюється на територію, де бути віруючим стає небезпечним.

Перш за все це стосується анексованого Криму, тимчасово окупованих територій Донецької і Луганської, а з 24.02.2022 й інших областей України. Моніторинг стану релігійної свободи, здійснюваний різними міжнародними, громадськими, державними і релігійними організаціями, свідчить про постійне порушення прав громадян України, про наявність переслідування тут людей за віросповідною ознакою, про гоніння на певні релігійні організації. Значній частині українських віруючих відмовляють в праві мати свої конфесійні переконання, засновувати громади, молитися в звичний спосіб, здійснювати богослужіння. Заборонено існування цілих деномінацій, які силою послідовно

2 Колодний Анатолій, д.філос.н., проф., гол.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

3 Филипович Людмила, д.філос.н., проф., пр.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

вичавлюються з тимчасово окупованих територій через створення неможливих умов для здійснення духовної місії.

Ці порушення в сфері свободи совісті постійно моніторяться різними правозахисними центрами. Промовистими є звіти Інституту релігійної свободи (ІРС) – «Свобода віросповідання під прицілом: російський терор на окупованих територіях»: Аналітична доповідь про ситуацію зі свободою віросповідання та релігійно вмотивовані переслідування на окремих територіях Донецької та Луганської областей Східної України, тимчасово окупованих Російською Федерацією. Східної України (2018)⁴. Інститут релігійної свободи реалізує проект «Замкнута віра» (Locked Faith)⁵. Інформаційно важливою є робота Кримської правозахисної групи з моніторингу і документування порушень прав людини і воєнних злочинів в Криму⁶.

В Україні ініційовані й інші проекти. Дуже результативним виявився проект МАРу «Релігія в огні» (Religion on Fire: Documenting Russia's War Crimes against Religious Communities in Ukraine), який фіксує ресурсні втрати релігійних організацій в результаті війни⁷. Експерти продовжують вивчати стан релігійної свободи в Україні, ініціювавши проект «Російський наступ на релігійну свободу в Україні»⁸, яким фіксує агресію РФ щодо релігійного життя українців. Важливим результатом дослідження стала аналітична доповідь⁹, що охоплює період з 24 лютого до 15 липня 2022 р., а також містить аналіз стану свободи віросповідання на українському півострові Крим, окупованому Росією 2014 р.

Згадані дослідження відображають вплив агресивної війни, розпочатої Російською Федерацією проти України, на конфесії, які об'єднують майже 84 % усієї релігійної мережі країни. Серед них: православні, католицькі, протестантські церкви, іудейські та мусульманські релігійні об'єднання, а також окремі релігійні та етнічні меншини¹⁰.

У доповіді, яка була неодноразово представлена за кордоном¹¹, зазначається, що у 2014–2015 роках російська агресія проти України супроводжувалася викраденнями, катуваннями та позасудовими розстрілами священників і віруючих Православних церков України (зокрема УПЦ Київського Патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви), Української Греко-Католицької Церкви, а також ряду протестантських церков

4 Свобода віросповідання під прицілом. https://irs.in.ua/files/publications/2018.10.24-IRF-Report_UKR.pdf

5 Locked faith. Голос віруючих під час війни. <https://lockedfaith.org/ua>

6 Кримська правозахисна група. <https://crimeahrg.org/uk/>

7 Religion in fire. <https://www.mar.in.ua/en/religion-on-fire/>

8 Вплив російського вторгнення на релігійні громади України.

<https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-summary-UKR.pdf>

9 Російський наступ на релігійну свободу в Україні. Дослідження. Аналітика. Рекомендації. <https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-UKR.pdf>

10 Російський наступ на релігійну свободу в Україні. <https://irs.in.ua/p/118>

11 ІРС представив в США дані про російські атаки на релігійні громади України <https://irs.in.ua/p/128>; ІРС представив у США дослідження про російські атаки на релігійні громади України. <https://irs.in.ua/p/122>; #IRFSummit2023, <https://www.facebook.com/hashtag/irfsummit2023>

(баптистів, п'ятидесятників, адвентистів тощо), Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів (мормони) і Свідків Єгови. Ці спільноти зазнали цілеспрямованих переслідувань. Як наслідок, на окупованих Росією територіях Донецької та Луганської, Херсонської і Запорізької областей припинили існування більшість таких релігійних громад, віруючі змушені молитися приватно або збиратися таємно. Тож релігійна свобода тут знищена.

З 24 лютого 2022 року напади Росії на свободу віросповідання в Україні стали жорстокішими. Якщо раніше на окупованих територіях священникам здебільшого лише погрожували вбивством, то тепер релігійних діячів убивають і катують – знову, але в набагато більших масштабах, ніж 2014 року. Якщо раніше російська окупаційна влада виганяла українських віруючих із їхніх церков і молитовних будинків, то зараз Росія знищує духовну спадщину України ракетними ударами, обстрілами та пограбуванням релігійних споруд, що не виправдане ніякою військовою необхідністю. На окупованих українських територіях нині відкрито впроваджується імперіалістична політика Росії, яка ґрунтується на ідеології “русского міра”. Так, окупаційна влада вилучає українські книги з бібліотек і привселюдно спалює їх, завозить тони російськомовних підручників для шкіл, де подається переписана російським режимом історія, забороняє використання української мови в публічній сфері та навіть на дорожніх знаках.

Окупаційна влада намагається взяти під контроль усю релігійну діяльність, примушує релігійні громади виправдовувати російську агресію та підпорядковуватися російським релігійним центрам, схиляє проукраїнських релігійних діячів до співпраці, вдаючись щодо них до погроз і тортур. Так, недавно російські загарбники закатували до смерті 59-річного Степана Подольчака, настоятеля храму Православної Церкви України в селищі Каланчак на Херсонщині, який відмовився перейти до РПЦ¹².

Російські ЗМІ та релігійні діячі (Патріарх Московський і всієї Русі Кіріл, п'ятидесятницький лідер РФ Ряховський, мусульманські муфтії) виправдовують війну проти України тим, що нібито захищають православних віруючих та російськомовних мешканців сходу України від нацистів, уніатів, розкольників і сатаністів. Натомість російська військова авіація та артилерія знищують як релігійні споруди, так і віруючих, які в них знаходяться, незалежно від їхньої мови, конфесії та етнічної приналежності. Приклади масових руйнувань, як-от Буча, Ірпінь, Маріуполь, Харків, дають змогу дійти висновку, що Росія радше зруйнує цілі міста та знищить українську історичну й духовну спадщину, ніж визнає право українського народу на самовизначення та суверенітет.

Релігійна свобода в Україні потребує підтримки, запровадження персональних санкцій проти російських чиновників, релігійних лідерів, працівників медіа та інших осіб, відповідальних за виправдання та (або)

12 Російські загарбники закатували до смерті 59-річного Степана Подольчака, настоятеля храму Православної Церкви України в селищі Каланчак Скадовського району Херсонщини // <https://religionpravda.com.ua/?p=91089>

здійснення репресій проти українських релігійних діячів і релігійних громад¹³. Україна вимагає створення Спеціального трибуналу для покарання за злочин агресії проти України; безперешкодний доступ до окупованих українських територій, зокрема й до Криму, та до людей, які там ув'язнені, для незалежних моніторингових місій з метою спостереження за ситуацією зі свободою віросповідання та іншими правами людини тощо¹⁴.

Неоціненну допомогу у моніторингу релігійної свободи в світі та Україні надають міжнародні центри, напр. HRWF - Human Rights Without Frontiers (Права людини без кордонів)¹⁵. Особливим фокусом діяльності цього інформаційно-правозахисного ресурсу є свобода релігії чи переконань - FoRB – Freedom of Religion and Belief¹⁶. HRWF наполягає, що право на свободу релігії чи переконань закріплено в кількох міжнародних документах, таких як стаття 18 Загальної декларації прав людини (UDHR) і стаття 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (ICCPR).

Цими документами передбачається право кожного на свободу думки, совісті та релігії та чітко зазначається, що «це право включає свободу змінювати свою релігію чи переконання, а також свободу як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, виявляти свою релігію або переконання в навчанні, практиці, поклонінні та обрядах». HRWF приділяє особливу увагу свободі віросповідання. Ця організація взяла на себе провідну роль у боротьбі проти всіх форм релігійної дискримінації та захисті свободи, будучи членом Європейської платформи проти релігійної нетерпимості та дискримінації і членом дорадчої ради Платформи Європейського парламенту за секуляризм у політиці в Європейському парламенті. HRWF прагне захищати свободу думки, совісті та релігії або переконань для всіх людей, незалежно від їхньої приналежності в т.ч. і в Україні¹⁷.

Але найбільш послідовним і фундаментальним захисником свободи релігії є США, де ще у 1998 року було прийнято спеціальний Закон про свободу віросповідання у країнах світу. США активно співпрацюють з європейськими структурами, при цьому постійно моніторять стан релігійної свободи у світі, звертаючи увагу на «країни, що викликають особливе занепокоєння», уважно спостерігаючи за країнами, які порушують релігійні свободи, надаючи

13 Кабінет Міністрів схвалив пропозиції щодо застосування персональних санкцій на 10 років проти керівника Російської ПЦ патріарха [Кірила Гундяєва](#) та ще семи її представників. З метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України Уряд на своєму засіданні 30 серпня 2022 р. прийняв відповідне розпорядження, керуючись тим, що Російська ПЦ підтримує війну Росії проти українського народу й щодня благословляє воєнні злочини проти українців. Див.: <https://df.news/2022/08/30/kabmin-skhvalyv-skhvalyv-sanktsii-proty-patriarkha-kirila-ta-inshykh-predstavnykiv-rpts/>

14 Російський наступ на релігійну свободу в Україні. Дослідження. Аналітика. Рекомендації. <https://irf.in.ua/files/publications/2022.09-IRF-Ukraine-report-UKR.pdf>

15 Human rights without frontiers. <https://hrwf.eu>

16 Freedom of Religion or Belief – FoRB. <https://hrwf.eu/forb/>

17 UKRAINE: Almost 500 religious sites destroyed as a result of Russian aggression. Retrieved from: <https://hrwf.eu/ukraine-almost-500-religious-sites-destroyed-as-a-result-of-russian-aggression/>; UKRAINE: With Orthodoxy torn apart in Ukraine, mediation is needed to heal it. Retrieved from: <https://hrwf.eu/ukraine-with-orthodoxy-torn-apart-in-ukraine-mediation-is-needed-to-heal-it/>.

рекомендації щодо дотримання прав та свобод людини у сфері світогляду та релігії.

Відповідно до згаданого закону про міжнародну свободу віросповідання Державний департамент США (спеціальна Комісія зі свободи віросповідання в країнах світу) щорічно готує звіт Конгресу США з релігійної свободи у світі. Крім опису ситуації з порушення свободи релігії в окремих країнах, комісія розробляє політичні рекомендації для президента, держсекретаря та Конгресу, які базуються на юридично закріпленому мандаті та стандартах, викладених у Загальній декларації прав людини та інших міжнародних документах¹⁸. Рекомендації направлені на зміцнення свободи віросповідання в світі як невід'ємного компонента зовнішньої політики США.

Щорічна доповідь містить розділи про країни, які Комісія рекомендує Державному секретарю для внесення до списку країн, які викликають особливе занепокоєння на підставі серйозних порушень свободи віросповідання відповідно до положень Закону про свободу віросповідання у країнах світу (1); про країни, внесені Комісією до Списку спостереження через порушення у сфері свободи віросповідання країн, що не увійшли до списку, які викликають особливе занепокоєння, проте потребують пильної уваги (2); а також про країни, за якими Комісія веде уважне спостереження (3). Підсумок своїх спостережень та висновків Комісія викладає на своєму сайті.

Відповідно до прийнятої класифікації всі країни за рівнем свободи релігії діляться на певні групи:

Країни, де рівень свободи релігії задовільний і щодо яких не виникає занепокоєння у світової спільноти стосовно дотримання прав і свобод. Взірцевими є США, Канада, західноєвропейські країни, де можуть виникати поодинокі випадки дискримінацій на релігійному ґрунті, але вони швидко і фахово розв'язуються;

Країни, де є певні проблеми, але в межах існуючих законодавств є можливість їх розв'язати мирним шляхом. Так, серед таких країн, що потребують уваги Бахрейн, Бангладеш, Білорусь, Киргизстан, деякі країни Африки та Західної Європи;

Країни, де фіксуємо значні порушення в сфері свободи релігії, а ситуація потребує моніторингу і прискіпливої уваги міжнародних структур. Ці країни попадають в перелік країн, які викликають занепокоєння світової спільноти. До зони занепокоєння тут потрапляють Центрально-Африканська Республіка, Єгипет, Ірак, Нігерія, Пакистан, Сирія і В'єтнам, Афганістан, Азербайджан, Куба, Індія, Індонезія, Казахстан, Лаос, Малайзія, Росія та Туреччина;

Країни, де критична ситуація, кричущі порушення свободи релігії, тому це країни особливого занепокоєння, щодо яких можливі особливі рішення. Традиційно в цьому списку Бірма, Китай, Еритрея, Іран, Північна Корея, Саудівська Аравія, Судан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан. Тут

18 Див. докл.: Филипович Л. (2016). Свобода релігій і переконань в доповіді Державного Департаменту США. *Релігійна свобода: свобода релігії і переконань за умов сучасних викликів*. Науковий щорічник № 19. Частина II. За загальною редакцією проф. А.Колодного, Л.Филипович. К.: УАР. С. 25-28.

справа не тільки в списку, а в тому, що тим, які в ньому опинилися, відмовлено в отриманні допомоги США: вони підпадають під різні санкції, під постійну критику та засудження з боку не лише США, а й усіх демократичних країн світу. Такі країни стають об'єктами вивчення, відвідування різними делегаціями, комісіями, вони нескінченно згадуються у будь-яких негативних звітах. Авторитет та позитивний рейтинг таких країн безумовно падає.

Традиційно Україна відносилася до країн, де були відсутні глобальні і систематичні проблеми в сфері свободи релігії. Вона не попадала в списки злісних порушників свободи совісті, хоч зрідка і згадувалася в щорічному звіті державного департаменту по окремих кейсах. Але війна, особливо її гостра стадія, що почалася 24.02.2022, породила ряд викликів в сфері свободи совісті, на які Україна має дати адекватну відповідь.

Нинішнє занепокоєння європейського і загалом світового співтовариства станом релігійної свободи в Україні пов'язане не тільки з регулярними порушеннями прав людини в анексованому Криму та тимчасово окупованих територіях. Зарубіжні експерти, які надто чутливі до порушень в цій царині, вважають, що Україна, яка обрала демократичний шлях розвитку, «не застрахована від викликів свободі віросповідання, пов'язаних із релігією»¹⁹. Небезпеки вбачаються в фаворитизації з боку державної і місцевої влад окремих релігійних організацій.

Особливе занепокоєння у деяких зарубіжних експертів викликають факти «відвертої дискримінації УПЦ Московського Патріархату». Навіть серед найбільш притомних захисників міжнародної релігійної свободи знаходяться ті, що звертають увагу на те, наприклад, що у 2017 році положення про капеланство Міністерства внутрішніх справ прямо заборонило капеланів від УПЦ МП для служби в Нацгвардії та Державній прикордонній службі України. У грудні 2018 року Верховна Рада також ухвалила закон, який, як вважають американські колеги, явно дискримінує УПЦ МП разом з іншими церквами з російськими зв'язками.

Законом від 20 грудня 2018 року № 2662-VIII встановлено обмеження для українських релігійних об'єднань, які мають свої центри управління в Росії (дослівно «державі-агресорі»), що по суті стосується лише УПЦ МП та деяких невеликих старообрядницьких громад. За законом, релігійні організації повинні були змінити свої назви на повну назву відповідної російської релігійної організації.

Зарубіжні експерти вважають, що прийняті ще до 24.02.2022 р. рішення української влади - надмірно заборонні і контролюючі щодо внутрішнього життя деяких релігійних організацій. Вимоги щодо зміни назви релігійних організацій, ґрунтуючись лише на міжнародних зв'язках релігійної організації, кваліфікуються як пряме порушення міжнародних норм релігійної свободи. Посилаючись на рішення Європейського суду з Прав людини (ЄСПЛ)²⁰, який

19 Religion during the Russian-Ukrainian Conflict (2019). Ed. E.Clark&D.Vovk (Routledge). Pp. 25-26.

20 Serif v. Greece (1997), Hasan and Chaush v. Bulgaria (2000), and Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova (2001). Religion during the Russian-Ukrainian Conflict. Ed. E.Clark&D.Vovk (Routledge, 2019). P.25.

неодноразово стверджував, що уряди не можуть намагатися впливати на внутрішню структуру релігійних організацій (наприклад, Рекомендації ОБСЄ/БДПЛ щодо правосуб'єктності релігійних громад (2014), вони прямо радять: «Держави повинні виконувати свої зобов'язання, забезпечуючи, щоб національне законодавство залишало це самій релігійній громаді чи громаді,... самій визначити її керівництво, експерти стверджують, що релігійні організації не повинні зазнавати дискримінації через їх структурування або країни їх керівництва. Найменування релігійних організацій також є питанням релігійної доктрини і є таким, куди держава не повинна втручатися.

Продовжуючи свою аргументацію проти таких ініціатив України, зарубіжні експерти, захищаючи право будь-якої релігійної організації бути представленою серед капеланства, підкреслюють, що воно покликане сприяти релігійній свободі членів збройних сил; відмова військовослужбовцю у доступі його чи її обраним релігійним лідерам просто через організаційні зв'язки в чужій країні, навіть тій, яка підтримує конфлікт із державою, порушує міжнародні норми. Наскільки держава має гостру потребу втручатися з назвою церкви (наприклад, щоб уникнути шахрайства) або відмовити члену у доступі священнослужителів до армії (наприклад, через те, що вони не отримали допуск до служби безпеки), це потрібно робити зважено, а не як загальну заборону чи вимогу²¹.

У січні 2019 р. Верховна Рада ще більше заглибилася у внутрішні справи релігійних організацій, прийнявши Закон № 2673-VIII, який змінив підстави переходу окремих громад до іншої релігійної організації. Відповідно до закону, окремі громади можуть змінюватися їх членство (підпорядкування) в церкві, якщо вони отримують схвалення двох третин членів своєї релігійної громади.

Особливо неприйнятним виявилось питання зміни права власності на культові споруди, що розцінюється як посягання на внутрішні справи релігійних організацій і позбавлення їх своїх законних прав. Звичайно, державам дозволено регулювати власність, але вибір організаційної структури та юрисдикції є частиною захищених права релігійних громад. ЄСПЛ, наприклад, відмовив би державі у спробах контролювати або впливати на організаційну структуру релігійних організацій.

Наших колег страшенно турбує ситуація, коли публічна сфера тісно пов'язана із одною домінантною релігією. Це викликає у них серйозне занепокоєння щодо стану релігійної свободи. Вони вважають, що перед свободою совісті в Україні постають великі виклики і попереджають, що існує небезпека піти шляхом Росії і Донбасу. Останні спроби дефаворизувати УПЦ МП або привілеювати ПЦУ шляхом дискримінації інших релігійних груп, якщо це буде примусом з боку держави, переступить межу порушення релігійних прав.

Експерти вбачають пряму небезпеку в тому, що ПЦУ може домагатися виняткових прав у державному просторі, що може призвести український уряд до особливої близькості з ПЦУ та дискримінації інших релігійних організацій

21 Religion during the Russian-Ukrainian Conflict (2019). Ed. E.Clark&D.Vovk (Routledge). P. 27.

або навіть публічний розрив з ними на підтримку ПЦУ²². Виключати таку небезпеку повністю не варто, і українська влада мала би дослухатися до таких попереджень, але експерти не враховують динамічність змін, які відбуваються в релігійному житті України, а особливо – гостроту конкретної ситуації, що склалася після 24.02.2022 – початку й ходу війни Росії проти України.

А ситуація склалася критична. Героїчний супротив України російській агресії впродовж двох років, величезні втрати, які несе країна в результаті загарбницької війни, вимагають консолідації українського суспільства у всіх його сегментах, в т.ч. і релігійному. Всі релігійні організації, крім однієї – УПЦ МП, відкрито і чітко висловили свою підтримку справедливому протистоянню українців орківській навалі. Нині все, що так чи інакше пов'язане з Росією, викликає протест і обурення суспільства – від продуктів «зроблено в Росії» до російської літератури, культури і російської духовності, російської релігійності і церковності. Саме тому так голосно звучать вимоги заборонити російську церкву в Україні, вважаючи такою Українську Православну Церкву МП.

Найбільш радикальна частина українського суспільства вимагає зняти з реєстрації всі громади цієї церкви, провести люстрацію всіх священників та єпископату, відібрати всі храми у цієї церкви, всіх священників із їхніми парафіями вивезти в росію або ув'язнити. Тобто діяти рішуче, силовими методами припинити існування цієї церкви в Україні, яку вважають агентами кремля, що працюють проти України²³.

Досі – під час війни – в Україні є ті, хто виступає проти нинішньої влади, проти війни з «братнім народом», проти хаосу, куди всіх, на їх думку, завела демократія. Щодо церковних питань ці люди, які традиційно вважають себе православними, живуть спогадами про мирне життя в СРСР, хочуть повернутися в те минуле, відтворити радянську дійсність, не вітають таких радикальних підходів, не готові до кардинальних змін, бояться будь-яких перемін. Вони поважають лідерів церкви, обожають їх, вважають святими, вшановують намальовані з них ікони, вірять в їхню непогрішимість, ставляться до них як до незаперечних авторитетів. Їх голос чути в публічній сфері, хоча і не так потужно, як прихильників рішучих заходів.

Сама УПЦ МП, яка на перших порах злякалася прискіпливої уваги суспільства і держави до своєї діяльності і взяла паузу, вже оговталася і пішла в наступ. Церква розгорнула голосну пропагандистську кампанію про те, що почалися гоніння на церкву, що людей переслідують за святу православну віру, що порушують свободу совісті. Готуються і подаються судові позови до держави Україна, до державних органів влади, до окремих персон. Посилилася

22 Religion during the Russian-Ukrainian Conflict (2019). Ed. E.Clark&D.Vovk (Routledge). P. 28.

23 Дискусія в ФБ. Марія Сорочинська: «Її (УПЦ) діяльність треба заборонити законом, а попів відсторонити від роботи. Натомість поставити українських і вести служби українською мовою. Греко-католикам і протестантам не давати в оренду Лаври, а передати їх на баланс державі, як історичні цінності. Якщо кацапи не захочуть українських попів, то їхні храми позакривати, а їх депортувати на історичну «родіну». Все слід робити тільки за законами, щоб у них не було жодних підстав звертатися в Європейський Суд з Прав Людини».

антидержавна риторика, розсилаються листи звернення за підтримкою православним християнам.

Активну пропагандистську роботу проводить не тільки СПЖ чи юридичний відділ УПЦ на чолі з о. Олександром Бахом, який всім погрожує притягнути до кримінальної відповідальності. Пишуться листи до Генерального секретаря ООН з проханням захистити УПЦ від беззаконня зеленої влади. Активно підключені лояльні УПЦ релігійні діячі. Так, із засудженням дій української влади наприкінці грудня 2022 р. виступив православний митрополит Берлінський і Німецький РПЦЗ Марк Арндт²⁴. Він заявив про «гоніння на канонічну Церкву в Україні». На його думку, «Україна дуже далека від того, щоб бути демократичною державою», «ми напередодні нового гоніння на християн у цій країні»²⁵.

Показовою стурбованості за долю УПЦ стала ініціатива росії із скликанням Ради безпеки ООН через «утиски єдиної канонічної православної церкви в Україні»²⁶. 17 січня 2023 р. на засіданні виступив Митрополит Російської православної церкви, голова відділу зовнішніх церковних зв'язків Московського патріархату (ВЗЦЗ РПЦ) Антоній (Севрюк), який прокоментував ситуацію із «гонінням» на УПЦ, членів якої переслідують як інакодумців. Митрополит Моспатріархату розповів, що ПЦУ, яку РПЦ вважає «розкольницькою», нібито «захопила» близько 130 церков УПЦ (МП).

Крім цього Антоній (Севрюк) в ООН намагався переконати присутніх, що позбавлення українського громадянства єпископів УПЦ (МП), які мали російське громадянство нібито є «формою масових політичних репресій». Також митрополит РПЦ згадав про обшуки, що проводяться Службою Безпеки України у церквах УПЦ (МП), та кримінальні справи за антиукраїнську діяльність проти священнослужителів, які порушуються на думку росіян «з надуманих причин». Ці «репресії» митрополит назвав «кульмінацією» релігійної політики української влади останніх років, метою якої є «тотальний контроль за релігійним життям суспільства державою».

Позбавлення громадянства українських релігійних діячів є, на думку захисників УПЦ, формою масових політичних репресій, що суперечать Конституції України та прийнятим даною державою міжнародним домовленостям. Правда, УПЦ вистачило далекоглядності відректися від ініціативи РПЦ. УПЦ заявила, що не просила росіян і РПЦ заступатися за них в ООН²⁷.

До кампанії із захисту УПЦ долучилися деякі експерти, відомі своєю антиукраїнською позицією. Так, Ніколай Мітрохін, виступив із критикою дій України щодо УПЦ. Не без його участі здійнялася хвиля критики з боку деяких

24 Video-Botschaft des Metropoliten Mark zur neuerlich verschärften Kirchenverfolgung in der Ukraine. URL: <https://www.derbote.online/post/metropolit-mark-zu-kirchenverfolgung-ukraine?fbclid=IwAR>

25 Митрополит Берлінський Марк виступив із підтримкою УПЦ. <https://spzh.news/ua/news/70298-mitropolit-berlinskij-mark-vistupiv-iz-pidtrimkoju-upts>

26 Засідання Радбезу ООН через «утиски» УПЦ (МП) <https://df.news/2023/01/18/zasidannia-radbezu-oon-cherez-utysky-upts-mp-shcho-vidpovily-frantsiia-ta-kytaj/>

27 УПЦ не просила РПЦ за них заступатись в ООН. <https://df.news/2023/01/17/v-upts-mp-kazhut-shcho-ne-prosyly-rosiiian-za-nykh-zastupatys-v-oon/>

зарубіжних експертів в сфері свободи релігії, які в кроках держави вбачають ознаки переслідування за віру. Так, німецька газета Frankfurter Allgemeine Zeitung опублікувала статтю про кампанію проти УПЦ, в тому числі про витіснення церкви з території Києво-Печерської Лаври. Зарубіжні експерти не тільки на свій лад роз'яснюють й негативно оцінюють такі дії, але й погрожують Україні, звинувачують її в недемократичності. Вони прямо рекомендують змінити таку політику, оскільки це зовсім не відповідає європейському досвіду: Коли "національна Церква" будується за допомогою спецслужб, масових обшуків, заборон та погроз – це одразу викликає дуже погані асоціації в ЄС. Критиці піддається і голова ДЕСС Віктор Єленський, відомий як послідовний захисник свободи релігії і віросповідання, але який нібито відступив від демократичних принципів²⁸.

Своє слово в критику санкцій українського уряду проти проросійських діячів УПЦ МП подав син екс-президента США Дональд Трамп-молодший, який написав у своєму твіттері: «Зеленський забороняє Українську Православну Церкву. Його уряд також відбирає храми Української Православної Церкви та заарештовує священників...»²⁹.

Українська влада, маючи на руках докази колабораціонізму УПЦ з окупаційним режимом і російськими військами³⁰, приклади реальної небезпеки, яку своїми діями створюють деякі священники і миряни УПЦ, що зраджували свою державу, переслідує їх не за православну віру. На жаль, багато хто із зарубіжних експертів не бачить прямих втрат України в людських ресурсах, техніці, мирних мешканцях від УПЦ, чиї парафіїни складали списки колишніх атовців, національно орієнтованих громадян, українських вчителів та держслужбовців окупаційній владі, яка ув'язнювала, знущалася, піддавала тортурам, вбивала мирних людей.

За наклепом донецького православного єпископа УПЦ МП 700 днів на підвалах МГБ (в'язниця служби безпеки ДНР) провів відомий релігієзнавець Ігор Козловський, який після обміну в грудні 2017 р., прожив лише 5 років, і помер 6 вересня 2023 р. від отриманих травм під час допитів та ув'язнення. Зрозуміло, що не всі віруючі в цій церкві здавали українських патріотів, поранених воїнів ЗСУ чи Нацгвардії, захисників Азова, Маріуполя, знущались з них, нацьковуючи в своїх проповідях проти незалежної України, протизаконно обраної влади, освячуючи війну, зброю, якою вбивають українців. Але суспільство і держава мають право попередити підозрюваних церковних осіб в скоєні антидержавних злочинів про кримінальну чи адміністративну відповідальність.

28 [Nikolay Mitrokhin. 6 січень. https://www.facebook.com/nikolay.mitrokhin.1](https://www.facebook.com/nikolay.mitrokhin.1)

29 Трамп-молодший заступився за УПЦ МП. https://risu.ua/tramp-molodshij-zastupivsvya-za-upc-mp_n134541

30 В.о. голови СБУ про ворожі загрози в діяльності УПЦ (МП): 33 підозрювані агенти та коригувальники вогню в рясах // <https://interfax.com.ua/news/general/868335.html> , Малюк про УПЦ МП: Маємо вичистити середовище ворожих кротів у рясах. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/12/21/7381715/>; Коригувальники у рясах: СБУ викрила 33 агентів у лавах УПЦ МП – Малюк. <https://susplne.media/303934-koriguvalniki-u-rasah-sbu-vikrila-33-agentiv-u-lavah-upc-mp-maluk/>

Ситуація з УПЦ останнім часом не тільки не розв'язується, але й ускладнюється, свідомо ескалується самою церквою. Влада розглядає певні релігійні організації як інструмент гібридної війни, яку веде Росія проти України. Держава вдалася до мало популярних кроків, направлених на перевірку окремих монастирів, єпархіальних управлінь, навчальних закладів УПЦ. Здійснення державного контролю за діяльністю цієї церкви, яка демонструє свою антиукраїнську спрямованість, викликають різну реакцію в суспільстві. Силіві структури як виконавча влада реалізують рішення РНБО, уряду, президента, зокрема проводять слідчі дії, які виявляють антидержавну активність представників церкви, що загрожують національній безпеці.

СБУ і МВС ще з початком війни у 2014 р. накопичило чималий матеріал, який свідчить про проросійські настрої в керівництві УПЦ, прихильності частини священників до РПЦ як церкви-матері, неприйняття ініціатив держави і суспільства, спрямованих на унезалежнення релігійного життя українців від Москви. Зібрані матеріали доводять, що ставлення вірних УПЦ до православних братів з УПЦ КП та УАПЦ, а тепер об'єднаної з 2018 р. ПЦУ не зазнало позитивних змін. Для УПЦ інші православні – розкольники, самосвятці, сатаністи³¹.

На виконання рішення РНБО проведена релігієзнавча експертиза статуту УПЦ на предмет виявлення там зв'язку із РПЦ. На підставі цього документу уряд, зокрема ДЕСС виробляє рекомендації, які направлені на обмеження присутності і діяльності УПЦ в Україні. Держава не зацікавлена у загостренні державно-конфесійних відносин, але не може допустити наявності в часі війни явних агентів «руського міра», які працюють проти незалежної і суверенної держави, сіють розбрат в суспільстві.

Ці заходи (перевірка документів у насельників монастирів, виявлення громадян Росії та інших країн, аудит фінансових операцій, обшуки в храмах, знайомство з перепискою, виявлення антиукраїнської літератури та періодичних видань, прослуховування проповідей, які утримують заклики до повалення політичного устрою в Україні, несуть релігійну ворожнечу тощо) ні в якому разі не свідчать про переслідування за віру, бо держава перевіряє не віросповідання, піддаючи його положення критиці, а політичні погляди та ідеологічні пріоритети носіїв певного релігійного вчення. І якщо ці погляди загрожують безпеці держави, її громадянам, то держава має право призупинити діяльність таких організацій та її членів, не порушуючи свободу віросповідання, право на виконання обрядів і членство в організації.

31 Проповідь Павла Лебідя: «Успенський собор віддали розкольнику і самосвяту. Розкольник це Філарет, самосвят – Епіфаній. Мені кажуть пом'янути Епіфанія. Кого – сущого біса? Розкольника? Вся «мерзенність» розпочалася з Філарета. Сьогодні «владні Іроди» відкидають Христа, вбивають не 14 тис. немовлят, а мільйони людей. Як біс все мудро зробив. Під виглядом об'єднання вони почали «гоніння» на Церкву. Вони хочуть знищити Олександра Невського. Це – група безбожників, бандитів, які ведуть відкриту війну проти Церкви. Головне для них не війна. Головне – знищити святу соборну і апостольську Церкву. Тобто нас з вами відвернути від Христа». Див.: Митрополит Павло звинуватив «владних іродів» у «гоніннях», а Епіфанія назвав «бісом і самосвятом». Відео. <https://vsn.in.ua/news/mitropolit-pavlo-zvinuvativ-vladnih-irodiv-u-goninnyah-a-epifaniya-nazvav-bisom-i-samosvyatom-video-17413>

Під тиском суспільства з'явилися проекти законів, які направлені на обмеження, а навіть заборону присутності і діяльності тих релігійних організацій, чий адміністративні центри знаходяться в країні, яка визнана країною-агресором щодо України. За пару років до Парламенту надійшло декілька законопроектів, які так і не були включені до порядку денного засідань Верховної Ради через їх нібито несвоєчасність. Йдеться про проекти №№ 7204, 7213, 8012, 8221, 8262³².

З огляду на конкретні реалії після повномасштабного вторгнення росії в Україну, коли громадськість вимагала радикально вирішити питання щодо УПЦ, яка притримувалась політики подвійних стандартів, повільно визначаючись в своєму ставленні до країни-агресорки та РПЦ, яка продемонструвала колабораціоністську позицію з окупаційною владою, президент України доручив Кабінету міністрів розробити новий Закон, направлений на захист релігійної безпеки. На початку 2023 р. Кабінет міністрів представив свій проект закону (Проект 8371)³³, який направлений на обмеження присутності в Україні ворожих церковних адміністративних центрів та антиукраїнської діяльності релігійних організацій. Цей законопроект в публічному просторі тут же отримав назву ЗАКОН ПРО ЗАБОРОНУ УПЦ, хоча в тексті жодного разу ні УПЦ, ні якась інша РО не згадується.

За оцінками експертів, представлений проект виявився доволі ліберальним, але навіть в такому вигляді його з великими зусиллями вдалося прийняти в першому читанні в середині жовтня 2023. З боку УПЦ було організовано потужне протистояння прийняттю закону і в правовій, і в інформаційній площині. Постійна критика, позови до судів, листи в ООН, звернення до предстоятелів церков, міжрелігійних організацій, де доводилося, що УПЦ – Церква-мучениця, яку в Україні переслідують за віру. Скликалися спеціальні засідання Ради безпеки, правда, з ініціативи РПЦ.

УПЦ ініціювало збір підписів під листом до спікера Парламенту щодо необхідності відправити затверджений в першому читанні законопроект «про заборону УПЦ» до Венеційської комісії. У своєму зверненні депутати-підписанти звинуватили державу у «втручанні у внутрішню діяльність

32 Проект 7204 Закону про заборону Московського патріархату на території України. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39276>; Проект 7213 Закону про внесення змін до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо заборони діяльності релігійних організацій (об'єднань), які входять до складу (входять до складу) релігійної організації (об'єднання), центр управління (управління) якого знаходиться за межами України в державі, що визнана законом такою, що здійснила військову агресію проти України, та/або тимчасово окупувала частину території України. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39269>; Проект 8012 Постанови про звернення Верховної Ради України до Кабінету Міністрів України щодо передачі Православній Церкві України в безоплатне користування комплексів споруд Почаївської Успенської лаври та Києво-Печерської лаври. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40437>; Проект 8221 Закону «Про забезпечення зміцнення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій». <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40832>; Проект 8262 Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності релігійних організацій. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40938>

33 Проект 8371 Закону про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності релігійних організацій в Україні. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41219>

релігійної організації та порушенні прав людей на свободу віросповідання, яке є фундаментальним і гарантується Державою». Державі нагадали, що «здійснення цього права дійсно може бути обмежене законом, але виключно і лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав в свободі інших людей».

Автори звернення апелюють до того, що «перелік підстав для обмежень є вичерпний і захист національної безпеки до нього не потрапляє». Так, в цей базовий закон про свободу совісті питання національної безпеки не потрапили, бо не були актуальними для 1991 р., коли важко було передбачити ті загрози національній безпеці, які виникли в 2014 р. Очевидно, що Закон 1991 р. застарів, тому є потреба його змінити/доповнити, що, до речі, вже неодноразово робилося.

Останнім кроком в захисті УПЦ від української влади, яку звинуватили в тому, що вона хоче знищити історичне православ'я, стало запрошення скандального американського юриста з юридичної компанії «Амстердам і партнери». Цим УПЦ засвідчила свою недовіру до своїх юристів, які не здатні захистити власні інтереси. «Справа УПЦ» із внутрішньо української переросла у світову, оскільки перенеслася на міжнародну арену. Згадана контора підготувала правовий аналіз українського законопроекту 8371, в якому гостро розкритикувала закон: «обмеження релігійної свободи, які він встановлює, є явним порушенням європейського та міжнародного права». Недоліком проекту названо те, «що він є прикладом небезпечного порушення принципу верховенства права. Законопроект 8371 запроваджує колективне покарання; порушує принцип невторчання у внутрішні справи релігійної організації; містить недостатні права на виправлення або оскарження; і порушує міжнародні настанови щодо визначення іноземного впливу на релігійні організації».

На думку Амстердама, проект має на меті «внесення в законодавчу базу положення, які дозволять уряду заборонити УПЦ як інституцію та заборонити релігійну діяльність Церкви. У разі його остаточного ухвалення і застосування до УПЦ, це призведе до повної заборони УПЦ в Україні»³⁴. Нічого подібного в законопроекті не було.

Після прийняття Закону в першому читанні надійшло 1200 правок, які були враховані відповідним парламентським комітетом. Вже пів року суспільство очікує завершення процесу, але ця епопея продовжується. Запропоновані правки для другого читання кардинально змінили доволі нейтральний зміст первісного закону в бік його крайньої радикалізації. Експерти закликають відповідально поставитися до другого читання законопроекту 8371, добре подумати про наслідки його прийняття, залучивши професійних експертів з державно-конфесійних відносин.

Держава прагне спокою в релігійному житті країни і фактом державної реєстрації релігійної організації визнає рівне право на існування різних навіть альтернативних православних юрисдикцій. Вона в праві вимагати від існуючих

34 A White Paper by AMSTERDAM & PARTNERS LLP (2024). <https://savetheuoc.com/wp-content/uploads/2024/01/Save-the-UOC-White-Paper.pdf>

в Україні релігійних організацій виконання Конституції і законів, які проголошують свободу совісті і віросповідання, заборону на будь-яку дискримінацію за релігійною ознакою віруючого громадянина та релігійної громади. Державних законів має дотримуватися не тільки держава, яка гарантує рівні права, але й громадяни, в т.ч. і різних церков, не ображаючи, не дискримінуючи віруючих інших деномінацій.

Усвідомлюючи складність ситуації із УПЦ, з одного боку, радикальність тієї частини українського суспільства, яке свідомо воює за свободу проти російського рабства, а з іншого - наявність тих, хто розцінює контролюючі дії щодо УПЦ як напад на свободу віросповідання, загрозу правам канонічно православних віруючих, конструктивно налаштовані медіатори релігійно-суспільних процесів прагнуть віднайти безболісні варіанти вирішення проблеми шляхом проведення різноманітних консультацій, обговорень, дискусій на різних рівнях. Помірковані експерти з релігійних питань розуміють, що ситуація, яка склалася в Україні в сфері свободи совісті, зокрема навколо УПЦ, вкрай загрозлива для внутріполітичної стабільності і міжнародного іміджу держави. І про це не раз заявляли ті, хто володіють ситуацією і здатні максимально враховувати безліч внутрішніх і зовнішніх чинників суспільно-релігійної реальності в Україні. Саме тому вони вважають, що заборонити церкву і тим більше вольовим одноосібним чи навіть колективним (парламентським) рішенням неможливо³⁵. Тим більше, що вона має право на діяльність і без відповідної реєстрації законом.

Суспільство, яке вважає себе демократичним і будується на правових засадах, не може йти протиправним шляхом навіть в ситуації життєвих небезпек для свого існування. За українським законодавством припинити діяльність будь-якої релігійної організації можна у випадку її саморозпуску, або через суд. Для адекватного судового рішення мають бути зібрані відповідні докази. Враховуючи, що за українським законодавством Церква не є юридичною особою, такими є її структурні одиниці - парафії, монастирі, єпархіальні управління тощо, то судові провадження можливі тільки адресні – конкретному громадянину, члену або керівнику релігійної громади/організації. Експерти розуміють, що заборонити навіть через суд якусь релігійну організацію, в даному разі УПЦ, не вийде. Ми солідарні із думками фахового юриста Володимира Сущенка³⁶.

Вимоги радикальної частини суспільства про заборону УПЦ неможливо виконати ні теоретично, ні фактично. Можна зняти РО з держреєстрації, але за законом РО можуть в Україні діяти і без реєстрації. Можна призупинити діяльність якоїсь структури на підставі порушення нею законодавства, але

35 "Заборонити Церкву (УПЦ МП) неможливо, майже всі члени експертної групи стоять на цій позиції", - Людмила Филипович. <http://radiomaria.org.ua/zaboroniti-cerkvu-upc-mp- nemojlivo-maije-vsi-chleni-ekspertno-grupi-stoyat-na-cii-pozici-lyudmila-filipovich-12617>; Заборонити одним законом складно: що робити з УПЦ МП. <https://m.youtube.com/watch?v=izEkJgzsKbM>

36 Правовий висновок щодо можливості правової заборони або припинення діяльності РПЦ та УПЦ в Україні. https://risu.ua/pravovij-visnovok-shchodo-mozhливosti-pravovoyi-zaboroni-abo-pripinennya-diyalnosti-rpc-ta-upc-v-ukrayini_n129295

тільки якщо будуть незаперечні докази, знов таки проти конкретної особи або групи осіб, а не цілої церковної організації. Поміrkована частина суспільства шукає цивілізовані шляхи вирішення конфліктної ситуації: УПЦ не хоче виконувати прийняті державою в умовах військового часу закони щодо статусу церкви в суспільстві.

З усією відповідальністю ставлячись до можливих загроз релігійній свободі в Україні і погоджуючись з деякими із попереджень з боку притомних зарубіжних експертів, не можемо не відреагувати на деякі надмірно алярмістські настрої наших колег. Бо на популістські звинувачення щодо переслідувань за віру, про наявність яких немає жодних підстав, не має сенсу витратити час, хоча і приходиться пояснювати громадськості, що держава притягає до відповідальності не віруючих, а громадян України, які вчинили злочин. Відкривають справи не проти священника, єпископа, монаха, а проти конкретного громадянина (ПІБ) України. Державу не цікавить віра громадянина, вона цікавиться протиправними, а в даному разі антидержавними діями (державна зрада, розпалювання міжрелігійної ворожнечі, нанесення шкоди життю і здоров'ю людини тощо).

І перша наша пересторога до загалом очікуваних побоювань з боку світової громадськості щодо стану свободи совісті в Україні стосується позаконтекстуальності підходів переважної більшості експертів. Не перебуваючи в реальності подій війни, експерти живляться лише інформацією із вторинних джерел, чиймось суб'єктивними спостереженнями, не враховують всю сукупність обставин, які спричинюють ту чи інші дію держави, церкви, суспільства.

Для адекватних оцінок ситуації треба взяти до уваги декілька обставин:

1. громадянське суспільство, яке уважно відслідковує релігійну ситуацію в країні, дбає про баланс релігійних сил в Україні. Не допустивши церковної монополізації релігійного простору за 30 років незалежності, громадянство і надалі відстоюватиме релігійний плюралізм, що є запорукою свободи совісті. В разі перегинів українське суспільство вчасно попереджає владу аж до відміни нею ж прийнятих рішень;
2. аналізуючи релігійну ситуацію в Україні, треба розуміти і брати до уваги специфіку моменту – відкрити агресію Росії проти України і благословення її як Богом визнаної акції. Спираючись на міжнародні документи, якими утверджується свобода віросповідання, і приймаючи їх як базові, не варто їх абсолютизувати, допускаючи, що загалом вірні принципи і рекомендації можуть не спрацьовувати в конкретних обставинах. Будь-які документи, навіть такі ґрунтовні, як «Свобода релігії або переконань і безпека»³⁷, не є догмою. Те, що є запитуваним і виконуваним в мирний час, під обстрілами вимагають перегляду;
3. покликаний до прийняття згаданий документ ОБСЄ можливими небезпеками в релігійному житті спрямований на профілактику порушень

³⁷ Freedom of Religion or Belief and Security. Policy Guidance. OSCE/ODIHR (2019). P. 20-27; Свобода релігії або переконань і безпека. Керівні принципи. *Релігійна свобода*. №22-23, 2019. С. 67-78.

в сфері свободи совісті (виховання поваги до наявного різноманіття релігій, об'єктивне інформування суспільства про специфіку релігійного життя різних громад, актуалізація міжконфесійного і суспільно-релігійного діалогу для подолання стереотипів і неприязні, вироблення політики порозуміння, напрацювання правових рамок зміцнення свободи совісті тощо)³⁸.

4. в ситуації, коли в умовах відкритих воєнних дій відбувся злочин, який порушує безпеку чисельних мас людей, як от здійснена деякими священниками УПЦ корегування ворожих обстрілів по об'єктах цивільної інфраструктури, складання розстрільних списків колишніх АТОВців і національно орієнтованих громадян – вчителів, держслужбовців, військових, поліцейських, журналістів та ін., освячення зброї для окупаційної армії, якою вбивають українців тощо, допускаються «необхідні заходи, що обмежують свободу релігії або переконань». Тобто війна і є тим «особливим випадком», коли для забезпечення безпеки більшості можна – а ми додамо: необхідно - обмежити свободу меншості (п.б.б)³⁹;

5. українська влада намагається враховувати всі ті приписи, які визначаються згаданим документом. Проводячи практичні заходи та стратегії в сфері безпеки, держава дбає, щоб вони були «прозорими і вільними від дискримінації, в тому числі за ознакою етнічного походження, статі, національності, раси, релігії або переконань

(д) Україна солідарна із такими вимогами:

(е) нагальні питання в сфері безпеки повинні вирішуватися за допомогою застосування конкретних положень кримінального законодавства або законодавства про підтримку громадського порядку, а не за допомогою законів, спрямованих на обмеження свободи релігії або переконань в інтересах безпеки;

(ж) заходи, що накладають обмеження на свободу релігії або переконань, повинні бути передбачені законом;

(з) підстави для накладення обмеження повинні бути чітко сформульовані, і обмеження повинні бути необхідними для досягнення законних цілей;

(і) повинні існувати дієві способи оскарження або перегляду обмежувальних заходів і / або рішень, прийнятих щодо реалізації таких заходів;

6. спираючись на п.7 «Керівних принципів», Україна, приймаючи те чи інше рішення або проводячи той чи інший захід, які необхідні для безпеки держави в умовах війни (!), враховує, що вони мають:

(а) бути спрямованими на конкретні злочинні або незаконні дії, а не на думки або переконання;

(б) бути спрямованими на конкретні незаконні дії окремих осіб або груп і не допускати переслідування таких осіб або груп за їх релігію або переконання;

38 Там само. С.70.

39 Там само. С.69.

(в) давати чітке визначення термінам, використовуваним у правовій базі і уникати розпливчатості їх формулювання, що припускає можливість для суперечливого тлумачення і довільного застосування відповідних положень;

(г) виключати покарання релігійних спільнот або громад, які дотримуються певних переконань, за незаконні дії окремих осіб або груп, що входять в них;

(д) бути вільними від дискримінації, в тому числі за ознакою етнічного походження, статі, національності, раси, релігії або переконань;

(е) застосовуватися лише в якості крайнього заходу;

(ж) мати пряме відношення до переслідуваної законної мети і бути пропорційними цій меті, а також представляти собою засіб, з мінімально можливим втручанням, необхідним для досягнення даної мети;

(з) супроводжуватися рекомендаціями, що допомагають звести до мінімуму можливість неправомірного використання таких заходів або зловживання дискреційними повноваженнями з боку державних посадових осіб.

Відомий теоретик свободи релігії і правозахисник Сільвіо Феррарі (Silvio Ferrari) в своїх коментарях на даний документ слушно наголошує на потенційних загрозах з боку релігії для безпеки суспільства, держави, людей/людини⁴⁰. Він пропонує відійти від традиційної, орієнтованої на державу концепції безпеки, яка зосереджена насамперед на безпеці держав від військової агресії, до тієї, яка зосереджена на безпеці людей, їх захисті та розширенні прав і можливостей. Національна, державна, військова безпека мають бути інструментами для забезпечення особистої та громадської безпеки, які є основою сьогоденної концепції безпеки. Саме такі підходи поділяє і сучасна українська держава, прагнучи захистити гідність українців як самодостатньої нації від впливу «руського міра», нав'язування через війну не притаманних українцям концепцій, філософій, стилів життя.

Беручи до уваги надчутливість світу до порушень в царині свободи релігії, а особливо гостру реакцію США як батьківщини цієї свободи, де існує певний культ релігійної свободи і думаючи про можливі наслідки втратити довіри США в питанні свободи совісті, зокрема небезпеку залишитися без фінансової, військової, політичної і моральної підтримки України у війні з росією, треба роз'яснювати міжнародним експертам, всьому західному суспільству стан свободи релігії в Україні, реальні та уявні небезпеки в цій царині. Українці свідомі, що порушення в сфері свободи совісті для багатьох країн завершувалися відчутними санкціями, які в нашому випадку можуть стати трагічними. На фоні зареєстрованої групою республіканців на чолі з членом Палати представників США Меттом Гетцом "Резолюції про втому від України" із закликом припинити військову та фінансову допомогу Україні⁴¹,

40 Ferrari Silvio. Are Freedom of Religion or Belief and Security Reconcilable? *Релігійна свобода*. №24, 2020. С. 100-106.

41 Республіканці у Конгресі США зареєстрували "Резолюцію про втому від України". <https://suspilne.media/380945-respublikanci-u-kongresi-ssa-zareestruvali-rezoluciu-pro-vtomu-vid-ukraini/>

аргумент дискримінації в сфері свободи віросповідання може бути використаний як основний.

Як бачимо, суспільство в своїх оцінках ситуації, що складається в сфері свободи релігії в Україні, неоднозначне. Відсоток тих, хто вважає, що немає ніяких порушень законодавства на територіях, які знаходяться під контролем законної влади України, а дії влади щодо УПЦ, як частини РПЦ – Церкви країни-агресорки, - виправдані ситуацією війни Росії проти України, доволі високий⁴². Про переслідування за релігійною ознакою можемо говорити тільки щодо анексованого Криму та тимчасово окупованих територій. Але все ще залишається в українському суспільстві частина тих, хто в державних намаганнях безпекових гарантій вбачають перевищення контролю з боку влади, яка, на їх думку, втручається у внутрішні справи церкви.

Релігійна свобода – це не навечно подарована даність. Вона потребує захисту, особливо в умовах складних суспільних і екзистенційних викликів, якою є нинішня російська агресія проти України. Під час війни релігійна свобода потерпає як на рівні персональному – неможливість скористатися цим природнім правом сповідувати віру в Бога, так і на спільнотному – неможливість колективно відправляти певні обряди, молитися громадою, і на державному – оскільки держава та її органи не здатні гарантувати цю свободу, забезпечити умови для вільного відправлення богослужб, захистити віруючу людину від держави-агресора, від представників окупаційної влади, від дій армії агресора. Під час війни під загрозою опиняються всі свободи і права людини, бо смерть як атрибут війни нівелює і свободу слова, і свободу віросповідання чи свободу зібрань або переміщень. В таких умовах релігійна свобода неможлива, а її фактична реалізація зведена нанівець.

42 74% українців вважають, що УПЦ МП має розірвати зв'язки із РПЦ — опитування. <https://suspihne.media/226607-74-ukrainciv-vvazaut-so-upc-mp-mae-rozirvati-zvazki-iz-rpc-opituvanna/>; 51% українців підтримують заборону діяльності УПЦ МП. Опитування. <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/8/248155/>

Розділ 2

*Олег Бучма*⁴³

РЕЛІГІЯ, ДЕРЖАВА І ПРАВО: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ НА ТЛІ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

24 лютого 2022 р., віроломно, без оголошення війни, Російська Федерація завдала ракетних, авіаційних та артилерійських ударів по українській столиці та інших містах і селах, перетнула державний кордон і здійснила повномасштабну відкриту збройну інтервенцію в Україну.

Відтак, на Європейському континенті, де тривалий час не було бойових дій (хоча іноді траплялися терористичні акти), розпочалася агресія військ Російської Федерації (РФ) – держави-терориста. З початком повномасштабної неоголошеної війни щодня російський терорист-агресор здійснює насильство: знищує мирне населення, руйнує міста й села, знищує об'єкти інфраструктури, пам'ятки культури, церкви, молитовні будинки, дитсадки, школи, університети, наукові установи, заклади охорони здоров'я, переслідує і піддає тортурам людей за національними, релігійними та іншими ознаками тощо.

Однак, якщо заглибитися в історію, то очевидно, що ця війна триває багато століть в різних формах: безпосередніх/ опосередкованих, відкритих/ завуальованих, гарячих/ холодних. Але завжди це була війна різних світів, ментальностей, світоглядів, способів життя, цінностей тощо. З боку України наш опір ціннісно вмотивований, оскільки для українців це є боротьба за визначення свого буттєвого шляху в одвічній дилемі «бути чи не бути».

Українська історія і культура з їх невід'ємною складовою – релігією, піддавалися нищівним ревізіям і руйнаціям в Російській (особливо) і Австро-Угорській імперії та Союзі Радянських Соціалістичних Республік – так званій державі «нового типу». Знання трагічних сторінок української минувшини зберігає нетлінною історичну пам'ять і сприяє кращому розумінню і усвідомленню трагізму ситуації, в якій опинилася нинішня Україна. Ми бачимо, з одного боку, полум'я війни, соціально-економічну кризу, правове безкультур'я на тлі розквіту корупції, тіньової нормотворчості тощо. З іншого – героїзм і незламність духу українського народу.

Наголосимо, що це війна не лише міждержавна. Вона має ментальний, ціннісний смисл і характер. Російська війна проти України – це війна різних світів, світоглядів, способів життя, війна антикультури проти культури, війна антиправа (неправа) проти права, війна антицінностей проти цінностей тощо. Вона триває багато століть у різноманітних формах (прямих і опосередкованих,

⁴³ Бучма Олег, к.філос.н, доцент, ст.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

відкритих і завуальованих, гарячих і холодних). І нині, як і в далекому минулому, ця війна має подібний зміст. Вона ціннісно вмотивована з боку України. Це є боротьба за право жити, вчитися й працювати, боротьба за свободу вірити і думати.

Впродовж всього цього періоду так званий «руській мір» (Московія, Російська Імперія, Радянський Союз, Російська Федерація) завдавав нищівних ударів українському державному і правовому будівництву та утвердженню засад Українського світу. А в цьому будівництві держави і Українського світу завжди посідав чільне місце релігійний чинник.

Однак, Україна і українці у кровопролитній багато столітній боротьбі ціною мільйонів життів завжди відстоювали своє право бути, думати, вірити, мати власну державу і жити по своєму праву і закону. І маємо багато прикладів, що є підтвердженням цього. Одним з таких прикладів є період національно-визвольної боротьби українського народу 1917-1921 років.

У 1917 році розвалилася Російська імперія, яка століттями була в'язницею і катівнею для народів, етносів, культур, релігій тощо. На уламках тієї імперії опинилися й українці, які були поневолені і знедолені. А тепер вони отримали шанс будувати своє нове вільне й щасливе самостійне майбутнє. На цьому тлі тоді активізувалися визвольні змагання українського народу. Серед політичних шукань державного будівництва молодій Україні чільне місце посіли пошуки самостійно впорядкованого світоглядного, духовно-релігійного облаштування нової держави, в тому числі й самостійної, повноцінної, автокефальної православної церкви. Ця церква мала б стати духовним провідником народу через усі труднощі й перешкоди на шляху до замріяного суспільного ідеалу.

У ті часи була проголошена і визнана самостійна незалежна українська держава – Українська Народна Республіка (УНР). Було сформовано її нормативно-правову базу. Значна її частина стосувалася релігійного буття, міжконфесійних відносин, правових засад Української Автокефальної Православної Церкви, яка, нині, через століття, з отриманням Томосу від Вселенського патріарха, знову утвердилася як самостійна і незалежна від московського панування і впливів – а саме як Православна Церква України. Прикметно, що в той час визвольної боротьби в українському суспільстві юридичного оформлення і фактичного впровадження набували принципи міжконфесійної толерантності та свободи совісті.

На жаль, Росія потопила в крові УНР, а державно-правове будівництво України не було завершено, бо завжди на цьому шляху з'являлися (та є й нині) чинники, що протидіють цьому процесу. На нашу думку, сприяти вирішенню цього завдання може вдосконалене законодавство з дієвим юридичним механізмом його забезпечення та реалізації, міцне громадянське суспільство з розвиненими його інститутами, в тому числі й інститутом релігії (церкви), на основі єдності кліру і мирян, що згуртувала б навколо себе справжню національно-державницьку еліту.

Варто підкреслити, що українське державотворення періоду 1917 – 1921 років відбувалося в умовах міжпартійних і міжособистісних суперечностей та жорстокої збройної загарбницької російської війни проти України (політичної

ситуації й війни подібної до нинішньої). І все це разом майже на століття відтягнуло постання української суверенної держави.

Новим, не менш трагічним періодом столітньої української визвольної боротьби за незалежність та власну державу був радянський. Специфічною ознакою цього періоду було продовження російської війни проти України в новій – завуальованій, прихованій, невидимій (на перший погляд) формі, – війни, в якій активно використовувався релігійний чинник.

Новоутворена влада вживала різноманітних заходів у боротьбі з релігійними «марновірствами» (закриття церков, мечетей, синагог, молитовних будинків, костелів тощо). Наслідками войовничого атеїзму стали руйнування культових споруд, закриття церков і перетворення їх на складські приміщення, конфіскація і продаж предметів культу, витворів церковного мистецтва за кордон, відправка священнослужителів до таборів, у заслання або позбавлення їх громадянства та висилка з країни.

Той період трагічно позначався на культурному і релігійному житті різних націй і народів, що входили до складу Радянського Союзу, і які забезпечували життєвий простір нововідродженої Російської імперії. А їй (імперії) не потрібними і, навіть, ворожими були будь-які прояви національних, релігійних і культурних ідентичностей, рис і самобутностей. Тому величезні зусилля і засоби були застосовані державою на боротьбу з ними. У цьому контексті трагічною була доля й українського народу, його культурно-історичного поступу. Друга світова війна ненадовго відтягнула час остаточної нівеляції національної самобутності українців і їх одвічних сподівань на власну суверенну і незалежну державу. На той час, чи не останнім інституційованим виразником цих ідей залишалася Українська Греко-Католицька Церква, бо українське православ'я у період цієї нової, холодної фази російської війни проти України було докорінно винищене і оросійщено.

Тогочасна влада, крім політичних, економічних, соціальних важелів впливу активно використовувала й релігію. А саме, вона боролася й викоринювала релігію як пережиток, або ж навпаки перетворювала її в придаток великого державного механізму як засіб маніпулювання і контролю. В цьому контексті варто пригадати створення чи відновлення Сталіним московської патріархії, а також – державну політику атеїзму (войовничий, а потім – науковий атеїзм), русифікацію й знищення української релігійності (а саме – ліквідацію Української Автокефальної Православної Церкви та Української Греко-католицької Церкви тощо)⁴⁴.

Після смерті Сталіна настав новий період суспільної атеїзації і боротьби з релігійним світоглядом. Тут простежувалися визнання помилок в проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення, а саме: приниження почуттів віруючих лекторами; безпідставне зображення віруючих людьми, які не заслуговують довіри; адміністративне втручання у діяльність релігійних об'єднань і груп; свавілля у ставленні до духовенства тощо. Водночас була розроблена і ціла система нових обрядів соціалістичного суспільства (суспільно-

44 Див.: Бучма, О. (2023). Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій ХХ – ХХІ століть. *Філософська думка*, 1, 45 – 58.

політичні, трудові, військово-патріотичні, дитячі, юнацькі, молодіжні, народні, сімейно-побутові) обряди і свята. А нова редакція Програми КПРС (1986) акцентувала увагу на широкому поширенні нових радянських обрядів і звичаїв. Звісно, що за таких умов ні про яку толерантність у міжконфесійних відносинах не могло бути й мови.

На основі партійних документів, які фактично виконували роль законів, вибудовувалася відповідна система права. А право, як відомо, було і є одним із найважливіших важелів регулювання суспільних відносин та дієвим засобом соціального організму. На нашу думку, саме від реальності чи фіктивності реалізації права залежить сутність, характер та зміст як самого права, так і держави в конкретних історичних умовах. Так, в СРСР реалізація права була фіктивною, бо й самі закони тієї держави мали неправовий чи квазіправовий характер. Так, ст.6 Конституції УРСР (1978) закріплювала, що «керівною і спрямовуючою силою радянського суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій є Комуністична партія Радянського Союзу»⁴⁵. Саме тому реально, а не формально партійні документи виконували роль законів.

Антирелігійне, антигуманне спрямування радянського права виявилось й в творенні потужних репресивних і каральних органів для придушення та пригнічення прав і свобод людини, перетворення її на «гвинтика» державного механізму. Задекларована у формально-юридичних та політико-ідеологічних нормах система прав і свобод людини (в тому числі й релігійних) фактично не мала дієвих, реальних юридичних механізмів їх забезпечення та охорони.

Однобічний вплив радянської держави на церкву, антагоністичний тип відокремлення церкви від держави, що заперечував можливість вільного партнерства між цими інституціями, призвів до викривлень і збочень суспільного устрою. Це виявилось у впровадженні радянської світської/політичної релігії, що була сформована на основі марксистсько-ленінської ідеології й призвело до масштабних порушень прав і свобод людини та спільнот.

Центром і осердям нового суспільства став вождь партії й держави, навколо якого зосереджувався культ колективності. У масовій свідомості він постав не як конкретний індивід, а в формі символу – вмістилища благодатних властивостей, що традиційно приписувалися божеству. Церковні інституції фактично перетворилися на придаток великого державного механізму, а їхня діяльність мала далеко не релігійну мету. Московська патріархія фактично перетворилась на воєнізовану структуру (підрозділ КДБ) для обслуговування тоталітарного режиму (і нині вона продовжує діяти в такий само спосіб)⁴⁶.

Мрія українського народу про свою незалежну державу здійснилася у 1991 році. І вже 28 червня 1996 р. Верховна Рада України від імені Українського народу, «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями», прийняла Конституцію,

45 Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки, (1978). <http://static.rada.gov.ua/NEWSAJT/site/const/istoriya/1978.html>

46 Див.: Бучма, О. (2023). Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій ХХ – ХХІ століть. *Філософська думка*, 1, 45 – 58.

яка визначила Україну як суверенну й незалежну, демократичну, соціальну й правову державу, в якій найвищою соціальною цінністю є людина⁴⁷. Подолавши долею визначений історичний трагізм на тернистому шляху державотворення, українці відбулися як державна нація. Конституція закріпила і гарантувала право кожної людини на свободу світогляду і віросповідання.

Відзначу, що в контексті українського державотворення особливо трагічним було ХХ століття, яке влучно було визначене українським філософом, академіком Мирославом Поповичем як «червоне і криваве»⁴⁸. Відтоді було закладено релігійний фундамент реалізації агресивної політики Росії щодо історичної пам'яті та культурної ідентичності українського народу та знищення української історії, культури, світогляду, нації, держави і права в інформаційній, гібридній, тотальній, повномасштабній та інших війнах/ війні Росії проти України. І нинішня російська війна проти України стала не менш трагічним для української історії і культури продовженням того «червоного і кривавого ХХ століття» вже у ХХІ столітті.

Нинішній «руській мір», що ґрунтується і твориться на імперсько-радянських засадах, спрямовує свої агресивні, воєнні дії на руйнування культурно-цивілізаційних основ Українського світу. Ми є свідками того, як Росія – держава терорист-агресор застосовує проти України як зброю не лише армію, мову, навіть, воду (підрив і руйнування Каховської ГЕС), а й релігію (переважно офіційне православ'я (РПЦ), орієнтовану на Москву, що увійшла в союз з державою й обслуговує її інтереси, проповідує ненависть та смерть і яка є невід'ємною, ключовою складовою «руського міра» і допомагають цьому проросійські колаборанти від релігії в Україні.

Для російської держави релігія, передусім, – це не форма духовної культури, не цінність, не світогляд, що забезпечує зв'язок людини з Богом, а засіб досягнення політичних цілей. Власне, це й знаходиться в основі таких наративів «руського міра» як:

- усі релігії/ релігійні організації крім офіційних російських (тих, що перебувають у політичному союзі з державою) чи зорієнтованих на «руській мір» є «сектантськими»;
- гуманітарна допомога Україні є «міною, що має знищити Святу Православну Русь»;
- «юдами» (образливо для християн) є ті, що змінили віру (навіть у межах християнства) тощо.

Ці та інші «рускоміровські» наративи – спрямовані на розпалювання міжрелігійної й міжнаціональної ворожнечі, залякування віруючих (в тому числі – православних), вивищення російської (промосковської) православної церкви та приниження інших, визнання її єдино істинною, а інших – хибними, «сектантами», що ображає почуття неправославних віруючих, провокує міжрелігійну ворожнечу маніпулювання релігійною свідомістю, образу почуттів віруючих, дезінформацію та фальшування історії і т. ін.

47 Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>

48 Див.: Попович М. (2005). Червоне століття. Київ: АртЕк. 888 с.

Наприклад, у раді безпеки Російської Федерації, коли не спрацювали «денацифікація» й «демлітаризація», звернулися до релігійного (зокрема, християнського й мусульманського) чинника – підняли питання про необхідність так званої «десатанізації»/ «повної дешайтанізації» України⁴⁹.

Тому, й для України у цій війні такою ж зброєю, крім армії та мови, є й віра (релігія, що орієнтована на підтримку України), яка спрямує український дух у бік правди і добра проти «русского міра» зла для відновлення історичної правди і торжества справедливості та буде дієвим чинником збереження і відновлення культурно-цивілізаційного потенціалу Українського світу.

Для України ця війна, будучи боротьбою за право, за права і свободи, які вже утверджені та які ще утверджуються, є ще й боротьбою за майбутнє Українського світу, в основі якого мають бути демократія і права людини, толерантність і солідарність, верховенство права і справедливість.

Ця війна Росії проти України є зіткненням цивілізаційних євроатлантичних гуманістичних цінностей і геополітичних намірів рашизму, російського нацизму й неоімперіалізму. Тут ми маємо геноцид українців, намагання тотально знищити Український світ і відродити квазірадянську імперію. Ця війна формує нову глобальну реальність, і поряд з геополітичними, дипломатичними, військовими, економічними, правовими наслідками вона матиме вплив на релігійний ландшафт України і світу в цілому, що в свою чергу матиме зворотній вплив на політику, економіку, право, науку, освіту тощо.

Підкреслимо, для України (на відміну від Росії) релігія – це не політично-ідеологічний, а культурно-творчий чинник. Її роль у формуванні української культури знакова. І знакова роль – не лише християнства (православ'я, греко-католицизму, католицизму, протестантизму), а й давньоукраїнської релігії (язичництва), ісламу, юдаїзму та інших релігій, які вільно функціонують в Україні. Також, на відміну від Росії, поняття секти в українській політиці й законодавстві відсутнє, а в релігієзнавчій науці воно має абсолютно інше, суто наукове, а не політико-ідеологічне смислове навантаження і зміст.

Тому й нині, в цих скрутних умовах, щоб Україна не опинилася на культурно-цивілізаційних маргінесах, саме держава має у правовий спосіб, навіть в умовах війни, запобігати соціогуманітарним викликам і загрозам суспільному буттю, життю і гідності людини. Держава має не лише гарантувати, охороняти й забезпечувати релігійні права і свободи, а й контролювати суб'єктів суспільно-релігійних відносин (у тому числі контролювати й себе) щодо дотримання ними законодавства. А в разі порушення законодавства притягувати суб'єктів суспільно-релігійних відносин до юридичної відповідальності.

Реалізація релігійних прав і свобод у воєнний час має свою специфіку. Права і свободи можуть бути обмежені, а держава може оголосити про відступ від деяких зобов'язань щодо прав і свобод. Україна скористалася цим правом і ще в 2015 році офіційно відійшла від окремих зобов'язань, визначених

49 Див.: РБК – Україна (2022). *Примарилися секти? У Раді безпеки РФ заговорили про «десатанізацію» України.* <https://www.rbc.ua/rus/news/primarilisya-sekti-radi-bezpeki-rf-zagovorili-1666711575.html>

Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод⁵⁰.

Але, навіть в умовах війни не можуть обмежуватися такі права і свободи, що пов'язані з життям, честю та гідністю людини (право на життя, свобода совісті, свобода релігії, свобода думки та ін.).

Отже, світський характер держави, модель державно-церковних та суспільно-релігійних відносин, що визначена в Конституції України⁵¹ і деталізована у низці законів та підзаконних актів, надійні гарантії й ефективне забезпечення та захист індивідуальних релігійних прав і свобод індивідів і спільнот (напр.: релігійних і етноконфесійних меншин) запобігатимуть переростанню війни Росії проти України у світову й слугуватимуть стабілізації внутрішньої соціогуманітарної ситуації та сталому суспільному розвитку.

При цьому важливо вирішити і подолати низку організаційних, нормативних, процесуальних та інших проблем і перешкод, що є на шляху державного будівництва: а) зовнішніх (повномасштабна війна з Російською Федерацією); б) внутрішніх (недостатня інституційна спроможність органів виконавчої влади, високий рівень корупції; політизація правового простору та перевага політичної доцільності й популістичних гасел над верховенством права і закону; колізії законодавства; суперечливість та фактична невизначеність політичного режиму (змішування різнорідних ознак – від демократії й автократії до анархії, охлократії та олігархії); конфлікти між державними органами, тощо).

В умовах цієї війни актуальними є думки (висловлені ще в ХІХ ст.) першого канцлера («залізного канцлера») Німецької імперії Отто фон Бісмарка, що «ворог іде туди, де програє вчитель і священик», а «війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священики». Тому, на нашу думку, нині, Наука й Освіта (які не можуть бути одна без іншої) та Релігія (що забезпечені Правом і Окультурені супроводом Філософії та підтримані Державою) можуть бути вагомими засобами Перемоги України у війні, що розв'язала проти неї Росія, Перемоги Українського світу у двобої з «руським міром» та сприятимуть національній (релігійній, культурній та ін.) безпеці й утвердженню демократичної, соціальної правової держави і Українського світу в повоєнний період.

50 Див.: Відступ України від окремих зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права та Європейською конвенцією з прав людини. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidstup-ukraini-vid-okremih-zobovyazan-za-mijnarodnim-paktom-pro-gromadyanski-ta-politichni-prava-ta-evropeyskoyu-konventsieyu-z-prav-lyudini>

51 Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Розділ 3

*Ганна Кулагіна-Стадніченко*⁵²

РЕЛІГІЙНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ВІРУЮЧИХ У РЕАЛІЯХ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р. істотно прискорило процеси формування політичної нації та значно нівелювало кризу ідентичності, змусивши громадян принципово інакше оцінити роль Росії, як зовнішньополітичного орієнтира.

Величезна частка російськомовних українців з почуття небажання мати щось спільне з Росією свідомо перейшли на українську мову. Так, у 2021 році показник громадян, які вживають українську мову в повсякденному житті становив 64%, але у 2022 році він зріс до 71%⁵³, що значно послабило протистояння навколо мовної та конфесійної проблем. Таку саму ситуацію спостерігаємо у масовій свідомості українців, – зокрема, щодо сприйняття національною, українською, ту з двох існуючих православних Церков, яка не скомпрометувала себе колаборацією, зв'язками з ворогом, агресором від «русского міра».

Небажання мати щось спільне з Росією спонукало й до змін релігійного календаря Українською Греко-Католицькою Церквою та Православною Церквою України, що, передусім, ґрунтується на виборі віруючих. Так, на кінець 2022 року готовність відзначати Різдво 25 грудня висловили 44% опитаних, 23% відзначили, що їм байдуже це питання, проти такої ідеї – 31% (у 2021 – 58%), решта 2% не змогли відповісти. Іншими словами, більшість віруючих висловилися за відзначення релігійних свят разом із Європейським співтовариством⁵⁴.

Незважаючи на те, що українці не підтримують ідею державної Церкви, вона продовжує утримувати одну з перших позицій за рівнем довіри серед суспільних і політичних інститутів (поряд зі Збройними Силами та волонтерськими організаціями). Так, у 2022 році не підтримували ідею державної Церкви 47% (у 2021р. таких було 58%). Очевидно, що головними аргументами противників ідеї

52 Кулагіна-Стадніченко Ганна, к.філос.н., ст.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

53 Національна культура та мова в Україні: зміна в громадській думці після року війни. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 10 березня 2023. https://dif.org.ua/article/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zmini-v-gromadskiy-dumtsi-pislya-roku-viyni?fbclid=IwAR0ySTI6R3IONVANQ_ogCYNthYxjGCBwq7M9PAT_etg3ZMAOP44V2uZLH38#_Toc129302260

54 Дев'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Святкування Різдва в Україні (20-21 листопада 2022). *Соціологічна група «Рейтинг» (Група «Рейтинг»)*. 19.12.2022. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dev_yatnadcyate_zagalnonac_onalne_opituvannya_svyatku_vannya_r_zdva_v_ukra_n_20-21_listopada_2022.html

державної Церкви є її невідповідність або праву на свободу совісті, або багатоконфесійному характеру України⁵⁵.

Разом із тим, рівень суспільної довіри до Церкви досяг максимуму у 2010 р., (72,5%). Наразі цей показник залишається досить високим – 61% і був більшим лише у 2010 році. При цьому моральний авторитет Церкви визнається нижчим, ніж рівень довіри до неї; досить критичним є ставлення громадян до моральності священнослужителів.

Українці традиційно демонструють високий рівень релігійності. З початком повномасштабної російської агресії він зріс до 74% (від 84% жителів Заходу країни до 63% жителів Сходу і 61% жителів Півдня країни). Більш високий рівень з 2000 року моніторингу релігійності українців зафіксувало лише дослідження 2014 р., коли порівняно з «довоєнним» 2013р. число віруючих зросло з 67% до 76%, що є характерним для суспільства, яке опинилось у стресовій ситуації. Цей показник (2014 р.) досі залишається найвищим за всі роки спостережень Центру Разумкова.

Здавалося б, війна і щастя – речі несумісні. В екстремальних умовах, коли триває повномасштабне вторгнення РФ, йде вже десятий рік війни Росії проти нашої держави, людині все важче віднаходити внутрішню збалансованість. Подеколи задоволеність життям видається беззмістовним та викликає відчуття провини. Попри те, останні соціологічні опитування парадоксально засвідчують досить високий рівень щастя сучасних українців. Так, у вересні 2022 р. 68% з них вважали себе щасливими, що незначно відрізняється від подібного стану у грудні 2021 року, коли такими задекларувалися 71% респондентів. Водночас показник нещасливих українців знизився і складає 13% проти 15% у грудні минулого року. Найвищий показник щасливих людей проживає на заході України – 77% проти 4% тих, хто не вважає себе такими. У центральній Україні знаходиться 68% проти 15%; на півдні – 62% проти 15%; на Сході – 59% проти 22%. При цьому самооцінка щастя є високою й серед внутрішніх переселенців (64% проти 17% таких, що не вважають себе щасливими), тобто тих людей, які евакуювалися із зон активних бойових дій, виїхали з окупації. Багато з них могли втратити житло: «Навіть серед внутрішньо переміщених осіб ми бачимо, що більшість вважають себе щасливими. Це є ще одним свідченням єдності та міцності українців у відсічі ворогу», – наголошують у КМІС⁵⁶.

Очевидно, суб'єктивне відчуття щастя, самопрезентоване українцями у проведеному 7-13 вересня 2022 р. соціологічному опитуванні Київського міжнародного інституту соціології, корелює з трьома провідними емоціями за даними опитування, проведеного Фондом демократичних ініціатив і центром Разумкова. Згідно з останнім, трьома ключовими емоціями українців сьогодні виступають надія, оптимізм та тривожність. Ці емоції мають місце, коли наші співвітчизники замислюються про власне майбутнє чи майбутнє України: незалежно від рівня матеріального забезпечення – і бідні, і багаті про майбутнє України думають з надією. Більше того, серед українців, які живуть за межею

55 Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022. (Інформаційні матеріали). *Центр Разумкова*. Київ, 2022. https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf

56 Кречетова, Діана. Попри війну: скільки українців вважають себе щасливими. Опитування. <https://life.pravda.com.ua/society/2022/10/10/250768/>

бідності, на 10% частіше зустрічається почуття надії на майбутнє України, ніж серед заможних верств суспільства. До того ж, молоді люди (18-29 років) більш оптимістично та впевнено дивляться на майбутнє України, ніж старші 60 років⁵⁷.

Незважаючи на особливий контекст, видається недалекогим від істини твердження «де надія – там релігія», що належить Е.Блоху⁵⁸. Так, у християнстві чеснота надії є складовою тріади «віра-надія-любов». Останні дві з них пов'язані з перетерпленням, визначаються як пристрасні бажання, що спрямовані на добро. Надія проявляється у довготерпінні, чеканні, натхненні та піднесенні; для неї обов'язково необхідне майбутнє, бо не існує надії на теперішнє чи минуле. Серед умов здійснення надії зазвичай визначають труднощі, пов'язані із ймовірністю здійснення бажаних змін: адже, надіючись, люди часто сподіваються на такі зміни, що не завжди в їх владі.

Основою, фундаментом сакрального зв'язку, приєднання до «горного» світу виступає віра. Вона має чуттєві та раціональні корені, вихідні засновки, кінцеву мету, експлікується як основа очікуваного. При цьому *надія* постає уточненням, доповненням та підсиленням віри. Богослови стверджують, що християни завжди можуть бути щасливими, бо, маючи навіть дуже мало від цього світу, вони отримують духовні благословення, які дає їм Бог. Подеколи християни пов'язують щастя із задоволеністю життям: «Велике надбання – бути побожним і задоволеним. Бо ми нічого не принесли у світ: явно, що нічого не можемо і винести з нього. Маючи їжу й одяг, будьмо задоволені тим. А хто бажає збагачуватися, впадає у спокусу» (1 Тим. 6:6-9). «Майте владу не срібллюбну, задовольняючись тим, що є. Бо Сам сказав: «Не залишу тебе і не покину тебе» (Євр.13:5).

Скрутні обставини значно підвищують рівень релігійності людей. Водночас, міжнародні дослідження констатують, що віруючі відчувають себе значно щасливішими, ніж невіруючі. З'ясувати індекс щастя серед атеїстів і віруючих із 36 країн намагався вашингтонський дослідницький центр Pew Research Center. У 2019 році в своєму звіті він зазначив, що активно релігійні люди були щасливіші, ніж нерелігійні в половині країн, що брали участь в дослідженні⁵⁹.

Одноставність у самопрезентації щасливими не лише вказує на значну релігійність українців, або ж визначається вмінням радіти простим речам, а й ментально консолідує націю. Сьогодні бути щасливим для багатьох означає досягати справедливості в умовах надзвичайної чутливості до понять добра і зла, що стійко асоціюється вірними з етичними настановами релігії, непорушністю релігійних істин. Все це впливає на сприйняття громадянами позитивної ролі релігії у суспільстві.

Після повномасштабної агресії Росії відзначили позитивну роль Церкви в українському суспільстві більше половини опитаних (59%). Якщо у 2020 р. таких

57 Осадча, Яна. Надія, оптимізм, тривога: які емоції відчувають українці під час війни – опитування. <https://life.pravda.com.ua/society/2022/09/15/250464/>

58 Одохівська І.О. Віра, надія, любов у філософсько-релігійній та етичній думці України та світова культурна традиція. <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Culturology/uvuk/Faith.html>

59 Дослідники з'ясували, чи робить релігія і віра людей щасливішими. <https://focus.ua/uk/world/485951-issledovateli-vyyasnili-delayut-li-religiya-i-vera-cheloveka-schastlivee>

було 40%, у 2021 р. - 49,5%, то у 2022 р., зафіксоване ще більше зростання, що є найвищим показником з 2000 р.⁶⁰

Водночас, більшість громадян висловлювали переконання, що релігійна віра не передбачає обов'язкової віросповідної визначеності. Наразі 57% (у 2000 р. – 64%) респондентів вважають, що «людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретну релігію». Ця точка зору виразно переважає в усіх регіонах, за винятком Заходу, де 55% підтримало думку, що «віруюча людина повинна обов'язково сповідувати ту чи іншу релігію». Таку ж точку зору сповідує більшість вірних Української Греко-Католицької Церкви (61%), протестантських та євангелічних церков (61%) та Української Православної Церкви (у єдності з Московським Патріархатом) – (54%). Представники найстаршої вікової групи (60 років і старші) рідше, ніж представники інших вікових груп, схильні вважати, що людина може бути «просто віруючою».

За даними Центру Разумкова, у 2022 році переважна кількість респондентів ідентифікували себе з православ'ям (у 2022р. – 63%); значна частина – з греко-католицизмом (10%), «просто християнами» назвали себе 9%.

На початок 2023 року за даними київської Дослідницької агенції Info Sapience 41% відносили себе до Православної Церкви, 4% – до Української Православної Церкви (у єдності з Московським Патріархатом) і 24% не відносили себе до жодного патріархату. Прикметно, що якщо до повномасштабної війни найбільше парафіян Української ПЦ (Московського патріархату) було на сході, то зараз, навпаки, маємо там їх найменшу кількість – 1%.

Парадоксально, але на Заході та Півночі України найбільше вірян Московського Патріархату (по 6%). Це не означає більш високу довіру до митрополита Онуфрія (яка приблизно однакова у всіх регіонах та не перевищує 7%), а пояснюється значною довірою до місцевих священиків на Заході і Півночі України, зокрема, – до священиків Української Православної Церкви (у єдності з Московським Патріархатом). Водночас, соціологічні дослідження фіксують більш, ніж у 10 разів вищу довіру до митрополита Епіфанія, ніж до Онуфрія: 55% проти 5%; не довіряють йому 22% (тоді як Онуфрію не довіряють 77%). Для порівняння, довіра до патріарха Кирила складає 1% (такий же показник у Володимира Путіна за даними інших опитувань)⁶¹.

Дотепер проявом релігійної конкуренції та значною проблемою між православними конфесіями в Україні є використання різних національних наративів при спілкуванні із вірянами. Відтак, у межах однієї держави формуються окремі національно-політичні ідентичності, що надто перешкоджає формуванню загальноукраїнської ідентичності. Зокрема, йдеться про вплив агресивного «русского міра» через використання суто релігійних засобів впливу на свідомість віруючих.

60 Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022. (Інформаційні матеріали). Центр Разумкова. Київ, 2022. https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf

61 Кожен четвертий українець святкував Різдво і 25 грудня, і 7 січня, але кожен п'ятий – не святкував взагалі вочевидь через війну. Дослідницька агенція Info Sapience: Соціально-політичні дослідження: Дослідження в час війни. 18.01.2023. Київ. <https://www.sapiens.com.ua/ua/socpol-research-single-page?id=254>

Так, у Катехізисі митрополита Філарета Дроздова, який на сьогодні постає єдиним офіційним катехізисом Російської ПЦ, вбивство не вважається беззаконним, якщо здійснюється «за посадою», вказується на його необхідність в ім'я «государя та Вітчизни». Офіційний Катехізис Української ПЦ (Московського патріархату) ґрунтується на запозиченнях з російського, Московського катехізису, про що зазначено в анотації до видання 2012 року. Тут у шостій заповіді Закону Божого також наголошується на випадках, «коли позбавлення життя не є злочином». До таких належать, зокрема: «1. Смертна кара злочинця за рішенням суду. 2. Убивство ворога на війні заради захисту Вітчизни»⁶². Обидва випадки напряду дисонують із законодавчим полем України, де не існує смертної кари, а також – неможливе ведення загарбницьких війн.

Українська православна традиція пропонує кардинально інший підхід у розумінні шостої заповіді Декалогу, що відображено у низці важливих церковних документів, а саме: Поширеному Катехізмі Православної Церкви митрополита Михаїла, Вступі до богослів'я за впорядкуванням Костянтина Москалюка, Документах Святого і Великого Собору Православної Церкви, новій соціальній доктрині «За життя світу»⁶³. Історично українському православ'ю не властивий строгий пацифізм, але воно ніколи не розробляло доктрини «справедливої» чи-то «священної» війни, не схвалювала застосування державою насильства та нехтування моральними принципами.

Натомість, в «Основах соціальної концепції Російської Православної Церкви» йдеться про війну, як вимушений засіб відновлення справедливості, а відтак, активно розробляється теорія «справедливої війни». Проте замовчується та ніяк не визначається, що саме слід сприймати під поняттям «справедливість».

Безумовно, релігійні діячі спроможні створити певний контекст для запобігання, посередництва, вирішення, трансформації конфліктів. Однак зрозуміло й те, що найчастіше це відбувається за більш широкої суспільної підтримки⁶⁴. Така суспільна підтримка потрібна тому, що релігійна присутність у соціумі може працювати на «перехресні цілі». Це означає, що певна релігія може шкодити сама собі, бути своїм найбільшим опонентом у суспільстві. Причиною цьому виступає її внутрішній плюралізм, розбіжності у питаннях взаємодії з «іншим» (коли в «іншому» вбачається образ ворога), відмінні позиції у ставленні до держави, або щодо прощення злочинців, тощо.

Усвідомлюючи зазначену вище складність, американський релігієзнавець, історик Роберт Скотт Епплбі (Robert Scott Appleby), який зосереджується на глобальній релігії та її зв'язку з миром та конфліктами, цілісному людському розвитку та порівняльній сучасній релігії, директор Інституту міжнародних

62 Богослов'я війни і миру у Православній Церкві. <https://oou.org.ua/2022/02/10/bogoslovyia-vijny-i-myru-v-pravoslavnij-czerkvi/>

63 За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви. https://www.goarch.org/ru/social-ethos?p_p_id=com_liferay_journal_content_web_portlet_JournalContentPortlet_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&com_liferay_journal_content_web_portlet_JournalContentPortlet_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=uk_UA

64 Кулагіна-Стадніченко Г.М. Релігійні інституції як фактор налагодження суспільного діалогу: світовий та український досвід. *Георелігійні процеси і конфесійні трансформації в Україні: колективна монографія* / За заг. ред. О.Сагана. К.: Світ Знань, 2023. 318 с.

досліджень миру ім. Джоан Б. Крок, професор історії в Університеті Нотр-Дам, пропонує три режими трансформації релігійного конфлікту, а саме: режим кризової мобілізації, режим насичення та режим втручання в якості медіатора⁶⁵. Ці режими не обов'язково є взаємовиключними, вони можуть співіснувати, але відрізняються за своїми підходами.

Якщо у режимі *кризової мобілізації* харизматичні релігійні лідери каталізують релігійні ресурси із залученням певних *суспільних* рухів, що чинять опір ширшим політичним чи соціальним негараздам, то *режим насичення* пропонує комплексну, багатогранну стратегію припинення насильства, відображає наявність *довгострокових* миротворчих зусиль, які поступово працюють у суспільствах у зоні конфлікту.

Зважаючи на рідкісність режиму внутрішнього насичення, найбільш перспективним є *інтервенціоністський режим*, де на запрошення однієї або декількох сторін конфлікту зовнішні релігійні та культурні актори втручаються в конфліктні ситуації. Посередництво є типовою та, можливо, найпродуктивнішою формою втручання. Водночас, центрального значення набувають довгострокові проекти місцевих релігійних (та інших) суб'єктів, що можуть спиратися на місцеві знання і звичаї.

З початком повномасштабної війни Росії проти України проросійська орієнтація щодо зовнішньополітичної ідентичності Української держави очевидним чином маргіналізувалася. Відбулася однозначна «перемога» орієнтації на європейські і трансатлантичні структури. Нині понад 75% респондентів підтримають рішення після перемоги України та деокупації її території про повний розрив усіх відносин з Російською Федерацією аж до цілковитої заборони на в'їзд росіян в Україну⁶⁶. Це не могло не відобразитися на пріоритетності українського православ'я та Православної Церкви України. Так, ставлення до розриву з Московським Патріархатом аж до його заборони, переважає сьогодні у більшості респондентів України. Результати соціологічного дослідження, проведеного компанією «Active Group» за допомогою онлайн-панелі «SunFlower Sociology» 18-21 листопада 2022 р. засвідчують, що 62% українців виступають за заборону Української ПЦ (Московського патріархату)⁶⁷.

Схоже, Україна позбавляється традиційного змісту кризи ідентичності, властивої їй до російського вторгнення. Однак є велика ймовірність появи нових соціально-політичних розколів, пов'язаних, зокрема, з подальшими претензіями на домінування від Московського патріархату. Сьогодні надто важливо завчасно підготувати необхідні запобіжники, аби не опинитися у полі конфліктів ідентичностей, що, вочевидь, виникатимуть за новими лініями розмежування.

65 Appleby, Scott R. (2000). *The Ambivalence of the Sacred. Religion, Violence, and Reconciliation*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 448 p.

66 День Незалежності України і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 22 серпня 2022. <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsi-i-yak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-yiyni>

67 62% українців підтримують заборону Московського Патріархату. *Active Group*. 18-21 листопада 2022 р. <https://activegroup.com.ua/2022/11/23/62-ukraynciv-pidtrimuyut-zaboronu-moskovskogo-patriarxatu/>

Проте практика й надалі засвідчує подальше небажання УПЦ МП любити свого ближнього в особі одновірця, що належить до православ'я іншої юрисдикції, а це позбавляє її будь-якого встановлення діалогічності у взаємовідносинах із вдаваними опонентами. Подібна зверхність визначається тісною злукою з доктриною та практичною діяльністю РПЦ, що для УПЦ МП постає Церквою-матір'ю.

Події військового вторгнення Росії в Україну засвідчують, що у церковній практиці РПЦ (православних росіян) знівельовано поняття «смертних гріхів», з-посеред яких перше місце посідає гординя. Пригадаємо лише кілька тлумачень цього головного терміну християнської аксіології.

Визначаючи смертний гріх гордині, Августин розрізняв два типи людей: ті, хто говорить до Бога: «Нехай буде воля Твоя», і ті, кому Бог говорить: «Нехай буде твоя воля» (Августин). За Карлом Ранером: «Бог є джентельменом», а відтак, поважає, але не виправдовує, фундаментальний вибір людини на користь однієї з цих сторін. Гординя включає не лише своєрідне «суперництво» з Богом, а й з ближнім, вона конкурентна за своєю суттю; не є думанням, а, передусім, – хотінням, задоволенням від похвали, чинником якої є несамовите прагнення догодити іншим, а відтак, стати кращим за них; здійснити маніпуляцію, підсвідомим чинником якої постає бажання домінувати. Прикладами гордині виступають диктатура, а також її інваріант – хтивість за владою. Остання більш поширена, ніж диктатура, оскільки діє за принципом: «Я зробив так, як я хотів». Гординя ставить себе «перед Богом», любить себе більше, ніж Бога, постає неврівноваженою любов'ю до власної важливості, вважається стартовим пунктом всіх гріхів

Сьогодні маємо ситуацію, коли «гріх гордині» стосується не окремо взятого предстоятеля Російської ПЦ, а й всієї церковної організації РПЦ, яка:

- не сприяє міжправославній єдності на рівні богословських комунікацій, літургійної практики;
- приймає рішення одноосібно;
- не сприймає рішення Всеправославних Соборів;
- відмовляється від міжправославного діалогу;
- продукує риторику ворожнечі в оцінці діяльності інших автокефальних православних церков (зокрема, називаючи перехід священиків та місцевих громад до ПЦУ переходом «у розкол», фейковою інформацією, тощо);
- претендує на вищість власного патріархату щодо інших з постійним прагненням знівельовати, применшити, викривити їх діяльність;
- має безапеляційність тверджень при реагуванні на важливі соціально-політичні проблеми за схемою «існує одна вірна точка зору – і вона моя»;
- навіщує політичні ярлики, здійснює постійні спроби перекрутити історичні події розвитку православ'я на власну користь;
- надзвичайно залежить від політичної кон'юктури, а відтак, – обслуговує інтереси російської влади;
- наполягає на необхідності встановлення світової гегемонії РПЦ у православному середовищі.

Владолубство Російської ПЦ, що закорінене у цезарепапізмі, ментально виповнилося та отримало власне обґрунтування доктринами російських державних діячів ще у 18 столітті. Так, засновник російської юридичної науки і теоретичного правознавства, син священика, який отримав ґрунтовну духовну освіту у Володимирській семінарії, а потім у головній семінарії при Олександрівській лаврі у Петербурзі, М.М. Сперанський, розмірковуючи про засадничі принципи людської гідності, головні ознаки останньої вбачав у повазі до влади, сформованій навичці підкорення їй. На його думку, «сила честі» при постійній потребі віднайдення корисних зв'язків вимагає шукати довіри інших, їх доброї думки та ставлення. При цьому важливу роль грає чиновшанування, оскільки суспільство поділяється на стани, кожне з яких має свою честь, «внутрішнє відчуття морального закону». Зрозуміло, що чим вище людина за становою драбиною, тим більше вона має влади диктувати моральний закон решті членам суспільства⁶⁸.

Подібне чиновшанування, підкорення вищій церковній та світській владі примушує священиків Української ПЦ митрополита Онуфрія служити Московському патріархату подеколи більше, ніж дотримуватися Божих заповідей, дозволяє корегувати вогонь російських загарбників по військових позиціях та цивільній інфраструктурі власних парафій, допомагати окупанту, зберігати боєприпаси ворожої армії у межах храму, освячувати зброю держави-агресора, а відтак, – негласно схвалювати вбивство мирних українських громадян, православних одновірців. При цьому маємо непоодинокі випадки розстріляних російськими окупантами священиків як Православної Церкви України, так і священиків Української ПЦ у єдності з Московським патріархатом, руйнування російськими окупантами українських православних храмів, що знаходяться у підпорядкуванні Московського патріархату, освяченою Російською ПЦ зброєю, зривання хрестиків з українських військовополонених руками «одновірців» – православних росіян.

Українська ПЦ (Московського патріархату) не може не зважати на втрати своїх вірних, церковного майна, руйнування власних храмів російським військовим загарбником. Так, у документах Синоду зазначено, що 14 з 53 єпархій УПЦ МП потерпають від бойових дій. На території цих єпархій налічується понад 3 тисяч парафій та 62 монастирі, де, навіть ризикуючи життям, продовжують звершувати своє служіння 3,5 тис. кліриків та майже 2 тисячі монахів і монахинь⁶⁹.

Однак, вказуючи на прямі дії російського агресора у нищенні православних храмів, людського потенціалу вірних, Українська ПЦ (Московського патріархату) ієрархічно узалежнена, надто віддана російському православ'ю, Російській ПЦ; її нехтування національним компонентом державного розвитку України настільки потужне, що не дозволяє очільникам Московського патріархату в Україні оцінити дії російських окупантів агресією та геноцидом українського народу. Більше того, називаючи дії представників органів української влади незаконними, Українська

68 Протопопова Т.В. Правовое регулирование человеческого достоинства. ebooks@prospekt.org С. 70-71

69 Підсумки Священного Синоду Української Православної Церкви від 12 травня 2022 року. <https://ivano-frankivsk.church.ua/2022/05/12/pidsumki-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnja-2022-roku/>

ПЦ (Московського патріархату) прагне поставити себе вище за українське законодавство, здійснює спроби впливати на нього⁷⁰.

Абсурдність ситуації виступає красномовним доказом не лише духовного занепаду, а й морального та, загалом, фізичного самознищення релігійної структури Російської ПЦ та її філіалу – Української ПЦ у єдності з Московським Патріархатом.

З огляду на гуманістичні цінності, декларовану духовність релігійної практики, пасивність керівництва Московського патріархату у ненаданні відповідної оцінки зазначеним вище фактам виступає їх толеруванням. Водночас, дії російського агресора в Україні підпадають під статті Кримінального кодексу про релігійне злочинство.

Схоже на те, що Українська ПЦ (Московського патріархату) надто комфортно відчуває себе у площині «подвійних стандартів», продукуючи суперечливі за своїм змістом заяви. Одна з них була проголошена митрополитом Онуфрієм у перші дні російського вторгнення в Україну, де він рішуче засуджував розпочату Росією війну проти України. Друга прозвучала через два місяці, коли на своєму Синоді 12 травня 2022р. Українська ПЦ (Московського патріархату) звинуватила українську владу у потуранні агресору, чим повторила риторику держави-терориста Росії та Російської ПЦ: «Жертва винна у тому, що агресор напав». Відтак, власною неможливістю подолати хворобливе виправдання злочинця підтвердила відомий Стокгольмський синдром у дії⁷¹.

Внаслідок відсутності послідовності української влади у справі релігійних колаборантів, Українська ПЦ (Московського патріархату) дотепер має впливовість на суспільну думку, володарює та маніпулює свідомістю українських громадян. Вона поминає патріарха Кирила під час літургії, відлучає від Церкви незгодних з цим священників, забороняє служіння тим, хто підтримує національну політику держави, а саме, - віддає перевагу іншій релігійній організації – Православній Церкві України.

Відсутність свободи всередині релігійної системи не повинна обмежувати прав віруючого громадянина діяти відповідно до законодавства України, суперечити природному праву людини на свободу волевиявлення, сповідання релігійних поглядів.

Свобода релігій у межах законодавства України не виступає синонімом релігійного свавілля, а відтак, має спиратися на принцип неможливості порушення територіальної цілісності держави безвідповідальними антиукраїнськими месиджами, - зокрема, про відкриття внутрішнього «релігійного фронту»⁷², - що збурюють суспільство та розколюють його єдність під час складних випробувань військовою агресією Росії проти України.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Стокгольмський синдром. Що це таке? <https://tut-cikavo.com/suspilstvo/psykholohiia/654-stokgolmskij-sindrom-shcho-tse-take>

⁷² Мілютін Олексій, священник. УПЦ МП погрожує владі створити “релігійний фронт” у разі прийняття закону про заборону Моспатріархату. https://df.news/2022/04/04/vid-nadannia-humanitarnoi-dopomohy-do-zahrozy-stvoryty-relihijnyj-front-iaak-upts-mp-pohrozhuie-vladi/?fbclid=IwAR3mi7wRHiRNdfEzVDD8yEMfRc9yu7Cv4u2tJ_skYQXbUhh-BmKLzW-Jiys

Розділ 4

*Ольга Недавня*⁷³

СТАВЛЕННЯ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ І РИМСЬКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ ДО ВІЙНИ ТА ЗАХИСТУ БАТЬКІВЩИНИ: ОФІЦІЙНА ПОЗИЦІЯ

Для нашої перемоги у війні Росії проти України потрібні зусилля всіх суспільних чинників, зокрема – Церков, котрі донині нараховують значне число віруючих і ще більше – прихильників, яким не байдужий голос церковних авторитетів та церковна діяльність. Як адекватно оцінити, чи та або інша Церква діє з огляду на українські націєдержавні інтереси? Як дізнатись офіційну позицію Церков щодо теперішньої війни, позицію, котра й утілюється у їх практичних діях? Для цього варто звертатись, принаймні найперше — до офіційних документів Церков, не покладаючись на вибірково цитовані у різних ЗМІ слова тих чи інших церковних діячів (вже не кажучи — на довільні інтерпретації подібних уривків).

Офіційні документи Церков – це ті, які публікуються на їх офіційних сайтах (та виголошуються у храмах для всіх вірних), і саме у них засвідчена офіційна позиція Церков з різних питань. Слід уважно придивитись до позицій щодо війни та захисту Батьківщини всіх Церков. Зокрема, це стосується Української Греко-Католицької Церкви (далі – УГКЦ), яка накопичила свій досвід діяльності під час національно-визвольної боротьби та має що запропонувати зараз українському суспільству, спираючись як на свої власні напрацювання, особливо – з ХХ століття, так і на доробок католицької соціальної доктрини.

Також варто познайомитись з позицією Римсько-Католицької Церкви в Україні (далі – РКЦ в Україні), чия діяльність знана пересічно менше. З огляду також на певні дражливі висловлювання папи римського Франциска, потрібно з'ясувати, як ставляться до сучасної війни його «дивізії» в Україні. Власне, на відміну від частини висловлювань та дій папи Франциска, офіційні документи УГКЦ та РКЦ в Україні, як і базові основи католицької теології (зокрема – католицької соціальної доктрини), відомі наразі лише їх віруючим та спеціалістам-релігієзнавцям.

Між тим, УГКЦ та РКЦ в Україні у своїй діяльності спираються на весь корпус відповідних тематичних документів католицької теології, й насамперед — на положення католицького Катехизму. А в ньому, зокрема, високо

⁷³ Недавня Ольга, к.філос.н., ст.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

оцінюється захист Батьківщини військовими, котрі проголошуються «слугами безпеки і свободи народів. Якщо вони вірно виконують свій обов'язок, вони насправді сприяють загальному добру...»⁷⁴ та підкреслюється, що інші громадяни також мають робити свій внесок в доступній формі. Також підкреслюється, що «Любов до Батьківщини, служіння їй впливають з обов'язку вдячності та з порядку любові»⁷⁵ (п. 2239). У Катехизмі, опрацьованому УГКЦ «Христос – наша Пасха» наголошується: «Дорога до Небесної Батьківщини проходить через земну Батьківщину... Батьківщина є для людини рідною землею, яка пов'язує її зі своїм народом та його культурою. Християнська мораль говорить про любов до Батьківщини як про чесноту патріотизму. Любов до Батьківщини впливає із четвертої Божої заповіді...»⁷⁶.

На цьому фундаменті, незалежному від тактичних ходів церковної дипломатії, УГКЦ та РКЦ в Україні уточнюють свою позицію щодо неоголошеної війни Росії проти нашої держави від її початку (з 2014 р.). Вони це роблять у виданих десятках офіційних документів, де представлена тематика війни, патріотизму та захисту Батьківщини. Ця тематика розбирається докладно, починаючи від аналізу всієї християнської спадщини з даних питань, і завершуючи найсучаснішими міркуваннями богословів, котрі основують свої розмисли на практиці взаємодії з українськими вояками.

Можна прослідкувати, як в офіційних документах УГКЦ та РКЦ в Україні від подій 2013-2014 рр. і до сьогодні, з'являється все більше чіткості у осмисленні, визначеннях та постановках стосовно проблем і викликів війни – сучасної війни Росії проти України, та розгортаються настанови щодо практичних відповідних дій. У документальних текстах цих Церков можна спостерігати шлях від застосовувались формулювання «військовий конфлікт», «агресія з боку сусідньої держави на Сході України», «військова (чи збройна) агресія», «анексія Криму», «терористи» – до «війна Росії проти України», «геноцид» та навіть виконання диявольської волі.

Так, у перші ж тижні повномасштабного вторгнення, після відкинення військ Російської Федерації (далі - РФ) від Києва, коли стали широко відомі звірства окупантів у містечках і селах Київської області, єпископат РКЦ в Україні у своєму «Слові» кваліфікував ці злочини як геноцид: «Останні події розкривають справжнє обличчя агресора, який підняв руку на найбільш беззахисних, про що свідчать незаперечні докази у Бучі. Саме там, як і в багатьох інших місцях, ми знаходимо сліди геноциду, які свідчать про те ким насправді є ті, хто розпочав цю війну. Ті, що визнають себе християнським народом, своїми вчинками перекреслили Євангеліє, відмовившись від заповіді любові до Бога і ближнього.»⁷⁷ Невдовзі у Посланні Синоду Єпископів УГКЦ р.

74 Катехизм Католицької Церкви. Жовква: Місіонар, 2002. С. 529, 530.

75 Там само. С. 530, п.2239.

76 Катехизм Української Греко-католицької церкви: Христос – наша Пасха. (2011). Львів, 2011. п.968. *Патріарша катехитична комісія. Українська Греко-Католицька Церква*: <https://ct.ugcc.ua/catechism/catechism-books/katechizm-ugkcz-hrystos-nasha-pasha/23548>

77 Єпископат України: «Скрізь, де панує Христос, панує любов, а не гнів і помста». Слово Конференції єпископату України до духовенства та богопосвячених осіб, вірян та людей доброї

також з'являється термін «геноцид» стосовно дій російського війська: «Наміри агресора явно геноцидні: тактика ведення війни з перших днів показує, що він воює не з армією, а з народом.»⁷⁸

Вже від 2014 р. принципово сформульовані оцінки збройного опору українців та відповідна участь тилу як дії справедливі, виправдані, патріотичні та боговгодні. Зокрема, в УГКЦ високо цінуються «неймовірна потуга об'єднаних зусиль: у праці волонтерів, у мобілізації населення, у щедрих жертвах на потреби армії, у допомозі вимушеним переселенцям із Криму і Сходу. Усе це — діла милосердя, і саме вони стягають на нас благословення Неба... Закликаємо всіх і надалі витривало крокувати дорогою правди та свободи, щодня будувати наше майбутнє ... солідарністю зі стражденими і потребуєчими, підтримкою всіх ініціатив, державних і громадських, скерованих на захист нашої Батьківщини...»⁷⁹

Суголосно висловились українські римсько-католицькі єпископи у 2022 р.: «хоча Хресна Дорога українського народу триває... в багатьох місцях відбулася справжня Голгофа, дивімося в майбутнє з надією на перемогу. Це на нашій стороні правда.»⁸⁰ В інших документах РКЦ в Україні, Посланнях і Зверненнях⁸¹, наголошується, що війна Росії проти України має завершитись «справедливим миром» (а не просто миром як припиненням військових дій).

Варто відзначити, що патріотична позиція УГКЦ була відома (і очікувана) всіма в Україні, хто не був сліпо упереджений щодо неї та хто бодай побіжно знав про її діяльність принаймні від часів другої світової війни.

волі на порозі Великого Тижня. 09.04.2022. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/04/09/yepyskopat-ukrayiny-skriz-de-panuye-hrystos-panuye-lyubov-a-ne-gniv-i-pomsta/>

78 Послання Синоду Єпископів УГКЦ 2022 року. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*: <https://docs.ugcc.ua/1591/>

79 Синодальне послання про суспільно-політичну ситуацію в Україні напередодні виборів до Верховної Ради (13 вересня 2014). *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*: <https://docs.ugcc.ua/168/>

80 Єпископат України: «Скрізь, де панує Христос, панує любов, а не гнів і помста». Слово Конференції єпископату України до духовенства та богопосвячених осіб, вірян та людей доброї волі на порозі Великого Тижня. 09.04.2022. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/04/09/yepyskopat-ukrayiny-skriz-de-panuye-hrystos-panuye-lyubov-a-ne-gniv-i-pomsta/>

81 Єпископат України: «Не перестаємо благати Господа про сили в боротьбі та якнайшвидше припинення війни» 24.08.2023. Звернення Конференції єпископів України з нагоди Дня Незалежності України. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/08/24/yepyskopat-ukrayiny-ne-perestayemo-blagaty-gospoda-pro-syly-v-borotbi-ta-yaknajshvydshe-prypynennya-vijny/>; Єпископат України: залишаймося біля хреста, щоб оживляв нашу віру 09.09.2022 Послання Єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні на закінчення Року Святого Хреста, що припадає на 14 вересня 2022 року. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/09/09/yepyskopat-ukrayiny-zalyshajmosya-bilya-hresta-shhob-ozhyvlyav-nashu-viru/>; Єпископат України: 24 лютого – молитовне чужання у Всеукраїнському санктуарії. Звернення єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні з нагоди 1-ої річниці відкритого воєнного нападу Росії на Україну. 9.02.2023. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2023/02/09/yepyskopat-ukrayiny-24-lyutogo-molytovne-chuvannya-u-vseukrayinskomu-sanktuariyi/> та ін.

Позиція РКЦ в Україні була менш відома (у т.ч. в незалежній Україні) і, можливо, менш виразна, особливо до 2013-2014 рр. Але для фахівців, котрі незаангажовано її вивчали, аж ніяк не став сюрпризом той факт, що саме ця Церква першою публічно відреагувала на події 24 лютого 2022 р. - у цей день, зранку, відразу після 10-ї години, вона опублікувала Послання Конференції Єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні до вірян⁸². У ньому йдеться: «У цій ситуації, коли Росія розпочала повномасштабну війну проти України, важлива відповідальність кожного з нас.»⁸³ Наголошується, що захист Батьківщини – справа кожного: «Будьмо готові захищати нашу Батьківщину відповідно до наших можливостей та обов'язків – у війську чи на своєму робочому місці, у шпиталях чи надаючи першу допомогу, матеріальною підтримкою чи словом розради, молитвою чи пожертвуванням страждання.»⁸⁴

Означається відповідна частка Церкви як спільноти: «Нехай парафії та молитовні групи стануть місцем єднання... Ми не знаємо, що нас чекає в майбутньому, але нехай парафіяльна спільнота не залишить напризволяще найбільш беззахисних та потребуючих, незважаючи на їхню конфесійну приналежність. Оточімо особливою опікою осіб літнього віку та хворих.»⁸⁵ Також вірні закликаються до посиленої молитви «за наше військо та всіх, хто захищає нашу Батьківщину, за поранених та загиблих...»⁸⁶ Отже, РКЦ в Україні заявила свою позицію максимально швидко і однозначно: захист Батьківщини – це обов'язок кожного громадянина, а надто – віруючих.

Від самих початків збройної агресії РФ проти України і до сьогодні як УГКЦ, так і РКЦ в Україні наголошують на тому, що це є не тільки українська проблема, а наші воїни захищають не лише свою Батьківщину, своїх співвітчизників, але й інших європейців, та, відповідно, апелюється і до міжнародного співтовариства. Наприклад: «Ми схиляємо свої голови перед усіма героями, які віддали своє життя за волю і незалежність нашої держави, за гідність кожного українця, кожного європейця... Скеруємо особливі слова визнання до всіх, які сьогодні з подиву гідною самопожертвою стоять на фронті нашої спільної свободи... Заохочуємо всіх вірних УГКЦ і людей доброї волі в Україні та в міжнародній спільноті до посиленої спільної праці задля зменшення страждань та зцілення духовних і тілесних ран українців.»⁸⁷

У 2022 р. єпископатом РКЦ в Україні дається гостра моральна і богословська оцінка позиції «закривання очей» на військову агресію в Україну: «Перед лицем таких тяжких злочинів ми звиваємо до сумління віруючих людей

82 Єпископат України: відновімо наше присвячення Серцю Богородиці Римсько-Католицька Церква в Україні. Послання Конференції Єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні до вірян. 24.02.2022. 10.15. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/02/24/yepyskopat-ukrayiny-vidnovimo-nashe-prysvyachennya-serczyu-bogorodyczi/>

83 Там само.

84 Там само.

85 Там само.

86 Там само.

87 Синодальне послання про суспільно-політичну ситуацію в Україні напередодні виборів до Верховної Ради (13 вересня 2014). *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*: <https://docs.ugcc.ua/168/>

різних релігій і віровизнань, звертаємося до всіх людей доброї волі, керівників держав і членів світового співтовариства: «Зупиніть кровопролиття в Україні!» Сьогодні мовчанка чи бездіяльність, небажання визнати всю драматичність ситуації, яка склалася в нашій країні, можуть зробити кожного не просто німим чи байдужим свідком, а й співучасником гріха вбивства, що кличе про справедливість до неба...»⁸⁸.

Така думка посилюється аж до радикальних теологічних міркувань: зокрема, єпископ Кам'янець-Подільської дієцезії РКЦ Леон Дубравський, після чергової смертоносної ракетної атаки росіян, оприлюднив Лист-звернення, де кваліфікує цю атаку як терористичний акт, злочин проти людства, підкреслюючи, що «не лише окупанти, але всі, хто своїми словами, діями чи бездіяльністю підтримує кровопролиття, цим виконуючи волю диявола.»⁸⁹ З уст священнослужителя це дуже сильне означення, що, об'єднуючи у такому засудженні ворогів, колаборантів та байдужих споглядачів злочинів, наголошує на відповідальності кожного за те, що діється.

Водночас, представники і РКЦ в Україні, і УГКЦ не втомлюються дякувати всім віруючим у всьому світі, які приходять на допомогу, надто з 2022 р., визначаючи це справжнім свідченням любові до ближнього: «Ми дякуємо всім, хто відкрив свої домівки для стількох тисяч біженців»⁹⁰. Подібні подяки з'являтимуться ще не раз у різних документах обох Церков, у тому числі й спільних. Так, у Зверненні римсько-католицьких та греко-католицьких єпископів України з нагоди 80-ї річниці Волинської трагедії йдеться: «У цьому часі, коли в нашій країні триває війна, народ України досвідчує велику і справді братерську допомогу та підтримку від польського народу»⁹¹. Підкреслюється, що «ця допомога дуже сильно зблизила, можна навіть сказати – у певному сенсі поріднила нас»⁹².

В УГКЦ слушно звертають увагу на те, що йдеться не лише про військовий напад Росії, але й про її гібридну інформаційну війну проти України, котра дорівнює йому своїм руйнівним впливом. Так, ще у Зверненні

88 Єпископат України: «Скрізь, де панує Христос, панує любов, а не гнів і помста». Слово Конференції єпископату України до духовенства та богопосвячених осіб, вірян та людей доброї волі на порозі Великого Тижня. 09.04.2022. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/04/09/yepyskopat-ukrayiny-skriz-de-panuye-hrystos-panuye-lyubov-a-ne-gniv-i-pomsta/>

89 Лист-звернення вл. Кам'янець-Подільської дієцезії Єпископ Дубравський: «Зло лютує, вбачаючи свій близький кінець» 15.07.2022. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/07/15/yepyskop-dubravskiyj>

90 Єпископат України: «Скрізь, де панує Христос, панує любов, а не гнів і помста». Слово Конференції єпископату України до духовенства та богопосвячених осіб, вірян та людей доброї волі на порозі Великого Тижня. 09.04.2022. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/04/09/yepyskopat-ukrayiny-skriz-de-panuye-hrystos-panuye-lyubov-a-ne-gniv-i-pomsta/>

91 Католицькі єпископи України: відкритись на визволяючу силу прощення. Звернення римсько-католицьких та греко-католицьких єпископів України з нагоди 80-ї річниці Волинської трагедії. 09.07.2023. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2023/07/09/katolyczki-yepyskopy-ukrayiny-vidkrytysh-na-vyzvolyayuchu-sylu-proshhennya/>

92 Там само.

Синоду Єпископів УГКЦ від 2014 р. «Україна спливає кров'ю!» підкреслюється: «триває нечувана за масштабами ненависті та спотворення істинного стану речей пропаганда, яка є не менше руйнівною, ніж зброя масового ураження»⁹³. У Зверненні до священників про душпастирство в умовах війни УГКЦ від 2015 р., серед докладного аналізу актуальних проблем інформаційної війни пропонуються шляхи протидії їй⁹⁴.

Серед усіх труднощів і трагізму широкомасштабних військових подій 2022 та 2023 років УГКЦ та РКЦ в Україні, звертаючись до вірних і всіх людей доброї волі, продовжують свої настанови згідно викликів, що тривають. Зокрема, РКЦ в Україні наголошує на потребі діяльного милосердя, і, сказати б, психологічної чуйності, особливо щодо тих, хто цього гостро потребує: «хочемо звернути вашу увагу на військових, які ціною свого життя і здоров'я захищають наш спільний Дім. Огортаймо їх своєю молитвою, товаришуймо їм з терпеливістю і делікатністю, особливо, коли дають про себе знати рани війни, допомагаймо заспокоювати їхні життєво необхідні потреби на фронті... Втішаймо тих, у кого війна забрала рідних, друзів, знайомих. Відкриваймо двері своїх домівок для сиріт. Не забуваймо і про людей похилого віку, яких війна вигнала з рідного міста чи села, зруйнувавши їхні оселі. Для вимушених переселенців будьмо ближніми, даймо їм відчутти доброту свого серця, щоб інше місце проживання і незнане оточення для них не були гіркими і нестерпними»⁹⁵.

Треба відзначити, що аналогічні, психологічно вивірені поради, є сильною стороною багатьох офіційних документів як УГКЦ, так і РКЦ в Україні. Так, у Посланні, виданому владиками РКЦ в Україні під кінець такого важкого 2022 р., подяка доповнюється визнанням проблем (і далі – настановами, як з ними давати раду): «сьогодні для багатьох людей любов до рідних, до Вітчизни додає сили до життя. Любов штовхає численних чоловіків і жінок, забути про свою вигоду, комфорт, ситість, а йти у вир війни заради добра інших та захисту права на свободу. Вам, Дорогі Захисники і Захисниці, які залишили своє родинне вогнище і замінили його на холод і бруд окопів хочемо сказати велике спасибі.

Вражають також історії про літніх та хворих людей, які не були в змозі залишити бомбардованих міст, проте їхні рідні і близькі не покинули їх самих. А як же багато жінок, дітей, батьків опікуються воїнами, які пораненими повернулися з фронту і попри жахіття війни у них не згасла любов».⁹⁶ Далі

93 Звернення Синоду Єпископів УГКЦ 2014 року «Україна спливає кров'ю!» *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*: <https://docs.ugcc.ua/169/>

94 Звернення до священників про душпастирство в умовах війни. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*: <https://docs.ugcc.ua/1379/>

95 Єпископат України: посеред трагічних подій не втрачаймо милосердя. 25.11.2022 Послання єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні з нагоди початку Року Милосердя. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/11/25/yepyskopat-ukrayiny-posered-tragichnyh-podij-ne-vtrachajmo-myloserdya/>

96 Єпископат України: «Найстрашніше — коли під час війни перестаєш любити». 22/29.12.2022. Послання єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні з нагоди свята Святого Сімейства, що цього року відзначається 30 грудня. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/>

зауважується й інший досвід: «Є й чимало періодів у нашому житті, коли не стаємо на висоті завдання, піддаючись страху, розпачі, егоїзму. У таких випадках переживаємо внутрішній смуток і терпимо. Воєнний час це неодноразово також життєвий досвід розлуки, самотності, втрати близьких і рідних»⁹⁷.

Прикметно, що римсько-католицькі єпископи вживають «ми» у випадках означення таких проблемних моментів – застосовуючи психологічний прийом довірливого розділення слабкості й промахів. Слова розради, скерування уваги на конструктивні переживання подій, на вищій сенс жертв знаходяться до різних вікових та соціальних страт: від дітей та молоді, що втратили рідних, до тих, хто занепадає духом, хто мусив переміщатись закордон, до родин, чия здатність підтримувати любов і розуміння випробується воєнними обставинами.

УГКЦ прийняла спеціальне Пастирське послання Архирейського Синоду Української Греко-Католицької Церкви в Україні про патріотизм як любов до рідного народу та Батьківщини⁹⁸, видане у грудні 2022 р. для всіх вірних, співвітчизників та всіх людей доброї волі. У ньому докладно і актуально розгортається богословське осмислення даної тематики в контексті подій сучасної війни: «Скеруємо наше слово і до людей іншого національного походження, котрі проживають у нашій спільній Батьківщині та люблять її як свою рідну, знайшовши тут землю, з якою пов'язують своє теперішнє і майбутнє та прийдешнє своїх нащадків.»⁹⁹ Тобто, про патріотизм говориться до всіх, хто на нього здатен.

Відразу також дається однозначне визначення сучасній війні та належній під час неї поведінці як для християн: «Правила християнського переживання оборонної війни, яку зараз веде наш народ, включають у себе правила справедливого самозахисту. Українці мають священний обов'язок боронити свою Батьківщину, навіть беручи в руки зброю.»¹⁰⁰ Стверджується, що патріотизм «є одним із виявів головної заповіді – любити ближнього, як самого себе... Тому коріння земного патріотизму – на небесах. Передаючи Батьківщину нам у дар, Господь кличе нас до відповідальності за неї...»¹⁰¹. Отже, патріотизм як діяльна та відповідальна любов до Батьківщини обґрунтовується найвищим Божественним авторитетом.

Нарешті, дається визначення християнського патріотизм як любові до свого народу та Батьківщини без ненависті до інших, без бажання вивищитись і

blog/2022/12/29/yepyskopat-ukrayiny-najstrashnishe-koly-pid-chas-vijny-perestayesh-lyubyty/

97 Єпископат України: «Найстрашніше — коли під час війни перестаєш любити». 22/29.12.2022. Послання єпископів Римсько-Католицької Церкви в Україні з нагоди свята Святого Сімейства, що цього року відзначається 30 грудня. *Римсько-Католицька Церква в Україні*. <https://rkc.org.ua/blog/2022/12/29/yepyskopat-ukrayiny-najstrashnishe-koly-pid-chas-vijny-perestayesh-lyubyty/>

98 Пастирське послання Архирейського Синоду Української Греко-Католицької Церкви в Україні про патріотизм як любов до рідного народу та Батьківщини. *Офіційні документи Української Греко-Католицької Церкви*. <https://docs.ugcc.ua/1628/>

99 Там само.

100 Там само.

101 Там само.

тим паче підкорити інші народи та країни, що принципово відрізняє істинний патріотизм від шовінізму та нацизму: «Християнський патріотизм – це діяльна любов до Батьківщини, яка виявляється в постійній і невтомній праці для добра свого народу і своєї держави задля розбудови «рідного дому», а у кризові моменти, один з яких переживаємо тепер, – у готовності пожертвувати навіть власним здоров'ям і життям задля порятунку ближніх і Вітчизни.»¹⁰²

Також слід відзначити, що в УГКЦ виданий дуже важливий документ «Катехизм Християнського воїна»¹⁰³, настанови якого скеровуються до українських вояків, але не тільки. Міркування, викладені у цьому документі, спираються як на католицьку соціальну доктрину, так і на досвід спілкування з українськими вояками й допомоги їм та їхнім родинам. У ньому докладно пояснюється, як варто християнинові сприймати війну, зокрема – сучасну війну Росії проти України, з усіма її викликами та бідами, і що значить практично любити Батьківщину.

Отже, підсумовуючи: осмислення УГКЦ проблематики сучасної війни Росії проти України, патріотизму і захисту Батьківщини відбувалось динамічно, розгорталось на базі практичного досвіду взаємодії з усіма чинниками, дотичними воєнних дії: українськими військовими, волонтерами, біженцями, мешканцями тимчасово окупованих і звільнених українських теренів. У офіційних документах цієї Церкви уточнювалися відповідні визначення: від «збройного конфлікту», «нападу», «війни на Сході України» тощо – до повномасштабної війни, військових злочинів Росії, і аж до констатації геноцидних характеристик дій РФ, від дещо обережної і поміркованої «миробудівничої» риторики – до безкомпромісних означень військових звірств Росії та справедливого характеру захисної війни, якою вона стала для України.

Патріотизм виразно підноситься як чеснота, яка має бути присутня у правдивих християн, а захист Батьківщини – як священний обов'язок для всіх українців, у той чи інший доступний для них спосіб, починаючи зі зброєю в руках. Тож, на основі аналізу офіційних документів УГКЦ можна стверджувати: ця Церква діє цілком в дусі свого патріотичного спадку, зокрема з попереднього століття, і її напрацювання з проблематики війни та захисту Батьківщини є основою патріотичних настанов для різних категорій українських громадян та належного інформування і впливу на зовнішні чинники, як також – цінним матеріалом для осучаснення положень католицького вчення з даної проблематики та гідним прикладом для інших Церков, діючих в Україні.

РКЦ в Україні у своїх офіційних документах приділяє пильну увагу проблематиці розв'язаної війни Росії проти України з часу її повномасштабного розгортання, засвідчуючи чітке розуміння не лише нагальної необхідності патріотичного налаштування на захист Батьківщини, але й боговгодності такої позиції. Ця війна засуджується як загарбницька і злочинна з боку Росії, дії

102 Там само.

103 «Катехизм християнського воїна» – збірник засад християнського вчення стосовно моральних аспектів військової служби в умовах війни. (2022). *Патріарша катехитична комісія. Українська Греко-Католицька Церква*, 28.04.2022. <https://ct.ugcc.ua/catechism/catechism-books/40217>

російської армії – визнаються геноцидом українського народу, терором та виконанням диявольської волі, натомість воєнна відповідь України – справедливим захистом, українські вояки – героями, за яких моляться, яким допомагають і якими пишаються.

Відтак, можна констатувати: РКЦ в Україні демонструє цілком патріотичну позицію в ситуації війни Росії проти України, однозначно відображаючи це у своїх офіційних документах, згідно чого і практикує свою душпастирську та гуманітарну діяльність. Це свідчить, зокрема, про те, що РКЦ в Україні, попри небезпроблемний історичний спадок, дозріла до корисної вкоріненості в український контекст, до реалізації її можливостей у збереженні української ідентичності та державної незалежності.

Позиція УГКЦ та РКЦ в Україні стосовно проблематики війни, відображена в їх офіційних документах, послідовно втілюється у практичних діях цих Церков. УГКЦ та РКЦ в Україні співпрацюють між собою (та, коли це можливо й доцільно, - з іншими Церквами, що діють в Україні й не зраджують її інтереси), як також – і з державними чинниками та громадськими організаціями й діячами. Напевно, чи не всі українці тепер знають, що таке Карітас, і багато хто з біженців досвідчив велику практичну допомогу греко- і римо-католиків як у самій Україні, так і у країнах, що приймають переселенців. Війна переконливо показала, хто є хто, ці уроки корисно засвоїти та врахувати для наближення нашої Перемоги та відбудови мирного життя після неї.

Розділ 5

*Павло Павленко*¹⁰⁴

ПАЦИФІЗМ – НЕПРИЙНЯТНИЙ: ПРОТЕСТАНТИ УКРАЇНИ (РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І СПРАВА ПЕРЕМОГИ)

Під час воєн свою місію протестанти здебільшого вважають суто гуманітарною (це, передовсім, реалізація проектів, спрямованих на підтримку постраждалих). Між тим, в Україні від початку російської агресії у 2014 р. у протестантському середовищі починають з'являтися віруючі, які вважають за потрібне переглянути і «заново сформулювати своє ставлення до війни і миру, держави, суспільства та громадянської відповідальності»¹⁰⁵, при цьому прагнучи відмовитись і від притаманного для більшості протестантів пацифізму, мотивуючи це тим, що в умовах справедливої оборонної війни недоречно «протиставити духовне покликання – громадянській відповідальності християн. Якщо християнин має покликання захищати земну Вітчизну зі зброєю в руках, він повинен слідувати йому»¹⁰⁶.

Наприклад, на конференції «Церква в умовах війни» (Київ, 20-21 листопада 2014 р.) один із баптистських лідерів в Україні С.Санніков зауважив, що пацифізм, який примушує вірянина «сторонитись від життя країни, коли ця країна перебуває у стані війни», неприйнятний, оскільки «пацифізм і соціальна активність – це поняття несумісні». Щоправда, «як далеко можна заходити в цій діяльності – питання залишалось відкритим», однак «традиційна відповідь «молитимуся» вже не задовольняє, тобто «тільки молитися»¹⁰⁷.

Так, від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. чимало протестантів добровільно прилучились до лав захисників нашої країни, взявши до рук зброю, багато хто став волонтером, капеланом, санітаром, рятівником, соціальним працівником. Навіть ті віруючі, які «відомі своєю пацифістською позицією, виїжджаючи на міжнародні релігійні форуми, повертаються з джипами для ЗСУ»¹⁰⁸.

104 Павленко Павло, д.філос.н., пр.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

105 Церква в умовах війни. Позиція протестантів. РІСУ – Релігійно-інформаційна служба України. 22.09.2014. https://risu.ua/cerkva-v-umovah-viyni-poziciya-protestantiv_n107213

106 Там само.

107 Манжул Віктор. Протестантизм в Україні 2014 року. Події, тенденції, виклики, перспективи. РІСУ - Релігійно-інформаційна служба України. 06.01.2015. URL: https://risu.ua/protestantizm-v-ukrajini-2014-roku-podiji-tendenciji-vikliki-perspektivi_n72365

108 Балаклицький Максим. Невеликі протестантські організації надають потужну допомогу армії і постраждалим від війни. Церква адвентистів сьомого дня. URL: <https://adventist.ua/news/ukraine/Nevelyki-protstantski-orhanizatsii-nadaiut-potuzhnu-dopomohu-armii-i-postrazhdalym-vid-viiny/>

М.Черенков, віце-президент міжнародної християнської організації «Місія Євразія» (центр якої у м.Ірпінь був знищений навесні 2022 р. рашистськими загарбниками) підкреслює: «війна – шанс для церкви стати Церквою. ... Сьогодні Церква не може бути осторонь або над конфліктом, вона має бути з постраждалим народом, якого грабують і знищують серед білого дня, на очах усього світу. Над конфліктом можуть бути інопланетяни, але не християни, на очах яких топчуть український прапор і катують українських громадян. ... Ми звикли бачити у військових людях – убивць, але сьогодні, коли вони стоять між нами та чужими військами, ми бачимо в них захисників. І якщо віруючі відчувають покликання і здатність бути захисниками, Церква повинна благословити їх на ратну працю і молитися за них»¹⁰⁹.

До слова кажучи, після 24 лютого 2022 р. «Місія Євразія» воліє переглянути вектор свого євразійського служіння. Принаймні, про це зауважує виконавчий директор місії Д.Гореньков: «Служити в пострадянських країнах, коли найбільша з них почала вторгнення до твоєї країни, – це якое недоречно, а по великому рахунку – неможливо. Наразі ми бачимо, що Росія, Білорусь, а також деякі середньоазіатські країни до України, до українських церков, до всього, що пов'язано з Україною, ставляться погано. Ми не можемо з ними спілкуватися. Та й ми погано ставимося до «руського міра». Тому наш формат роботи зараз під великим питанням»¹¹⁰.

Це добрий приклад для тих протестантських спільнот, які ще не до кінця усвідомили, що колишні євразійські зв'язки в умовах російсько-української війни шкодять справі Перемоги України над російським агресором. Сьогодні заслуговує на осуд будь-яка співпраця, співслужіння з одновірцями в Росії та Білорусі, оскільки віруючі як громадяни цих країн, так чи інакше, у той чи інший спосіб, відповідальні за те зло, яке чинить проти України влада їхніх країн¹¹¹. – Дехто з числа російських та білоруських протестантів активно сприяють цьому, ховаючись за маски «аполітичності», декотрі у Росії відкрито закликають у громадах молитись за кремлівського диктатора й «успіх СВО», але більшість – по-пацифістському мовчить і вже цим переставила себе у

109 Черенков Михаил. Евангельские протестанты в условиях войны: кем быть, что делать? Релігія в Україні. 1 09 2014. URL: <https://www.religion.in.ua/main/bogoslovyia/26726-evangelskie-protostanty-v-usloviyax-vojny-kem-byt-что-delat.html>

110 Антошевський Тарас. Війна затягується, люди дуже втомлені, ресурси вичерпуються, але цей марафон ми маємо пройти, – Денис Гореньков про служіння "Місії Євразія" в умовах війни. РІСУ - Релігійно-інформаційна служба України. 20.10.2022. URL: https://risu.ua/vijna-zatyaguyetsya-lyudi-duzhe-vtomleni-resursi-vicherpujutsya-ale-cej-marafon-mi-mayemo-projti--denis-gorenkov-pro-sluzhinnya-misiyi-yevraziya-v-umovah-vijni_n133205

111 Наприклад, див: Путін зустрівся з релігійними лідерами РФ і подякував їм за підтримку. РІСУ. 26.10.2023. URL: https://risu.ua/putin-zustrivsyia-z-religijnimi-liderami-rf-i-podyakuvav-yim-za-pidtrimku_n143446; Російський пастор виступив проти путинського вторгнення в Україну. Это стоило ему церкви. Christianity Today. 22 августа 2023. URL: <https://www.christianitytoday.com/ct/2023/august-web-only/rossiyskiy-pastor-vystupil-protiv-putin-molilsya-ukrainu-ru.html>; Глава ЕХБ України в інтерв'ю отримав на запитання «чи потрібно українцям молитися за росіян». Новини inVictory. 14.12.2023. URL: <https://www.invictory.org/news/church/39060-glava-ehb-ukrainy-v-intervyu-otvetil-na-vopros -nuzhno-li-ukraintsam-molitsya-za-rossiyan>

розряд тих, хто пасивно підтримує агресивну політику Кремля проти України¹¹². Едмунд Берк (1729-1797), англо-ірландський державний діяч, колись слушно сказав: «Єдине, що потрібно для тріумфу зла – це, щоб хороші люди нічого не робили».

Протестантські і неопротестантські медіа в Україні, YouTube-канали, Facebook-сторінки протягом перших місяців повномасштабного вторгнення чітко доводили, що громади у переважній масі активно тоді молились за Україну, за народ, за «закінчення війни» і «настання миру». Це відстежувалось і на рівні численних молитовних служінь, проповідей, інтерв'ю, звернень. При цьому молитви за Перемогу України у війні здебільшого у той період були або відсутні, або ж формулювання Перемоги подавалось доволі обтічно (в основному, як «перемога добра над злом»)¹¹³.

Певним чином, це пояснює, чому такі потужні традиційні протестантські конфесії у нашій країні, як Всеукраїнський Союз Церков євангельських християн-баптистів, Церква Адвентистів сьомого дня в Україні, Українська Церква Християн Віри Євангельської протягом першого року повномасштабного вторгнення так і не оприлюднили окремо кожна заяви з офіційною позицією конфесії щодо військової агресії Росії проти України. Були лише поодинокі заяви й окремі звернення лідерів, служителів. Але від імені конфесії на офіційному рівні, на жаль, цього зроблено не було. І це при тому, що більшість протестантів в Україні ще від 2014 р. чітко визнали Росію агресором і окупантом, а з 24 лютого 2022 р. означили її країною-терористом, носієм і виразником людиноненависницької ідеології. Існує тільки низка колективних звернень Всеукраїнської Ради Церков і Релігійних Організацій щодо російсько-української війни, починаючи з березня 2014 р., серед підписантів яких є й очільники названих Церков¹¹⁴.

Церква Адвентистів сьомого дня в Україні аж тільки на річницю війни спромоглась оприлюднити заяву щодо повномасштабного російського вторгнення. Але й у ній, з-поміж справедливого осуду «неспровокованого агресивного нападу сусідньої держави, який супроводжується численними воєнними злочинами окупантів і умисним заподіянням шкоди цивільному населенню», прочитується заклик молитись за якийсь абстрактний «мир» і аж ніяк не за Перемогу України. – «Продовжуємо молитись про мир, як найбільше благословення Господа, яке може бути дане народам. Віримо в Його спасіння і про це молимося, благословляючи на добрі справи!»¹¹⁵.

112 Российские баптисты записали видео с призывом молиться о мире, не упоминая ни Россию, ни Украину. Новости inVictory. 04.09.2023. URL: <https://www.invictory.org/news/church/38032-rossijskie-baptisty-zapisali-video-s-prizyvom-molitsya-o-mire-ne-upominaya-ni-rossiyu-ni-ukrainu>

113 Каспер Джейсон. Молитви воєнного часу українських євангельських християн. Christianity Today. 11 березня 2022. URL: <https://www.christianitytoday.com/ct/2022/march-web-only/ukrayina-molytva-bibliya-dopomoha-pastoriv-rosiyi-viyna-ua.html>

114 Див.: Звернення Всеукраїнської Ради Церков до народу України. ВРЦіРО. <https://vrciro.org.ua/ua/statements>

115 Заява Адвентистської церкви в Україні з нагоди річниці повномасштабного російського вторгнення. Церкви адвентистів сьомого дня. <https://adventist.ua/ru/news/ukraine/zaiava-adventystskoi-tserkvy-v-ukraini-z-nahody-richnytsi-povnomasshtabnoho-rosiiskoho-vtorhnennia/>

Слід принагідно наголосити, що незважаючи на те, що рішенням Виконавчого комітету Генеральної конференції АСД від 12 квітня 2022 р. Церква АСД в Україні на час війни виведена з підпорядкування Євро-Азіатського дивізіону¹¹⁶, станом на червень 2024 р. (цебто навіть на третьому році повномасштабного російського вторгнення) Крим на мапі Української уніонної конференції продовжує значитись територією Російської Федерації (інформація про Крим, подібно до інших конференцій цієї конфесії в Україні, відсутня)¹¹⁷, оскільки, за інформацією офіційних адвентистських джерел, є Росією¹¹⁸ – входить до Євро-Азіатського дивізіону як російська «Кримська місія»¹¹⁹.

З огляду на це, офіційна позиція Церкви АСД в Україні щодо Криму, м'яко кажучи, дивує: факт засвідчення адвентистською спільною українського півострова територією РФ не лише фіксує зміну території України – він протоколює передачу частини української території (бодай і в межах конфесії) під юрисдикцію держави-агресора. Це тим більше виглядає ганебно на фоні тих випадків, коли від 2014 р. з Росії, і зокрема Криму, стали витіснятись українські пастори, коли ФСБ почала переслідувати українських служителів, фабрикувати кримінальні справи проти них за статтю «насильницького повалення конституційного ладу», арештовувати, катувати і вбивати віруючих на окупованих територіях¹²⁰.

Адвентисти в Україні традиційно обстоюють пацифізм, за можливості уникають військової служби, обираючи альтернативну. При цьому чимало з них сьогодні активно концентруються не лише на виконанні суто гуманітарних проєктів, а й допомагають ЗСУ. До речі, більшість адвентистів у Європі – пацифісти, натомість у США ситуація інша – чимало з них можуть служити в армії¹²¹. Це вказує на те, що ставлення до військової служби цілком може бути переглянуте й адвентистами в Україні.

Позиція українських п'ятидесятників, бодай що також є традиційно пацифістською, однак віряни активно допомагають наближати Перемогу України не лише молитвами за «захист Божий, прощення, мир і збереження

116 Executive Committee of the Seventh-day Adventist Church votes to attach Ukrainian administrative office to the General Conference. Adventist News Network. April 12, 2022. <https://adventist.news/news/executive-committee-of-the-seventh-day-adventist-church-votes-to-temporarily-attach-ukrainian-administrative-office-to-the>

117 Структура церкви. Adventist.ua. URL: <https://adventist.ua/structure/>

118 Унионы, входящие в ЕАД. Церковь Христиан Адвентистов Седьмого Дня. <https://esd.adventist.org/church-structure/unions-belonging-to-esd/>

119 Евро-Азиатский дивизион (ЕАД). ESDA. <https://encyclopedia.adventist.org/article?id=BD91&lang=ru>

120 Кириллова Ксенія. «З Росії та Криму витиснули українських пасторів». Євген Пересветов – про переслідування ФСБ. Крим. Реалії. 20 Вересень 2019. <https://ua.krymr.com/a/z-rosii-i-krymu-vytyskayut-ukrainskyh-pastoriv/30174661.html>

121 Балаклицкий Максим. Адвентисты и военная служба. Религия в Україні. 26.02.2020. <https://www.religion.in.ua/main/analitica/46000-adventisty-i-voennaya-sluzhba.html>

незалежності України»¹²², «за перемогу»¹²³, а й дієво підтримуючи нашу Українську армію¹²⁴. За словами старшого єпископа Михайла Паночка, щодо безпосередньої участі віруючих у війні конфесія допоки «офіційну позицію не висловлювала, але ці події (війни – П.П.) підштовхують змінити нашу теологію відносно цих речей».

Загалом Церква Християн Віри Євангельської під час російсько-української війни не забороняє християнину брати до рук зброю, більше того – з пошаною ставиться до справи українських захисників, а тому поважає кожного з тих вірян, які обрали шлях воїна. «Ми не може стояти осторонь, - зауважує служитель, - коли одні люди платять кров'ю і життям, а віруючі поховалися собі... Ми є частина нашого суспільства»¹²⁵. Цікавий факт – п'ятидесятники свого часу активно допомагали і воякам УПА (до речі, тітка М.Паночка носила їжу повстанцям, за що була арештована й засуджена «совітами» до покарання у таборах)¹²⁶.

Воєнна реальність завжди максимально оголює саме ті позиції віровчення, які складають неабиякі проблеми для плідного, повноцінного існування християн у «цьому світі». Ось так і в Україні під час повномасштабного російського вторгнення: чимало протестантів, які у мирний час були активними пацифістами, усвідомлюють, що їхній пацифізм неприйнятний у справедливій оборонно-визвольній війні. Пацифізм не може бути ідеологією воїнів світла у їхній боротьбі з силами зла, бо ж при цьому неодмінно застосовується меч.

Молитви за Перемогу України в російсько-українській війні у середовищі протестантських спільнот активно стають з'являтися десь з осені 2022 р.¹²⁷ І якщо з 2014 р., і особливо у перші місяці повномасштабного вторгнення, громади молилися здебільшого за «мир» і «завершення війни», то з кінця 2022 р. ситуація змінилась суттєво – віряни тепер моляться не просто за мир, а саме за Перемогу України над російським агресором. Та й не тільки

122 Михайло Паночко: «Закликаю до посту і молитви з 3 по 5 січня про Божий захист, прощення і мир в Україні!» Українська Церква Християн Віри Євангельської. Січень 5, 2017. <https://www.chve.org.ua/post-3-4-5-01-2017-2/>

123 «Сьогодні вся Україна молиться не лише за перемогу, а й за нову країну», – Олександр Кушнерук // Українська Церква Християн Віри Євангельської. Грудень 22, 2022. <https://www.chve.org.ua/oleksandr-kuhneruk-risu/>

124 Пастор Руслан Полікровський: «Ми починали з пошиття підсумків для аптечок, зараз возимо військовим, що потребують – від бронезилетів до авто». Українська Церква Християн Віри Євангельської. Листопад 18, 2022. <https://www.chve.org.ua/pastor-roman-polikrovskyy-2022/>

125 Участь віруючих у війні – старший єпископ Михайло Паночко. YouTube. 12 квітня 2023. https://www.youtube.com/watch?v=_6Y09uf4gT4; також див.: ВІЙНА | МОБІЛІЗАЦІЯ | ЩО РОБИТИ ХРИСТІЯНАМ ??? Михайло Паночко. YouTube. 2 березня 2022. https://www.youtube.com/watch?v=Iw6_ha1OOt8

126 П'ятидесятники та УПА. Про маловідомі стосунки протестантів і підпілля. Історична правда. 3 січня 2011. <https://www.istpravda.com.ua/blogs/4d221ec990cc6/>

127 «Сьогодні вся Україна молиться не лише за перемогу, а й за нову країну», – Олександр Кушнерук. Українська Церква Християн Віри Євангельської. Грудень 22, 2022. <https://www.chve.org.ua/oleksandr-kuhneruk-risu/>

моляться, а дієво допомагають справі Перемоги, беручи участь хто у проєктах підтримки військових, а хто безпосередньо ставши військовим.

З цього приводу нині, як ніколи актуальною є позиція С.Саннікова, яку він оприлюднив у своєму виступі на конференції «Церква в умовах війни» ще у листопаді 2014 р., коли російсько-українська війна тільки починала розгоратись. «Рішення як чинити християнину стосовно зброї надавалося самому християнину. Його совість, його рішення, його відповідальність. ... Натискати на курок чи ні? Але копаючи окопи, будуючи бліндажі, постачаючи армію продуктами та одягом і навіть просто перерахувавши 5 гривень з телефону ти робиш «все для фронту, все для перемоги». Сам не натискаєш на курок, але схвалюєш дії того, хто робить це (хто робить замість тебе). Бореться за тебе і твою сім'ю. Сам не стріляєш, але всіляко допомагаєш і молишся за тих, хто робить це. Таким чином, цілком логічно назвати пацифізмом не просто відмову від застосування зброї, а й повну відмову й відсторонення від життя країни, коли ця країна перебуває у стані війни. Виявляється, пацифізм і соціальна активність – це поняття несумісні. Пацифізм у чистому вигляді більш відповідає толстовству і буддизму, ніж християнству, яке передбачає активну дію у всіх сферах життя суспільства з позиції світла і солі, що чинять позитивний вплив на людей»¹²⁸.

Повна відмова протестантами від пацифізму ще не на черзі – для усвідомлення потрібен час. Утім уже зараз видно, що, з одного боку, зміна протестантами молитов «за мир» на молитви «за Перемогу України», «за українських воїнів-оборонців», «за ЗСУ», а з іншого боку, опікування проєктами, які, у той чи інший спосіб, спрямовані на допомогу й підтримку захисників, засвідчують, що в умовах російсько-української війни пацифізм для протестантів України стає неприйнятною ідеологією.

128 Манжул Віктор. Протестантизм в Україні 2014 року. Події, тенденції, виклики, перспективи. РІСУ - Релігійно-інформаційна служба України. 06.01.2015. https://risu.ua/protestantizm-v-ukrajini-2014-roku-podiji-tendenciji-vikliki-perspektivi_n72365

Розділ 6

*Ярослав Ювсечко*¹²⁹
*Людмила Филипович*¹³⁰

НОВІТНІ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Війна стала реальністю для багатьох українців: віруючих і невіруючих, належних до традиційних і нових релігій, з тривалим і не дуже досвідом перебування в релігійній громаді. Багаточисельні організації історичних Церков зазнали незрівнянно більших втрат, ніж так звані міноритарні¹³¹ релігії або релігійні меншини, якими є і нові релігійні рухи, і релігії етнічних спільнот. Але їхні втрати не менш серйозні, а, можливо, і більш травматичні, через значно менший ресурс – і людський, і матеріальний, що не піддаються відновленню в разі закінчення війни.

Після російського вторгнення багато громад міноритарних релігій втратили свої культові приміщення, будівлі для зібрань та іншої релігійної діяльності або в результаті знищення через бомбардування, або через привласнення новою «владою» на тимчасово окупованих територіях для своїх адміністративних потреб. Масова міграція українських громадян із небезпечних регіонів стала причиною припинення діяльності переважної більшості цих релігійних організацій. Членам громад довелось покинути місця постійного проживання, а разом з тим і свої релігійні осередки, переїхати в інші регіони України чи закордон. Десь ці тимчасово переміщені особи влились у вже існуючі організації, а десь вони змушені були розпочинати свою діяльність заново.

На окупованих територіях, які живуть за російським законодавством, послідовників релігійних меншин чекали нові правові умови, за якими діяльність більшості, наприклад, нових релігій заборонена.

Узагальнених даних про те, наскільки постраждали РМ, зокрема НРР в результаті війни, немає. Важко підрахувати, який відсоток їх послідовників змінили місце свого проживання. Частково інформація збирається, але вона не носить системного характеру. Виокремити послідовників РМ в тих опитуваннях, які почали проводитися щодо втрат, які зазнали релігійні громади від війни, важко: вони складають невиявлену меншість, а інформація про них мізерна.

Тому ми будемо спиратися на ті факти, які вже відомі і документально зафіксовані, щоб оцінити шкоду, якої зазнали представники релігійних меншин, в

129 Ювсечко Ярослав, к.філос.н., доцент кафедри міжнародної комунікації та політології Хмельницького національного університету.

130 Филипович Людмила, д.філос.н., професор, пр.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

131 Міноритарні і мажоритарні релігії – терміни, які використовуються для позначення релігій, які представлені різною кількістю adeptів – меншістю (minority) і більшістю (majority).

т.ч. і неорелігії, від російсько-української війни. Міноритарні релігії, як і мажоритарні, постали перед неочікуваними викликами, з якими вони прагнуть справитися, зберігаючи і своїх послідовників, і свої громади, і свої споруди та майно. Але на відміну від масово поширених релігій в Україні, у релігійних меншин шансів значно менше, що негативно вплине на традиційний вже для України релігійний плюралізм, котрий є запорукою свободи совісті і віросповідань.

Повномасштабна війна Російської федерації проти України принесла неочікувані виклики для релігійних організацій. Постало питання про можливість самої віри, її маніфестації і сповідування в умовах війни. Як слушно зазначають експерти, свобода релігії в часі війни завжди під загрозою. Важко задовольняти свої релігійні потреби спільнотно і організовано під канонадами, бомбардуванням, в ситуації небезпек самому життю людини. Російсько-українська війна не стала винятком із цієї загальної закономірності. З 2014 року, початком війни, Україна із країни, де стан релігійної свободи не викликав майже ніякого занепокоєння – ані у світової громадськості, ані у міжнародних експертів, ані у вітчизняних науковців, ані у представників влади чи релігій – перетворилася на зону великих небезпек для віруючих людей та для релігійних організацій. Сформований протягом 30 років незалежності України порядок в сфері свободи совісті і віросповідання, що зафіксовано в Конституції України та Законі «Про свободу совісті та релігійні організації», зруйновано. Права людини у релігійній сфері зазнають істотних змін

132

Вони різні для підконтрольних та тимчасово окупованих територій України, для релігій більшості і релігій меншостей, для традиційних і нетрадиційних конфесій. В результаті війни релігійне життя, яке нарешті увійшло в свій природний плін, втратило колишню стабільність. Не можна не помітити коливання кількості віруючих, зміни в їх складі, що впливає на характер релігійного життя та релігійну діяльність. Складним випробуванням для релігійних організацій стала масова міграція людей із небезпечних регіонів, втрата культових споруд, переслідування і навіть вбивства священнослужителів, заборона на віросповідання цілих конфесій, вилучення богослужбової літератури, знищення священних писань, церковного начиння, техніки, електронних носіїв релігійної інформації (відео проповідей, записи духовної музики, фільми на релігійну тематику тощо).

Ці зміни-виклики потребують постійного моніторингу та аналізу. Частково трансформаційні процеси в релігійному житті України досліджуються соціологічними та релігієзнавчими інституціями, спостереження і висновки яких цікавлять релігійні і державні структури як в Україні, так і за кордоном.

Найбільш авторитетний в цій галузі Центр Разумкова щороку фіксує тенденції змін, відзначаючи, що будь-яка кризова ситуація більше спонукає людину звертатись до надприродного. Так, 26% опитаних українців заявили, що від початку великої війни стали більш релігійними та віруючими людьми¹³³. Проте, навряд чи

132 Филипович Людмила, Колодний Анатолій. Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни. *Філософська думка*. 2023. № 1. С. 112. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.111>

133 «Нація стає більш монолітною у складних умовах»: як війна впливає на релігійність українців. <https://suspilne.media/392021-nacia-stae-bils-monolitnou-u-skladnih-umovah-ak-vijna->

релігійні організації в Україні бажали саме такого приросту віруючих. Форсмажорні умови змушують задуматися над причинами війни, над природою гріха, над існуванням Бога та його присутністю в людських справах. Люди не можуть залишатися без духовної опіки, їм потрібна порада і розрада, вони йдуть до Церкви, до священика. Хоча, відповідаючи на питання, як часто ви відвідуєте церкву (молитовний будинок), після 24.02.2023 ситуація майже не змінилась: 47% респондентів відповіли, що відвідують церкву, як і раніше, 11% стали відвідувати церкву частіше, а 12,5% – рідше. 11% опитаних зазначили, що після початку війни частіше потребують спілкування з одновірцями (членами їхньої релігійної громади). Дехто, переважно зі сходу, стали відвідувати храм рідше суто через небезпеку для життя, повітряні тривоги, обстріли, пошкодження самих храмів або від'їзд священиків.

У цих загальних цифрах важко виділити саме представників релігійних меншин, але вони так само піддавались небезпекам, як і православні чи католики. Незалежно від віросповідання українські громадяни відчували на собі обстріли, бомбардування, захоплення, арешти, окупацію, вбивства. Всі ці злочини росіян фіксуються правоохоронними органами, громадськими організаціями. Так, українська команда проєкту «Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України» фіксує пошкодження релігійних споруд, напади на релігійних діячів, порушення прав членів релігійних спільнот. Дослідники проєкту рекомендували органам влади та міжнародним правозахисним організаціям звернути особливу увагу на релігійні меншини, адже їм важче пережити кризові моменти¹³⁴.

Станом на 24.02.2023 р. серед майже 500 ушкоджених культових споруд підтверджено 5 випадків постраждалих новітніх релігійних організацій¹³⁵. Є втрати і серед інших громад релігійної меншості. Ця кількість незрівнянно нижча за кількість ушкоджених споруд православних, католиків, протестантів, проте варто враховувати й суттєво меншу кількість культових споруд МР в Україні загалом.

Громади релігійних меншин в умовах війни вимушені були змінити не тільки форми своєї діяльності, а й переглянути загальну стратегію. Так, Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів відкликала з України своїх місіонерів-іноземців, хоча продовжує активно діяти на рівні місцевих громад, які ще збереглися. Незважаючи на те, що не всі українські члени Церкви виїхали з України, деякі з них і досі проживають тут, діяльність цієї організації суттєво обмежена через зменшення своїх членів в результаті міграції та тимчасового переміщення. Але вони продовжують збиратися, вивчати свої священні писання. Їхні будинки зборів перетворені на гуманітарні хаби, де зосереджуються харчі, медикаменти, предмети першої необхідності тощо, які церковні волонтери розподіляють між потребувачами.

vplivae-na-religijnist-ukrainciv/

134 «Релігія в огні»: підсумки за півроку проєкту. https://risu.ua/religiya-v-ogni-pidsumki-za-pivroku-proyektu_n133459

135 Звіт за результатами моніторингу фактів пошкодження релігійних споруд внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну (24 лютого 2022 - 24 лютого 2023 року). <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/Religion-on-Fire-report-2023-UKR.pdf>

У перші дні широкомасштабної агресії майже всі РМ закликали своїх вірних відповідально ставитися до свого життя і життя близьких, звертатися за допомогою в разі необхідності. Соціальні мережі більшості МР регулярно інформували своїх послідовників про перебіг подій. Так, у Viber-спільноті «Новини від НДЗ Бахаї України»¹³⁶ 24.02.2022 р. опубліковано такий текст: «В цей неспокійний час запрошуємо всіх зберігати спокій та приєднуватися до молитовного марафону. Читаємо молитви і покладаємося на Божу підтримку!».

Буквально на наступний день секретаріат підтримав своїх вірних такими словами: «В цей тривожний для нашої улюбленої країни час, коли так важлива для кожного нашого співгромадянина підтримка, до Секретаріату надходять повідомлення про молитви за нашу країну, за всіх наших співгромадян, за мир та процвітання нашого рідного краю. За нас моляться друзі в різних країнах та передають сповнений любові привіт друзі, що служать на Святій Землі, а також бахаї Молдови, Польщі, Німеччини, Білорусі та інших країн. Сьогодні Національні Збори отримали лист від Всесвітнього Дому Справедливості який передав всім дорогим друзям в Україні сповнену любові підтримку та молився за дорогих друзів в Україні. Національні Духовні Збори моляться за кожного з вас, ваші родини, ваших друзів кожного місцевості нашої рідної України!»¹³⁷.

Релігійні меншини прагнули всяк допомогти своїм вірянам. Найважче це було зробити на територіях, де точилися військові дії, або вже окупованих містах і селах. Внаслідок обстрілів та бомбардувань населених пунктів була зруйнована не лише стратегічна інфраструктура та житлові будинки, але й соціальні об'єкти, зокрема, й культові споруди. Комісія Сполучених Штатів з міжнародної релігійної свободи (USCIRF) зафіксувала грубі порушення свободи віросповідання, які вчиняють російські війська проти українських релігійних громад на окупованих територіях України.

Російські військовослужбовці погрожували, затримували, викрадали та катували релігійних діячів для того, щоб здійснювати контроль та вплив на місцеве населення. Лише за перші півроку війни щонайменше 20 релігійних діячів було вбито та ще 15 викрадено. Внаслідок російських ракетних та артилерійських обстрілів протягом року було знищено і пошкоджено сотні релігійних споруд¹³⁸.

Вкрай складна ситуація склалась для громад РМ на окупованих територіях. Багато релігійних громад в умовах окупації змушені були або припинити своє існування, або піти в підпілля. Багато громад лишилися без власності: церкви та молитовні будинки зруйновані або ж окупаційна влада використовує їх для своїх потреб. Найчастіше храми та молитовні будинки перепрофілюють на казарми, офіси або спортзали.

Так, на окупованих територіях діяльність Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів заборонена. Їхні культові споруди пристосовані до потреб окупаційної влади. Один із найвідоміших випадків – відкриття у будинку зборів

¹³⁶ Новини від НДЗ Бахаї України. <https://invite.viber.com/?g2=AQA7feZ1Is3tUue%2F6ViFLOse3fCv8aDEehmKBLmh18CpUIgGJU1ycD9LuOIv48G&lang=uk>

¹³⁷ Там само.

¹³⁸ Росія знов опинилася у списку найбільш ганебних порушників релігійної свободи. <https://irs.in.ua/p/151>

ЦХСОД (мормонів) в Донецьку центру російської культури «Російський дім». При цьому релігійна спільнота мормонів була змушена або виїхати з непідконтрольного уряду України регіону, або сповідувати свою віру приватно, тобто підпільно. У період з 1997 по 2008 роки Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів побудувала в Донецьку чотири будинки зборів. З початком війни всі ці культові споруди конфіскувала контрольована Росією влада так званої «ДНР»¹³⁹.

Неодноразово російські пропагандисти звітували про закриття в Україні та перепрофілювання залів царства Свідків Єгови¹⁴⁰ після заборони цієї організації за прикладом Росії.

За даними Інституту релігійної свободи, репресії щодо представників різних конфесій тривають на всіх окупованих територіях. «Мучениками» за віру стали не тільки православні, а й інші присутні там релігійні організації. Ще один свіжий тренд – рейдерські захоплення майна протестантських громад та «нетрадиційних» для Росії релігійних громад¹⁴¹. Свідки Єгови та мормони стали серед релігійних меншин основними мішенями переслідувань з боку окупаційної влади, підтримуваної Росією. Водночас, так звані «закони» самопроголошених республік у сфері релігійної діяльності та боротьби з екстремізмом насправді використовуються для прикриття під ширмою «законності» тих релігійно вмотивованих злочинів, які бойовики чинять проти мирного населення.

Деякі конфесії та релігійні напрямки, які в Україні (як і в більшості країн світу) діють легально, в Росії вважаються екстремістськими організаціями. Свідки Єгови, Церква Саєнтології, Меджліс кримських татар, рух «Табліги Джамаат», послідовники мусульманського богослова Саїда Нурсі, ісламський рух Хізб ут-Тахрір, Фалуныгун та численні євангелічні протестантські групи й низка інших релігійних організацій потрапили під заборону на окупованих російською армією та «включених» до складу РФ територіях України, адже на них поширюється дія російських «антиекстремістських» законів. Представників цих організацій піддають «десатанізації», сенс якої складно визначити. Представників інших релігійних громад окупанти змушують перереєструватися за російським законодавством.

Відповідно до щорічної доповіді про свободу віросповідання у світі, яку 2 червня 2022 р. представив держсекретар США Ентоні Блінкен, релігійні групи та неурядові організації Росії повідомляли про те, що влада продовжувала вдаватися до переслідувань, затримань, тюремного ув'язнення, тортур, фізичного насильства та конфіскації майна громадян через їхні релігійні переконання або приналежність або членство в групах, визнаних «екстремістськими»¹⁴².

139 В окупованому Донецьку в захопленому будинку зборів мормонів відкрили «Російський дім». <https://irs.in.ua/p/74>

140 Звіт за результатами моніторингу фактів пошкодження релігійних споруд внаслідок широкомасштабного російського вторгнення в Україну (24 лютого 2022 - 24 лютого 2023 року). <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/Religion-on-Fire-report-2023-UKR.pdf>

141 Війна з Богом. Як Росія здійснює церковну окупацію на захоплених територіях. <https://www.liga.net/ua/society/articles/voyna-s-bogom-kak-rossiya-sovershaet-tserkovnuyu-okkupatsiyu-na-zahvachennyh-territoriyah>

142 Росія «переслідує за віру та руйнує релігійні об'єкти»: звіт Держдепу США про релігійні свободи. <https://www.radiosvoboda.org/a/dopovid-derzhdep-ssha-relihiyna-svoboda/31880747.html>

На територіях, контрольованих Росією, діяльність таких релігійних громад заборонено, їхні релігійні споруди – вилучено, доступ до сайтів – обмежено, вони позбавлені права на мирні зібрання та колективне сповідання своєї віри, зазнають переслідувань і залякувань, їх цілеспрямовано призивають на військову службу попри їхні заперечення з міркувань совісті.

Російські суди присуджують надмірні терміни ув'язнення людям за те, що вони сповідують свою релігію. Продовжується практика кримінального переслідування мусульман на підставі звинувачень за участь в організації «Хізб ут-Тахрір». За даними проєкту «Допомога політв'язням. Меморіал» на 31 травня 2023 року у зв'язку з причетністю до «Хізб ут-Тахрір» переслідуються як мінімум 333 особи, з них 27 у розшуку. Засуджено щонайменше 264 особи, з них 110 фігурантів засуджено до термінів понад п'ятнадцять років колонії¹⁴³. До прикладу, лише за 2021 рік були позбавлені волі в Криму за звинуваченнями в участі в цій організації близько 80 мусульман, більшість з яких — кримські татари, яким було призначено покарання у вигляді позбавлення волі на терміни від 12 до 18 років у колонії суворого режиму¹⁴⁴. На сьогоднішній день, із зафіксованих випадків переслідування прихильників «Хізб ут-Тахрір» у Криму, до кримських татар належать 89 осіб.

Нещодавно на волю вийшов 52-річний кримський татарин Ренат Сулейманов, засуджений у січні 2019 року Верховним судом Республіки Крим до 4 років колонії загального режиму та 1 року обмеження волі за причетність до ісламського руху «Таблігі Джамаат». Під вартою Сулейманов перебував із 2 жовтня 2017 року¹⁴⁵.

Показовими є переслідування релігійної організації «Свідки Єгови», яка ще 2017 року в РФ увійшла до списку «екстремістських» і була заборонена. Усього на початок 2022 р. тільки в Криму було відомо про 5 позбавлених волі людей, ще 9 обмежені в своїх правах: 7 – під домашнім арештом, 2 – під підпискою про невийзд¹⁴⁶. У квітні 2022 р. «Армянський міський суд» і «Ялтинський міський суд» у Криму розпочали судові процеси за проти семи членів Свідків Єгови, яких звинувачують у фінансуванні екстремістської організації за ст. 282.3 КК РФ, максимальне покарання за якою може сягати 8 років позбавлення волі та в організації екстремістської діяльності (ч. 1 ст. 282.2 КК РФ)¹⁴⁷.

Мета таких переслідувань – залякати віруючих людей, які не належать до мажоритарних, а для Криму – до Російської православної церкви, релігій.

143 Суд в Росії призначив трьом фігурантам справи «Хізб ут-Тахрір» до 16 років колонії. <https://ua.krymr.com/a/news-sud-rf-khizb-ut-takhrir-do-16-rokiv-kolonii/32502180.html>

144 Огляд ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права у Криму за 2021 рік, підготовлений Кримською правозахисною групою. https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2022/01/zvit_2021_ua-2.pdf

145 Крымский татарин Ренат Сулейманов, осужденный на 4 года по делу «Таблиги Джамаат», вышел на свободу. Крымская солидарность. <https://crimean-solidarity.org/news/2021/01/03/krymskij-tatarin-renat-sulejmanov-osuzhdennyj-na--godu-po-delu-tabligi-dzhamaat-vyshel-na-svobodu-838>

146 Релігійна свобода в умовах агресії рф проти України: експерти про досвід 2014-2022 років. <https://dessa.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>

147 Огляд ситуації з правами людини у Криму та сто днів повномасштабного вторгнення РФ в Україну. <https://lockedfaith.org/ua/p/176>

Тримаючи людей в напрузі, окупаційна влада контролює духовне життя на окупованих територіях, висуваючи фантастичні звинувачення неугодили релігіям. Так, 23 квітня 2023 р. слідчий відділ Гагаринського району Севастополя дійшли висновку, що з травня 2019 року двоє прихильників забороненої в Росії організації «Свідки Єгови» розробили злочинний план щодо продовження її діяльності на території міста. Вони займалися «незаконною організацією зібрань, виступів із вивченням релігійних матеріалів, виступали із проповідями на зборах, з використанням мережі Інтернет, пропагував екстремістські ідеї». За інформацією сайту «Свідки Єгови», станом на середину 2023 року в Криму було відкрито щонайменше 13 таких кримінальних справ, 12 віруючих було засуджено до реальних термінів позбавлення волі в колоніях. З 2014 року у Криму та Севастополі окупаційна російська влада вчинила щонайменше 98 обшуків у прихильників «Свідків Єгови»¹⁴⁸.

Окупаційні органи влади Росії також застосовують в Криму практику адміністративних покарань «за місіонерську діяльність» щодо будь-яких релігійних організацій за ст. 5.26 КпАП РФ (Порушення законодавства про свободу совісті, свободу віросповідання та релігійні об'єднання)¹⁴⁹.

Й так непросте і сповнене безліччю викликів в умовах війни життя РМ як на підконтрольній території України, так і, особливо, на окупованій частині, ускладнюють антикультурні та антисектантські рухи, які в Росії, наприклад, тісно пов'язані з православним фундаменталізмом, для якого що представники новітніх релігійних течій, що етнорелігійні спільноти, що католики чи протестанти, що православні інших юрисдикцій – конкуренти, для максимальних утисків яких усі засоби є прийнятними. Під категорію «культів» потрапляють як представники нових релігійних рухів, так і ті, кого названо представниками «сект», оскільки вони не відповідають «істинній релігії» (як правило, московському православ'ю) та шкідливі для духовного розвитку людини.

Попри те, що «антикультисти» дещо зменшили свою активність під час повномасштабного вторгнення, Україні все ще активно нав'язується російська модель ставлення до НРР як вкрай негативного явища. Яскравим представником контркультурної діяльності є Міжнародний центр «Діалог», який очолює російський православний богослов Александр Дворкін. Наприклад, у контексті нинішньої політичної ситуації в Україні Дворкін вважає, що в Україні стався сектантський переворот. Донедавна в Україні працювало представництво Центру Дворкіна – Центр допомоги жертвам деструктивних культів «Діалог» у м. Дніпро та м. Запоріжжя. Цей Центр активно виступав проти будь-яких «неправославних», в т.ч. і нових, релігій. Останнім часом активно поширюється дезінформація про «псевдорелігію» Фалуныгун. Також ідеї Дворкіна приховано підтримують у своїй діяльності «Союз захисту сім'ї та особистості» у Києві й Харкові та заснований на початку 2000-х Центр апологетичних досліджень, який має свій філіал на території

148 Моніторинговий огляд ситуації з правами людини у Криму: квітень-червень 2023 року. https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2023/09/1_ua.pdf

149 Огляд ситуації з дотриманням прав людини й норм міжнародного гуманітарного права у Криму за 2021 рік, підготовлений Кримською правозахисною групою. https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2022/01/zvit_2021_ua-2.pdf

України. Принаймні він діяв у Києві до початку повномасштабного вторгнення. Ці організації також активно просували ідеї про необхідність прийняття в Україні законів «щодо заборони діяльності тоталітарних релігійних сект».

Одним із найпотужніших представників антикультового руху в Європі є базована у Франції Європейська федерація центрів із дослідження та інформування щодо сектантства (FECRIS), до якої входить низка організацій із різних європейських країн, а також із Росії. Належить до цієї федерації також одна українська організація – Товариство із захисту родини та особистості (FPPS). Вже згаданий керівник російського Центру релігієзнавчих досліджень на честь священномученика Іринія Ліонського А.Дворкін є віце-президентом FECRIS. Українська асоціація релігієзнавців, усвідомлюючи небезпеку антисектантських ініціатив в сфері свободи совісті, спільно з іншими українськими науковцями навіть писала відкритого листа президенту Франції Еммануелю Макрону щодо припинення фінансування FECRIS¹⁵⁰.

Українським двійником сайту керованого А.Дворкіним Центру є «Україна сектантська». Цікаво, що російськомовний ресурс поширює ідеї передусім російського антикультизму на наших теренах.

Щоправда, на відміну від України, а тим паче Росії, антикультовий рух на Заході потроху згасає, тому що змінюється контекст і реальність тамтешнього релігійного життя: якщо 40-50 років тому новітні релігійні рухи були чимось екзотичним, незваним й такими, що лишень здобували своє місце на релігійному ринку, то нині вони стали його частиною, і то не надто вагомою.

Антикультовий рух у його російській варіації, підтримуваний РПЦ і чинною владою РФ, – це явище трохи видозмінене, яке містить у собі елементи і від західного антикультизму, і від контркультизму. Якщо перший і другий роблять наголос на своєрідному та специфічному обстоюванні вузьких групових чи індивідуальних інтересів, то у випадку РФ мова йде про відстоювання та підтримку ладу, який влаштовує сучасних російських можновладців і нічого спільного навіть близько не має із захистом прав і свобод людини і громадянина¹⁵¹.

Перед українськими громадами МР, як і перед будь-якою релігійною організацією, в ситуації війни стоїть вибір: або ви на стороні Росії, або на стороні України. Загалом можна констатувати, що рівень громадянської відповідальності (ідентичності) потужно зростає. І сьогодні 73,5% українців громадянську ідентичність назвали пріоритетною, в той час як пріоритетність конфесії назвали трохи більше 4%¹⁵². Це може стосуватися і членів міноритарних релігій, в т.ч. і нових (хоча документально це підтвердити складно), чий патріотизм і громадянськість за нашими спостереженнями зросли порівняно із попередніми періодами.

150 FECRIS під обстрілом: 82 відомі українські вчені просять МАКРОН припинити його фінансування. [https:// www.europeantimes.news/uk/2022/11/fecris-під-обстрілом-82-видатних-українських-вчених-просять-Макрона-припинити-його-фінансування/](https://www.europeantimes.news/uk/2022/11/fecris-під-обстрілом-82-видатних-українських-вчених-просять-Макрона-припинити-його-фінансування/)

151 Трегуб Г. Релігійний фронт гібридної війни. <https://tyzhden.ua/relihiynyj-front-hibrydnoi-vijny/>

152 Релігія і Церква в українському суспільстві: 2000-2022 рр. (соціологічне дослідження). https://razumkov.org.ua/images/2023/02/13/2022_Religiya_SITE.pdf

Позанаціональні, орієнтовані на вселюдські цінності вірні НРР, або зосереджені на своїй етнонаціональній релігії представники етнічних меншин, переважно схвально ставляться до успіхів України у війні, активно включилися в подолання її негативних наслідків, хоча, безумовно, можуть бути виключення, але вони одиничні. Для тих, кому Україна стала батьківщиною, її незалежність має значення. В лавах ЗСУ служать представники багатьох націй і народностей, що проживають в Україні (росіяни, татари, грузини, молдавани, євреї, гагаузи, поляки, болгари, білоруси, азербайджанці та ін.).

На підконтрольних Уряду України територіях релігійні меншини, які є вільними у своєму розвитку, як і багато інших громадських чи волонтерських організацій, зосередили свою діяльність, окрім безпосередньо релігійної, на підтримці ЗСУ та постраждалих від війни. З початку російського вторгнення наприкінці лютого 2022 р. майже 5,6 мільйона українців залишили рідну країну. Ще 6,5 млн. українців стали внутрішніми переселенцями. Вони склали цільову групу, на яку переважно орієнтовано служіння більшості досліджуваних релігійних організацій. З метою підвищення ефективності такого типу соціального служіння, укріплення волонтерського руху і оновлення волонтерської культури релігійними організаціями запроваджується професійна підготовка волонтерів, з урахуванням умов військових дій і воєнного стану, в якому опинилася Україна¹⁵³.

До прикладу, Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів у Хмельницькому надала продуктивні сертифікати: «Тисячу сертифікатів на суму півмільйона гривень отримали вимушені переселенці з Маріуполя, яких прийняла Хмельницька область¹⁵⁴. Віруючі Харе Кришна (вайшнави) у Чернігові взяли участь у великому молитовному марафоні в пам'ять про загиблих воїнів-вайшнавів, які служили в Збройних силах України, та всіх інших українських захисників. Одночасно поминання відбулося в Одесі, Миколаєві, Дніпрі, Києві, Маяпурі та Вріндавані (Індія), Алачуа (США), Найробі (Кенія)¹⁵⁵. Також представники Міжнародного Товариства Свідомості Крішні в Харкові роздали 1000 порцій їжі на станціях метро, де люди рятувались від обстрілів та бомбардувань. Родина віри Бахаї, яка має будинок у селі, у безпечній зоні, перетворила його на притулок для біженців¹⁵⁶.

Національні Духовні Збори (НДЗ) бахаї не тільки накреслювали головні напрями роботи, але й долучилися до їх реалізації: молитовні зустрічі, допомога нужденним, психологічна підтримка людям похилого віку, заняття з молоддю і підлітками. Вони ділилися своїми ініціативами, зокрема, бахаї Чернівців займалися логістикою гуманітарних вантажів, влаштовували вивантаження на склад в Румунії, потім організували доставку на склад в Чернівцях і далі логістику до

153 Филипович Л., Титаренко В. Соціальне служіння церков і релігійних організацій в умовах війни РФ в Україні. Київські філософські студії: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції: тези доповідей / за заг. ред. проф. Р.О. Додонова. Київ, 2022. С. 249.

154 Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів в Україні: сторінка у Facebook.

<https://www.facebook.com/TserkvaIsusaKhrysta/>

155 Чернігівські кришнаїти вшанували пам'ять полеглих воїнів і помолилися за живих. https://risu.ua/chernigivski-krishnayiti-vshanuvali-pamyat-poleglih-voyiniv-i-pomolilisya-za-zhivih_n141228

156 Релігійна свобода в умовах агресії рф проти України: експерти про досвід 2014-2022 років. <https://dess.gov.ua/roundtable-18-march-2022/>

постраждалих регіонів. Воду, продукти харчування доставляли на передову Збройним Силам України. Члени громади надають прихисток тимчасово переселеним, об'єднуються та проживають разом, щоб підтримувати й захищати одне одного. Як зазначають бахаї, є приклади того, як «віряни передають їжу та кошти потерпілим через війну. Друзі також залучені у волонтерську діяльність і намагаються допомагати іншим у різні способи. Наразі ми можемо на практиці застосовувати всі здібності та якості, що ми їх розвивали для служіння нашому оточенню»¹⁵⁷.

Така ж діяльність притаманна й тим осередкам громад МР, які наразі функціонують закордоном. До прикладу, відповідно до контент-аналізу сторінки Громада бахаї України у мережі Facebook¹⁵⁸ громади бахаї у Польщі, Німеччині та Литві організують для українців, які під час повномасштабної війни знайшли прихисток у цих країнах, табори для родин з метою їхньої психосоціальної підтримки. Крім того, популярними виявилися літні табори для дітей і підлітків, мовні курси, молитовні зустрічі, зустрічі для українців, які живуть у місті/селі/сусідстві тощо.

Відповідно до електронної розсилки цієї релігійної організації (лист від 2 березня 2023 р. від секретаріату РО «Національні Духовні збори «Бахаї України»), «найбільш нагальними потребами є безпека й захищеність, можливість бути почутим і прийнятим, а також наявність місця, де можна розслабитись і бути самим собою, відчувати теплу, радісну, турботливу, «домашню» атмосферу. Багато мам, які приводять дітей на заняття, розповідали про те, що дітям хочеться читати й говорити на зустрічах українською мовою, просто спілкуватися одне з одним, адже цього не вистачає в незвичному мовному середовищі. А з іншого боку – багато хто згадував про те, що переважно проводять заходи українською мовою для українців, але регулярно (раз на 3–4 тижні) присутні на спільних заходах (молитовних зустрічах, дитячих класах тощо) з місцевими жителями або представниками інших країн – для кращої інтеграції в суспільство».

В результаті такої активності у січні 2023 р., порівняно з літом 2022 р., кількість українців, з якими встановили контакт, збільшилась більш ніж у п'ять разів, а кількість українців у ядрах, які планують, розмірковують про отримані результати й запрошують інших, зросла від 2 осіб до майже 50. Залучаючись до діяльності за покликом серця, люди демонстрували свій внутрішній потенціал, про який іноді навіть самі не здогадувались. Люди орієнтовані на необхідність почати розбудовувати майбутнє своєї країні, не очікуючи закінчення війни».

Не залишається осторонь й Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів, яка виділила 4 мільйони доларів США на допомогу вимушено переміщеним особам

157 Новини від НДЗ Бахаї України. <https://invite.viber.com/?g2=AQAh7feZ1Is3tUue%2F6ViFLOs e3fCv8aDEehmKBLmh18CpUIgGJU1ycD9LuOIv48G&lang=uk>

158 Громада бахаї України: сторінка у Facebook. <https://www.facebook.com/bahai.ua/>

через зростаючу гуманітарну кризу в Україні¹⁵⁹ та пожертвувала Україні понад 900 тон їжі, медикаментів тощо¹⁶⁰.

Якщо знову звернутися до соціологічних даних, то 48% опитаних Центром Разумкова відповіли, що їм відомо про випадки, коли релігійні громади (будь-якої релігійної належності) після початку широкомасштабної війни Росії проти України надавали допомогу Збройним Силам України. 43,5% опитаних відомо про випадки, коли релігійні громади надавали матеріальну допомогу біженцям (серед внутрішньо переміщених осіб про такі випадки знають 49% опитаних). 40% опитаних відомо про випадки, коли релігійні громади надавали прихисток біженцям (серед внутрішньо переміщених осіб про такі випадки знають 44% опитаних). 33% респондентів відомо про випадки, коли релігійні громади залучали чи розподіляли гуманітарну допомогу з-за кордону.

Найчастішою такою відповіддю була й серед вірних нових релігійних рухів, а також протестантських та євангелічних церков (66%). 27% опитаних відомо про випадки облаштування у приміщеннях храмів бомбосховищ (найчастіше – у Східному регіоні (34%)). 24% опитаних відомо про випадки надання релігійними організаціями допомоги медичним і соціальним закладам. 24% респондентів відомо про випадки надання релігійними організаціями допомоги жителям деокупованих і прифронтових територій. 21% відомо про випадки, коли релігійні об'єднання допомагали в евакуації жителів із окупованих територій та територій, що перебувають під обстрілами¹⁶¹.

Таким чином, можна підсумувати, що попри труднощі, спричинені спочатку пандемією, а потім широкомасштабною війною, громади нових релігійних рухів продовжили свою діяльність, щоправда, у видозміненому вигляді. З одного боку, запровадження онлайн-зібрань відкрило багато можливостей для віруючих, де б вони не перебували. Спочатку вони були актуальні під час карантинних обмежень, а тепер така практика стала знову доречною для зв'язку з віруючими, які залишились на окупованих територіях або не можуть доєднатись фізично через безпекові застереження. З іншого боку, для багатьох віруючих спільне богослужіння з фізичною присутністю є невід'ємною частиною їхнього життя й стало особливо актуальним у цих кризових ситуаціях.

Опитані авторами очільники нових релігійних організацій зазначають, що продовжують як традиційне богослужіння, так і богослужіння онлайн за потребою. Тобто у ситуації війни більшість НРР продовжують практикувати гібридну модель богослужіння: повністю онлайн або онлайн та офлайн, якщо дозволяє безпекова ситуація. Це викликано ще й тим, що частина як віруючих, так і духовенства НРР, знаходиться за кордоном, тому онлайн-служіння й досі не втрачають актуальності.

159 Церква Ісуса Христа виділяє 4 мільйони доларів США для допомоги біженцям у Європі. <https://novyny.tserkvaisusakhrysta.org/article/tserkva-isusa-khrysta-vydilyaye-4-milyony-dolariv-dlya-dopomohy-bizhentsyam-u-yevropi>

160 Святі останніх днів у Європі пожертвували Україні понад 900 тон їжі. <https://novyny.tserkvaisusakhrysta.org/article/svyati-ostannikh-dniv-u-evropi-pozhertvuvaly-ukrayini-900-tonn-yizhy>

161 Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022 р. <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>

Деяким громадам НРР просто немає де проводити зібрання, оскільки внаслідок обстрілів та бомбардувань населених пунктів були зруйновані їхні культові споруди, або ж спільні зібрання є небезпечними через часту загрозу обстрілів. А на окупованих територіях їхня діяльність або заборонена, або ж є небезпечною через недотримання окупаційною владою принципів релігійної свободи чи прями переслідування, захоплення, арешти тощо.

У цьому контексті досить новітню практику мають Бахаї в Україні, які активно розвивають стратегію сусідства — перенесення служінь із спеціальних культових приміщень до житлових приміщень їхніх послідовників (будинків, квартир тощо).

Ностальгія за звичними релігійними практиками в автономному режимі цілком зрозуміла як з позиції релігійних організацій РМ, так і їхніх віруючих, але поки що ситуація не дозволяє жити тим життям, яке було раніше. Видається, що й після закінчення війни, технології стануть органічною частиною релігійного життя. На нашу думку, все більше релігійних громад буде схилитися до збереження змішаної форми зібрань, онлайн стане невід'ємною частиною офлайн-церкви, найперше, для залучення більшої кількості прихожан без прив'язки до фізичного перебування в певній місцевості. Бо ідея виключно онлайн-богослужіння в онлайн-церкві для багатьох українців поки що надто революційна. За даними останнього опитування, брали участь у відправах у мережі Інтернет лише 15% опитаних.

Перед міноритарними релігіями постали й інші виклики, зокрема участь їхніх послідовників у лавах ЗСУ. Відомо, що військовослужбовцями є і юдеї, і крішнаїти, і буддисти. Багато воює мусульман різних національностей, але найбільше татар. Хоча конкретні цифри важко навести. Невідомо також і те, чи відновлюються пошкоджені культові споруди, чи будуються нові. Відсутня точна інформація і про те, скільки вірних виїхало з України і скільки вже повернулося. Так, наприклад, згідно із щорічним звітом НДЗ бахаї, через війну близько 40% бахаї України стали тимчасово переміщеними, покинувши свої домівки в пошуках безпеки, і понад 20% громад наразі перебуває в регіонах, окупованих російськими військами¹⁶².

Після перемоги і закінчення війни міноритарні релігії, в т.ч. і нові релігійні рухи, проведуть облік своїх вірних, відновлять культові споруди, відродять громади, почнуть реалізацію своїх оновлених стратегій. Як і всі українці, послідовники релігійних меншин поступово усвідомлюють, що світ змінився, а зрозумівши це, почнуть будувати своє життя далі, зважаючи на нову реальність, у країні та регіоні, «який у цю драматичну годину охоплений такими великими стражданнями та невизначеністю»¹⁶³. Усім нам хочеться з надією вдивлятися в майбутнє й наближати його своїми діями.

162 Новини від НДЗ бахаї від 1 серпня 2022 р. <https://invite.viber.com/?g2=AQAh7feZ1Is3tUue%2F6ViFLOse3fCv8aDEehmKBLmh18CpUIgGJU1ycD9LuOIv48G>

163 Послання Всесвітнього Дому Справедливості. <https://bahai.ua/writings-ua/messages-of-the-universal-house-of-justice/>

Розділ 7

*Дмитро Базик*¹⁶⁴

УКРАЇНСЬКЕ РІДНОВІРСТВО В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОГЛЯДИ ТА РЕЛІГІЙНІ ПРАКТИКИ

Рідновірські конфесії як складова частина неорелігійних рухів України, діяльність яких спрямована на відродження дохристиянських давньоукраїнських вірувань в контексті сучасності, за чисельністю своїх вірян складають незначну кількість порівняно з іншими релігійними інституціями. Однак після вторгнення російських військ на українські землі, вони знайшли своє місце в українському інформаційному просторі, відзначившись формулюванням і репрезентацією різноманітних концептуальних поглядів та меседжів стосовно російсько-української війни, а також релігійних практик в умовах воєнних реалій.

В даній публікації розглядаються сприйняття, розуміння та осмислення українськими рідновірами поняття «війна», рефлексії та меседжі лідерів рідновірських конфесій щодо російсько-української війни, зразки рідновірських ідеалів героїзму під час військових дій, основні постаті рідних богів, які безпосередньо асоціюються з війною та окремі релігійні практики, які застосовуються українськими рідновірами в умовах сучасних військових реалій.

Для початку звернемо увагу на витоки основних рідновірських релігійно-світоглядних концепцій, які окреслюють смислове навантаження та специфіку осмислення самого поняття «війна». Провідним взірцем формування як віроповчальних, світоглядних доктрин, так і джерелом рефлексій стосовно концептуальних поглядів на війну в рідновірському русі України виступає «Велесова книга». Не зважаючи на те, що частина сучасних науковців та громадськість вважають її літературним фальсифікатом, переважна більшість представників рідновірських організацій визнають «Велесову книгу» автентичним твором, більше того, окремі рідновіри називають її «ведами Руси-України».

Загалом ці тексти можна розглядати як одне з джерел для формування та репрезентації релігійного світогляду, обрядової практики та самоідентифікації феномену сучасного рідновірства України. До того ж, в процесі спілкування з послідовниками рідновірського руху досить часто можна почути цитування окремих фрагментів тексту «Велесової книги». Цей факт ще раз підкреслює її

¹⁶⁴ Базик Дмитро, к.філос.н., ст.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

роль та значення у становленні релігійного світогляду сучасних рідновірів України.

В контексті військової проблематики варто навести приклад найбільш поширеної в середовищі українських рідновірів цитати з «Велесової книги» (дощечка 11-А): «А обаполи Білобог і Чорнобог перуняться, і тих Сварог тримає, аби Світу не бути повергнутому».¹⁶⁵ Існують також інші варіації вищенаведеної цитати, на кшталт: «А обаполи Білобог і Чорнобог перуняться – і ті Сваргу удержують, аби Світу не бути поверженому»¹⁶⁶. Відзначимо, що слово «перуняться» означає – «б'ються, борються, воюють». Як правило, в багатьох віровченнях сучасних рідновірських конфесій постаті Білобога і Чорнобога виступають не стільки персоніфікованими, скільки узагальненими символами світлих і темних богів (або сил Природи).

Слід додати, що в іншому конфесійному напрацюванні – віросповідній книзі однієї з рідновірських течій Родового Вогнища Рідної Слов'янської Віри – «Покон Рода Всевишнього. Святе Письмо слов'ян» в «Карбі відання Білобога і Чорнобога» в дещо перефразованому вигляді майже дублюється вищенаведене твердження з «Велесової книги», щоправда з деякими доповненнями: «Чорнобог з Білобогом перуняться, у Сварзі еднаючись, тим світ удержаний є. Вони – суть одно і немає одного без іншого».¹⁶⁷

Далі наводиться трактування, згідно з яким Білобог і Чорнобог розглядаються як дві половини одного цілого і водночас як два протилежні прояви буття, які супроводжують, взаємодоповнюють та взаємно змінюють один одного, на кшталт, білого та чорного, чоловіка і жінки, любові та ненависті, життя і смерті. Вважається, що ці протилежності пронизують весь Всесвіт і мають місце в душі кожної людини (так звана «світла і темна частини душі»).

Відтак поняття «війна» та синонімічні йому «боротьба», «битва» в українському рідновірстві концептуально осмислюються в контексті невід'ємної складової онтологічного виміру навколишнього світу, інакше кажучи, виступають своєрідним виявом способу існування Всесвіту та людського буття. Більше того, наголошується на тому, що без таких процесів як «протиборство», «боротьба», «війна» Всесвіт невдовзі може припинити своє існування, втративши жагу до життя, мотивацію до розвитку, вдосконалення, створення та продовження життя на Землі.

Зазначимо при цьому, що в своїй сукупності конфесійних різновидів українське рідновірство постає феноменом неоднорідним, адогматичним з наявністю різного роду суб'єктивних інтерпретацій будь-яких концепцій. Це впливає також і на специфіку інтерпретацій та осмислення поняття «війна» окремими рідновірами. Зокрема, показовим може бути меседж волхва Руського Православного Кола Світовита Пашника, який в рубриці «Коло Рідної віри» на ютуб-каналі «Калина» зазначає про те, що: «навіть статевий акт між чоловіком і

165 Див.: Велесова книга: ритм. пер. укр. мовою, дослідження та рецензії Б.Яценка (2006). Видання друге. К.: Велес, С. 38.

166 Див.: Велесова книга: Волховник / Упорядник Г. Лозко. К.: Такі справи, 7510 (2002), 129.

167 Див.: Веда Прави. Покон Рода Всевишнього. Суть 1 – 4. Священное Писание славян. (2018), 40.

жінкою, який є основою появи та продовження нового життя, дещо нагадує протиборство у війні»¹⁶⁸.

Іншим прикладом, може бути виокремлення деякими рідновірами зі слова «війна» двох складових частин: «Вій» і «на», трактуючи їх як акт принесення треби (пожертви) персонажу давньослов'янської демонології, підземному володарю пекла і нечистої сили на ім'я – Вій¹⁶⁹. В такому випадку слово «війна» трактується як «Вій, на!», тобто отримай жертву певної кількості людських життів. Оскільки вважається, що саме так мислили в давнину пращури-язичники, які намагались задобрити требами (пожертвами) лихі сили, для того, щоб надати можливість для більшості людей продовжувати жити далі в кращих умовах та достатку.

При цьому відзначимо, що вищенаведені два приклади інтерпретацій розуміння поняття «війна» не можна вважати характерними та загальноприйнятними для рідновірських конфесій в цілому. Вони відображають лише суб'єктивну рецепцію концепту «війна» окремими представниками рідновірського руху на теренах України.

Якщо ж звернутися до питань рефлексії поняття «війна» в роботах засновників та перших релігійних лідерів рідновірських конфесій України, можна помітити, що в працях засновників рідновірських конфесій, зокрема, Лева Силенка, Володимира Шаяна такі поняття як «війна» або «боротьба» висвітлюються переважним чином не в прямому сенсі, тобто в значенні прямого військового протистояння, але більше в образно-символічному контексті, зорієнтованому на утвердження власної рідновірської конфесійної ідентичності та захисту своїх вірян від негативних впливів т.зв. «чужовірства» (іноетнічних релігійних поглядів та цінностей під якими, як правило, мається на увазі привнесене та насильно нав'язане давнім слов'янам християнство). Зокрема, в тексті «Мага Віри» тринадцятий день називається: «Ми Рун-вірою озброєні», в якому обстоюється головним чином захист рідновірського світобачення¹⁷⁰.

Найбільш повною мірою рефлексія слова «війна» в узагальненому філософському значенні представлена у віросповідних працях лідерів лише двох рідновірських напрямків. Зокрема, в трьохтомнику «Доброслов'я», авторства Івана Мулярчука, одного із провідних ідеологів «Трипільського братства», яке стояло у витоків виникнення та поширення феномену рідновірства на теренах України. Автор певний час належав до спільноти силенкіян, послідовників РУНВіри (Рідної Української Національної Віри), в середовищі яких поширював свої ідеї. Багато в чому він суголосний з концептуальними поглядами на війну французького філософа та соціолога Р.Каюа, запозичуючи основні позиції якого, він наділяє війну священним статусом. При цьому акцентує увагу на наступних постулатах:

168 Корисна психологія Тетяни Дугельної // https://www.youtube.com/watch?v=MLoMS400jSE&list=PLX3RJ3p_H3-BCnsCPmrorXOpMXrCsiOIJ

169 Див.: Базик Д. (2023). Вій. Велика українська енциклопедія. <https://vue.gov.ua/Biij>

170 Див.: Мага Віра. Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра). Співвідношення віри, науки, філософії, історії (1979). Оріяна, Спрінг Глен, С. 974-983.

1. вбивство під час війни є актом з релігійним резонансом, той самий закон, що вимагає від воїна жертвувати своїм життям, наказує йому принести в жертву супротивника – найважливіше вважається вбивати;
2. війна як сила оновлення, як божество, що звільняє від гріхів і надає прощення вона як свято набуває тотального характеру, не обмежується полем бою і поширюється на всю територію країни;
3. будь-яка людська і соціальна доля виправдана лише в тому разі, коли вона спроможна воювати;
4. війна є віхою в плині часу, вона щоразу відкриває нову еру, з її закінченням починається новий час в свідомості, політиці, економіці.¹⁷¹

Також досить розгорнуто поняття «війна» осмислюється очільником «Родового Вогнища Рідної Слов'янської Віри» (або слов'янського ведизму) Володимиром Куровським. Висвітленню даного питання присвячений окремий розділ авторської праці під назвою «Веда Прави – Слово волхва. Віхи Слов'янського Ведичного Світогляду», заголовок якого називається «Тисяча років – війна». В даному тексті він наводить класифікаційну схему таких різновидів війни:

1. *духовна*, сутність якої полягає в підміні віровідчих понять і нав'язуванні підкореним народам світоглядних концепцій (віри) народу-агресора;
2. *хронологічна* – підміна історії та приховування циклічності георелігійних процесів (заміна правди брехнею);
3. *інформаційна* – спотворенні життєво важливої інформації, замовчуванні, однобокому поданні та викривленні реальних подій;
4. *організаційна* – клановість, чужі організації керують матеріальними ресурсами;
5. *прихований геноцид*, який має вияв у розробці та поширенні серед населення «гмо», неякісних продуктів з емульгаторами та консервантами, пропаганді статевого збочення тощо;
6. *економічна*, коли країна-кредитор може керувати як ляльками країнами-боржниками;
7. *силове протистояння* – відкритий збройний конфлікт.

Автор висловлює досить цікаву думку: «Якщо ми сьогодні не воюємо за Батьківщину, то це стовідсотково означає, що ми вже захоплені та підконтрольні, просто цього ще не усвідомлюємо»¹⁷². З точки зору автора, явище війни характеризується як шлях деградації всіх сфер суспільного життя. Підсумовуючи, він пропонує класичний індуїстський погляд на феномен війни: «Для духовних та істинно віруючих людей всі ці війни – це майя (лілла), гра душ і вони не повинні мати якогось особливого значення»¹⁷³.

Відтак розглянувши рідновірські рефлексії війни в самому загальному (теоретичному) смислі, тепер звернемо увагу на візії та меседжі лідерів окремих

171 Див.: Каюа Роже (2003). Людина та сакральне. К.: Ваклер. 256 с.

172 Див.: Куровський В. (2014). Веда Прави – Слово Волхва. Вехи Славянського Ведического Мировоззрення. Каменец-Подольський: ПП Буйницький А.А., 236.

173 Див.: Там само, 232 – 236.

рідновірських конфесій в контексті сучасної російсько-української війни, зокрема.

Вже вище згадуваний засновник «Трипільського братства» Іван Мулярчук в одній із своїх праць, яка була опублікована ще до повномасштабного вторгнення Росії на терени України виокремлює параграф під назвою: «Філософія війни. Смысл війни з Московією», в якому наголошує на необхідності військового протистояння з російським агресором. В своїй праці автор зазначає наступне: «Як воююча сторона, окремо виділяємо увагу до святості справедливої війни з Москвою. На відзнаку героїв наголосимо, що війна з Москвою своєю святістю відрізняється від інших мерзенних явищ влади і суспільства в Україні»¹⁷⁴. Автор наводить критичний огляд концепцій загальновідомих російських філософів та літературних діячів стосовно осмислення поняття «війна», зокрема, В. Соловйова, М. Бердяєва, С. Булгакова, Є. Трубецького та інших. Критикує принцип «самодержавство-православ'я-народність». В кінцевому рахунку І.Мулярчук приходиться до висновку, що «Росія не змогла створити особливу культуру і життя на основі глибоких, осмислених розробок понять духовності, боголюдства, теократії, духовного соціалізму».

Надбання визнаних філософів вони пов'язали в церковному і царському шляху християнській православній «всеєдності» («месіанстві») у формі «русской идеи». Натомість Україна, що відмежовується від Москви, заявляє про свою роль світоча докорінного арійського цивілізаційного повороту до поєднання на споконвічному Добрі, як духовній владі Людини і Держави. У цьому смысл визвольної війни з Москвою».¹⁷⁵ Щоправда, дещо наївними видаються наведені в тексті сподівання автора на можливу підтримку українців у цій війні «слов'янами самої Московії».

Відзначимо, що під час російського вторгнення на територію України соціальні меседжі рідновірських лідерів стосовно висловлювань конфесійної позиції, яка стосується війни поширювались не стільки в текстовому форматі (літературі, листівках, веб-сайтах), скільки у відеоформаті соціальних мереж, зміст яких досить часто поєднується з гостро вираженою емоційністю. Так, на початку повномасштабного вторгнення у березні 2022 року жрець Київської громади язичників Зореслав (Фіалковський) у своєму відеозверненні до рідновірів та української громадськості, перебуваючи на старокиївській горі біля кумира Перуна заявив: «Це не просто війна, зараз постає питання існування української нації. Російські окупанти знищують українську мову, культуру, історію. Саме існування України як нащадка Київської Русі вже стоїть поперек горла цьому невігласу Путіну. Він хоче нав'язати свої вузькомірні наративи про «русській мір» та «один народ», який ніколи не існував».

Адже з «Велесової книги» нам відомо про наших пращурів. Це були Кий, Щек та Хорив, які мають своїх символічних відповідників – Київ, Чехія та Хорватія. Про ніяку Русь в сенсі Росії мови і близько бути не могло, бо тоді, де

174 Див.: Мулярчук І.Ф. (2021). Добровладдя. Вічна Україна. К.: ФОП Маслаков. С.187.

175 Там само. С.192.

зараз знаходиться Москва було болото. Саме існування України як незалежної держави несе загрозу існуванню «ерефії» (Росії). Тому ворогам нічого не залишалось як іти війною на Русь-Україну, де живуть нащадки Святослава Хороброго та наших прадавніх предків: скіфів, трипільців, мізинців. Трипільська культура сягає семи з половиною тисяч років, мізинський браслет, який знайдений в селищі Мізин, із зображенням Сварги нараховує 20 тисяч років. Такі історичні факти стоять поперек горла окупантам. Тому ми маємо всі об'єднатися, бо ця війна не просто на знищення, вона сакральна для існування української нації, української культури, українського духу, нашого майбутнього та наших нащадків. То ж еднаємось у цій боротьбі і Москва і Кремль мають бути спалені! Слава рідним богам! Слава героям української нації! Слава Україні! Слава ЗСУ!»¹⁷⁶

Аналогічною є позиція вихідця з Рідної Православної Віри з рідновірським ім'ям Хорс (в миру – Віктор Федорович Шовкошитний), який зараз презентує себе для широкої громадськості як характерник і засновник Української Духовної Академії Просвітлення (УДАП). Він ставить наголос на наступному меседжі: «Якщо Росію залишити з таким військовим і ядерним потенціалом, то це буде лише відтермінована в часі війна, яка поновиться не більше, ніж через десять років, оскільки наші сусіди (росіяни) є примітивними особами і в них відсутні будь-які моральні бар'єри.

Тому війну потрібно завершити до кінця, щоб ця гідра більше не змогла поновити свою голову. Успішне завершення війни – це коли Російська Федерація розпадеться на окремі національні утворення, які будуть займатись своїм устроєм, культурою, не чіпаючи своїх сусідів. А нам потрібно повернутись до свого коріння, цінностей, української ментальності. Портрет козака Мамає – образ характерника. Завжди душі характерників допомагають нашим воїнам. Рідні боги сказали: «Бережіть свою землю, вона полита кров'ю ваших пращурів».¹⁷⁷

Також він стверджує, що отримав містичний досвід за 240 днів до початку повномасштабного вторгнення російських військ на терени України і рідні боги попередили його про небезпеку війни, у формі голосу уві сні, який віщував наступне: «Україно-російська війна має закінчитись абсолютним розгромом «імперії зла». Війна з навіженим сусідом триває майже 300 років. Боги наставляють: «не зупиняйтеся напівдорозі. Доведіть все до логічного завершення. Заженіть цю дику орду, щоб вона сюди більше не потикалась. Самоусвідомлення українців має бути таким: «Ми народ-воїн, ми непереможні, найдревніший народ на цій планеті. Нам просто спотворили нашу історію та не дали пригадати хто ми такі, тому ми звикли до стану меншовартості, який є абсолютно безпідставним. Одного звільнення наших теренів замало для перемоги, нам потрібно зруйнувати «імперію зла», оскільки там демонічна

176 Слово жреця Зореслава під час війни. https://www.youtube.com/watch?v=h_BkS7MSPtg&list=PLap15NM73On23vRuUlhq9zD53obZjNWY6&index=6&t=4s

177 Рідні боги сказали, як нам перемогти! Характерник Віктор Шовкошитний. <https://www.youtube.com/watch?v=IvY5jYaqXGw>

влада, яка породжує демонічних підданих. Вони не зупиняться доти, доки ми їх не зупинимо!»¹⁷⁸

Важливо додати, що в рецепції та осмисленні рідновірами поняття «війна» фігурує акцент на тому, що війна є не лише чоловічою справою, оскільки важлива роль у війні відводиться також жінкам. Зокрема, жриця Руського Православного Кола Мароша Лютиця (в миру – Ольга Плечун) висловлює своє ставлення до сучасної війни на теренах України в такий спосіб: «Якщо якимсь неподобством прийшло на мій двір, то я битимусь за свій дім, своїх рідних. Ми – Україна, незламна і з почуттям гумору. Саме в період війни жінка тримає тил. Робити вона має те, що може. Без вдало організованого жінками тилу перемога у війні не можлива».¹⁷⁹

З наведених вище меседжів окремих лідерів рідновірського руху можна зробити висновок, що вони майже суголосно війну українського народу проти російський окупантів наділяють священним статусом. І хоча означена позиція є характерною для більшості напрямків українського рідновірства, однак мають місце й виключення із загального тренду. Зокрема, очільник «Родового Вогнища Рідної Слов'янської Віри» Володимир Куровський сучасну війну на теренах України вважає не священною, а світською, вбачаючи причини військових дій не в сакральній, а в політичній площині. Священною війною він називає таку війну, в якій задіяні усі члени суспільства, в тому числі жінки і діти за умов, коли здійснюється наруга над духовними цінностями або в ситуації боротьби богів з демонами, іншими словами, витоки священної війни мають бути пов'язаними із сакральною сферою.

Прикладом священної війни може бути очікувана очільником конфесії нова есхатологічна перспектива слов'янських ведистів, яка відображена в текстах їх Священного Писання (під назвою «Покон Роду Всевишнього»), де зазначається: «Очікуються зміни великі, на людство чекають тяжкі випробування, які можуть проявитись міжусобицями, лихоліттями та стихійними лихами. Сурми Стрибога провіщають Битву Богів, та сокира Перуна вже занесена над усіма ницями та неправедними. Кличе він дітей матері Слави, нащадків батька Орія, щоб прокинулись нащадки вірні та стали пліч о пліч з Богами Рідними в битві Великій – Битві Богів, щоб мир та життя радісне утвердити на тисячі років»¹⁸⁰.

В рамках інформаційного марафону під назвою «Йоги за мир» офіційну позицію своєї конфесії В. Куровський озвучив наступним чином: «Ахімса – принцип ненасильства (не принесення шкоди усім живим істотам). Ми стоїмо на принципах миру і ненасильства, йдемо шляхом Просвітлення. Ми закликаємо до миру, але примусити когось обрати ту чи іншу сторону у війні ми не можемо. Так не може чинити жоден з духовних лідерів. Наша позиція за мир для усіх людей. Тому офіційно намагаємось стояти осторонь війни»¹⁸¹. Своє ставлення до війни очільник конфесії обґрунтовує тим, що він має багато

178 Див.: Там само.

179 Жіноча магія під час війни. https://www.youtube.com/watch?v=kz-YX7WU01Q&list=PLX3RJ3p_H3-BCnsCPmrorXOpMXrCsiOIJ&index=27

180 Див.: Веда Прави. Покон Рода Всевишнього. Суть 1 – 4. Священне Писання Славян (2018), 7.

учнів, які проживають на території України, Росії, Молдови та інших європейських країн, маючи часом діаметральні точки зору з приводу військових подій в Україні. Натомість для вірян та широкого загалу пропонується ведичний підхід у відношенні до війни. Його сутність полягає в тому, що аналогічно до класичного індуїзму в слов'янському ведизмі існує розподіл людей за наступними варнами: відаючі (браміні), витязі (кшатрії), господарі (вайш'ї) та працівники (шудри).

Відповідно до розподілу суспільства на варнову систему брати участь у військових діях мають не всі представники соціуму. Зокрема, відаючий має право відмовитись від військових дій. Однак, якщо людина належить до варни витязів, то вона має виконувати свою дхарму (свій обов'язок) – брати участь у військових діях, виконуючи в такий спосіб своє призначення. При цьому обов'язкова умова під час воєнних дій полягає в тому, що у витязів не має бути почуття ненависті по відношенню до ворогів, оскільки вважається, що за це людина буде нести відповідальність згідно із законами карни (карми).

З іншого боку, на своєму ютуб-каналі В.Куровський підтверджує, що рідновірські капелани та окремі послідовники слов'янського ведизму служать в ЗСУ. Але він пояснює: «Це є їх власний вибір. Тоді як духовна організація не має якимось чином на це впливати. Ми нікого не закликаємо до війни та не підтримуємо війни. Ми – засуджуємо війну. Духовна позиція – це мир, любов, злагода і благо для усіх людей. Інакше бути не може, тому що духовність вища над політикою та над економікою. Потрібно розмежовувати ці поняття.¹⁸² Відтак, лідер слов'янського ведизму на теренах України в своєму ставленні до сучасної російсько-української війни офіційно займає відсторонено-нейтральну, аполітичну позицію.

Примітним є той факт, що в процесі становлення вищезначеної рідновірської конфесії, яка до 2012 року мала дещо іншу самоназву «Відичне Православ'я» (або «Родове Вогнище Рідної Православної Віри»), потім була перейменована на «Відичне Слов'янство». Не зважаючи на поширення в середовищі конфесії ідей панславізму, елементи релігійної діяльності її послідовників були зорієнтовані на захист рідної землі, що на практиці мало вияв у щорічній організації в Києві на Трухановому острові Міжнародного фестивалю бойових мистецтв «Перунів полк», функціонування молодіжної спортивної організації «Характерне козацтво», поширення бойових мистецтв «Триглав» та його відгалуження «Руєвіт».

Також це простежувалось у співах суто звияжних, бойових пісень, які гартують дух та волю, на кшталт, «Меч Арея», «Перуниця», текст і ноти яких зафіксовано в одній з обрядових книг конфесії.¹⁸³ Однак вже після 2012 року, коли лідер конфесії офіційно став учнем відомого індійського маха-йога

181 Йоги за мир: Інтерв'ю. <https://www.youtube.com/watch?v=YFd3nm1B8qk&list=PLB1Jx3yK1KQck0qZAeLMrrvZoYJOX95fY&index=116>

182 Мир та злагода для усіх людей. Волхв Огнь – Сварг – Володимир (Куровський). <https://www.youtube.com/watch?v=y68Q2ne0n2E>

183 Див.: Волхв Межимир (2005). Малий Требник Рідної Православної Віри. К.: Духовне видання Родового Вогнища Рідної Православної Віри, 7513 року від Сотворення Миру, 152 – 153.

Пайлот Бабаджі, можемо спостерігати процес помітної індуїзації цієї рідновірської релігійної організації як у віровченні, так і обрядовій та повсякденній релігійній практиці із запозиченням характерних для окремих течій індуїзму відстороненості від зовнішніх політичних процесів, самозаглибленості та орієнтації на саморозвиток за допомогою медитативних технік.

Проте повторимось, вищенаведена позиція слов'янських ведистів у ставленні до російсько-української війни для рідновірського руху України загалом є нетиповим винятком. Оскільки основним аксіологічним імперативом для українських рідновірів є гасло, яке відображає три найголовніші цінності: «Рідна віра – Рідна мова – Рідна земля!». Тому захищати рідну землю від ворогів в рідновірському русі України вважається священним обов'язком. Як слушно зазначає очільник рідновірської конфесії «Руське Православне Коло» Світовит Пашник: «Патріот має стати на захист рідної землі. Наш мотив – це священна Богом дана земля. Грудочка землі з давніх давен була оберегом. Мати Земля є Покровою. Ми онуки своїх богів, маємо битися і охороняти свою матінку Землю. Воїни, які захищають рідну землю є справжніми спасителями свого народу. Поки ми їх вшановуємо, ми пам'ятаємо самих себе»¹⁸⁴.

Не даремно в середовищі послідовників переважної більшості рідновірських конфесій культивуються заняття різноманітними бойовими мистецтвами, зокрема, «Спас», «Триглав», «Бойовий гопак» тощо. Це засвідчує про прагнення сучасними рідновірами виховувати у молодшого покоління благородних якостей воїнів-захисників рідної землі.

Зазвичай в умовах військових дій в рідновірському середовищі набувають своєї реактуалізації та сакралізації певні героїчні образи, персонажі, які символізують успішну боротьбу з ворогами та вкорінені на рівні глибинних архетипів народної пам'яті. Такими виступають постаті козаків-характерників (за українськими народними оповідями – воїни-чаклуни, які мали магічні здібності). Найбільш поширеним є образ козака-характерника Мамая (щоправда окремі сповідники рідновірства називають його ще «Спасом Мамаєм»). Як правило, він змальовується поблизу Світового Дерева, з кобзою. Знаходячись в медитації він відпочиває після бою. Після боїв, грає і оспівує бойові подвиги воїнів, які віддали своє життя.

Іншим популярним героїчним образом в середовищі рідновірів України постає історичний персонаж – літописний князь Святослав Хоробрий. Як засвідчує волхвиня Зореслава (в миру – Галина Лозко): «Історична постать Великого Київського князя Святослава та його державницька і воєнна діяльність дає нам високі зразки давньоруської дружинної аксіології, що є предтечею Ордену Бога Сонця. Рідна віра – найвища цінність для лицарів Святослава».¹⁸⁵

184 Яким богам моляться українці? Чому під час війни почалась зміна релігійності та духовності: https://www.youtube.com/watch?v=SWGkIdYLGXk&list=PLX3RJ3p_H3-BCnsCPmrorXOpMXrCsiOIJ&index=22

185 Див.: Лозко Г.С. (2018). Орден Бога Сонця: історія та метафізика: монографія. Тернопіль: Мандрівець, 42 – 43.

Відзначимо, що як козак Мамай, так і Святослав Хоробрий для багатьох рідновірів фігурують як ідеали героїзму, втілюючи своїми персонами еталон взірцевої поведінки, військової звитяги та джерело натхнення для героїчних вчинків на полі бою.

Не можна обійти увагою і сакральні персонажі – описи у віровченні рідновірів образів рідних богів, які безпосередньо пов'язані з військовими діями. Зазвичай на першому плані виокремлюється образ давньослов'янського бога Перуна, представника сакрального простору, котрий опікується війною. В давньоукраїнській міфології Перун фігурує в образі бога-громовержця, покровителя воїнів. Бог перемоги, котрий постійно бореться з богом Велесом в образі змія (символ нечистої сили). Етимологія слова «Перун» походить від назви самого військового походу або від самої битви (пря).

Синонімом Перуна був термін – «Потятич на ворогів», тобто дослівно «знищувач ворогів». До таких свідчень приєднуються й різноманітні переклади вже вище згадуваної «Велесової книги». Зокрема, в тексті дощечки 11А зазначається: «І богові Перуну, громовержцю і богові прі і боріння скажемо не переставати живих явищ кола крутити в Яві. Це він нас веде стежею правою до брані, і до Тризни великої о всіх полеглих, які йдуть у життя вічне до полку Перунового»¹⁸⁶.

Окрім чоловічого образу Перуна, безпосередньо пов'язаного з війною, «Велесова книга» презентує жіночий військовий образ Матері-Слави (в окремих варіантах перекладів – Матір-Сва або Перуниця), яка представлена в наполовину зооморфному образі жінки-птиці або ж птиці з жіночою головою у військових обладунках, яка співала закличну пісню перед боєм. Про неї в текстах «Велесової книги» зазначається наступне: «А Мати-Слава співала про труди наші ратні – маємо слухати і прагнути до битви завзятої за Русь нашу та пресвятих Отців наших. Мати-Слава сяє до хмар, як Сонце, і віщує нам перемоги і загибель. Блискучими крилами б'є Мати свята і співає пісню до січі, а та Птиця – не сонячна зоря, а світло її. Б'є крилами Мати Небесна Слава і велить нам іти до січі»¹⁸⁷. Мати Слава (Магура, Мати-Птиця, або Птиця-Вишня) – благословляла воїнів на перемогу, а також віщувала майбутнє тим, хто вмів почути її таємну мову.

Показовим є те, що на основі текстів «Велесової Книги» очільниця ОРУ (Об'єднання рідновірів України) волхвиня Зореслава (в миру – Галина Лозко) викладає власне конфесійне вчення «Про полк Перунів», фіксуючи основні його постулати в нижченаведений спосіб:

1. молитвою до Перуна розпочиналась кожна битва: «Слава Богу Перуну вогнекудруму, який стріли на ворогів верже і вірно по стежці вперед веде, бо єсть він воїнам суд і честь, і яко златорун, милостив – всеправеден єсть!»¹⁸⁸;
2. саме Перун викував русичам чарівний меч, яким вони завжди перемагають ворожу силу;

186 Див.: Ілар Хоругин. Велесова книга / С.В. Піддубний (2014). Львів, 71.

187 Див.: Там само, 61.

188 Див.: Велесова книга: Волховник / Упорядник Г. Лозко (2002). К.: Такі справи, 7510, 23.

3. з Перуном пов'язане вчення про переселення душ загиблих воїнів до Перунового Полку (Божественної армії). Полк Перуна живе у Сварзі вічно, до нього входять тільки хоробрі лицарі, які загинули на полі брані і впали, затуливши свою рану рідною землею. Ця грудка землі є їхньою перепусткою до Лук Сварожих. Відтак, смерть воїна за рідну землю давала йому безсмертя, тому смерті не боялися¹⁸⁹.

Це вчення не є суто світоглядним феноменом, адже воно стало підґрунтям для створення рідновірських молитов-звернень до Перуна та Перуниці під час військових дій на теренах України. Зараз рідновірами розроблені спеціальні релігійні звернення про перемогу над ворогом у війні та для того, щоб воїни повернулись додому живими. Практикується в повсякденній релігійній діяльності накладання на себе символічного знаку блискавки – «перуниці», яку віряни вважають надійним захистом від будь-якого негативу.

Крім того, вчення про «Полк Перунів» формує такі світоглядні переконання серед сучасних воїнів-рідновірів, які вірять в те, що вони не самі в бою, а з ними рідні боги. Весь рід, все військо Перуна. Загиблі воїни на коні білому потрапляють у військо Перуна, яке допомагає воювати сучасним воїнам, загартовує їх волю, зміцнює характер і допомагає вижити в бою.

Цікавим є факт, що воїни відомого полку «Азов» ще до повномасштабного вторгнення під Маріуполем у липні 2017 року встановили кумир Перуна. Кирт командир 2-го батальйону полку «Азов» сказав наступне: «Запорука могутності кожного війська – це славні військові традиції. Нажаль, наші традиції протягом багатьох сотень років профанували. Сьогодні в день перемоги Святослава ми хотіли б започаткувати нову традицію в нашому гарнізоні: поставити Перуна – покровителя всіх слов'ян і воїнів. Перун – як першопредок, як справжній захисник свого роду.¹⁹⁰

Відтак, образи Перуна та Перуниці є центральними, навколо яких створюються сучасні рідновірські релігійні практики (молитви, замовляння, обряди) в умовах сучасної війни. Справа в тім, що давня дохристиянська релігійна традиція, включаючи вірування та релігійні обряди в результаті більше ніж тисячолітнього процесу християнізації значною мірою на сьогодні втрачена, тому лєвова частка рідновірських обрядів є результатом реконструкції або ж власної релігійстворчості очільників чи окремих членів рідновірських громад. Не складають виключення й рідновірські релігійно-магічні практики в контексті сучасних військових дій. Нижче наводимо актуальні приклади деяких з них.

Олексій Прудко, народний цілитель та рідновір на ютуб-каналі «Мій світ» пропонує авторський магічний обряд-звернення до Перуна з метою справедливого захисту від заподіяння шкоди ворогами. Передусім, він зазначає: «Перун захищає не тільки воїнів, але й мирних людей. І взагалі, всіх людей, які йдуть праведним шляхом». Автор пропонує взяти великий кухонний ніж,

189 Там само. С. 22 – 23.

190 Кому молиться полк Азов_ Бог, який веде до Перемоги Україну: <https://www.youtube.com/watch?v=gr2h9yBtkw0>

стакан з сіллю. Ніж занурити у стакан із сіллю лезом вгору. Також взяти свічку і чорну бавовняну нитку довжиною приблизно від пупа до землі. Потім намотувати нитку на свічку спіралями, промовляючи претензії до ворогів та перераховуючи всі кривди та негідні вчинки, які вони чинять. Після цього потрібно поставити свічку між собою та ножом і запалити її. Далі звернутись до Перуна з проханням про захист рідної землі від загарбників.¹⁹¹ За переконанням О.Прудка, інформація про лихі дії, які здійснюють вороги в такий спосіб підніметься в горішню сферу до богів та невдовзі повернеться на землю у формі справедливої відплати та покарання ворогам.

Вже згадуваний вище рідновірський характерник на ім'я Хорс (в миру – Віктор Шовкошитний) пропонує навчання авторських психопрактик (переважно у формі різноманітних візуалізацій та формул самонавіювання) для українських воїнів, які перебувають на передовій. Як стверджує автор, вони допомагають захисникам України вижити на полі бою¹⁹².

Під час російсько-української війни широкого застосування набула рідновірська жіноча магія, які здійснюється переважно у формі замовлянь. Як зазначає, жриця Руського Православного Кола Мароша Лютиця (в миру – Ольга Плечун): «жінка може бути Перуницею. Коли плачу, починаю танцювати, присвячуючи свої сльози Перуну, трансформуючи у сльози радості для перемоги. За чоловіка, соколе, рідненький скоро повернишся до додому. Коли крадається туга на душі, починаю черевиками стукати об поріг, із закликком: «Повертайся до дому живим, здоровим!». Інколи практикую автентичний вібраційний спів: виття, мукання разом з дитинкою як корівка (мати Велеса).¹⁹³

Крім того, жінки-рідновірки, займаючись волонтерством не лише шиють білизну для госпіталів, плетуть сітки, маскувальні засоби для українських військових, але й виготовляють ляльки-мотанки – замовлені обереги з різним функціональним призначенням: на здоров'я, на перемогу, для захисту від ворожих снарядів тощо.

Окремі рідновіри практикують священні стани (медитації). Вважається, що медитуючий воїн під час війни може обійти військову небезпеку або ухилитись від куль, снарядів.

Значного поширення в рідновірських конфесіях України набула практика проведення обрядів «Тризни» за загиблими воїнами-захисниками. Також під час військовий дій практикуються обряди та молитви-звернення до Перуна, з проханням допомоги знищити ворогів.

Насамкінець, наведемо приклад одного з кейсів російсько-української війни, який трапився в березні 2022 р. із рідновіром, українським військовослужбовцем-розвідником, який має позивний «Вікінг». Поблизу с.Лукашівка, що знаходиться на Чернігівщині, він потрапив у полон до російських окупантів. Перебуваючи в полоні, Вікінг зазнав від них знущань та

191 Кінець війни в Україні – допоможуть Рідні Боги! Перун. Перуниця. Велес. Волхви. Слов'янський рід: <https://www.youtube.com/watch?v=VwfdXuL1ZPQ>

192 Українська Духовна Академія Просвітлення (УДАП) // <https://udap.com.ua/>

193 Жіноча магія під час війни. https://www.youtube.com/watch?v=kz-YX7WU01Q&list=PLX3RJ3p_H3-BCnsCPmrorXOpMXrCsiOIJ&index=27

тортур. Наостанок російські солдати забрали в нього взуття, і невдовзі, йому довелося босоніж втікати з російського полону протягом 12 годин (на початку березня 2022 р. на Чернігівщині температура повітря була нижчою позначки 0 за Цельсієм і земля була вкрита снігом). Рідновір переконаний у тому, що з полону втекти йому допомогли рідні боги та молитви дружини. Він стверджує, що перебуваючи в полоні спілкувався з рідними богами, які запевнили його в тому, що «все завершиться нормально». Невдовзі, коли російські окупанти перевозили полонених, вони підірвалися на ними ж встановленій міні. Танк почав горіти, російські окупанти кликали в бік втікаючого з полону українського військового-рідновіра: «Братішка, памагі!». «А я просто підійшов, і закрив люк катам-братам» – підсумував Вікінг. Виявляючи своє ставлення до ворогів, рідновір відверто називає їх «хворими тваринами, яких просто потрібно знищувати». На запитання про можливість братніх стосунків між росіянами та українцями в майбутньому Вікінг категорично відповів, що «українці з росіянами вже ніколи не будуть братніми народами». Примітним є той факт, що на руці у рідновіра вибито татування з цитуванням вислову літописного київського князя Святослава Хороброго: «Більше разу не вмирати».¹⁹⁴

Вищенаведений кейс розкриває досить типові характерні риси представників рідновірства на теренах України. Якщо його коротко проаналізувати, можна виокремити наступні три характерні особливості сучасних віруючих рідновірів:

1. практика суб'єктивного ментального спілкування з рідними богами, яка надзвичайно поширена серед представників рідновірського руху;
2. вшанування одного з рідновірських ідеальних зразків героїзму (в даному випадку літописного князя Святослава Хороброго);
3. зневажливе та безкомпромісне ставлення до загарбників рідної землі, яке, щоправда, притаманне не тільки для переважної частини українських рідновірів, але й для всіх справжніх патріотів та захисників України.

Підсумовуючи, маємо констатувати, що основним джерелом формування рідновірських концепцій стосовно осмислення поняття «війна» можна вважати тексти «Велесової книги» та авторські напрацювання окремих лідерів рідновірського руху України. Також фігурують довільні суб'єктивні тлумачення окремих поодиноких послідовників рідновірства. Поняття «війна» осмислюється як в найбільш узагальненому контексті, так і в більш вузькому, конкретизованому, який стосується безпосередньо сучасних військових дій на теренах України. В найбільш загальному значенні поняття «війна» розглядається як невід'ємна складова людського буття, в якій присутнє не лише негативне, руйнівне начало, але й стимул для розвитку та створення нового.

Що ж стосується більш конкретизованих інтерпретацій війни, переважна більшість представників рідновірського руху вважає російсько-українську війну «священною» для мешканців України. Та й сам акт захисту рідної землі в українському рідновірстві набуває сакрального статусу. Щоправда, і тут

¹⁹⁴ «Вони кричали: братішка, допомі...а я просто закрив люк». Розвідник «Вікінг». Інтерв'ю для п'ятого каналу // <https://www.youtube.com/watch?v=ZADgMeJF4pI>

присутнє виключення, репрезентоване слов'янським ведизмом, очільник якого займає нейтральну, аполітичну позицію стосовно війни в Україні.

Основними божествами-представниками сакральної сфери, які опікуються військовими діями постають Перун та його дружина Перуниця. Відповідно й рідновірська символіка та релігійні практики під час військових дій апелюють до вищеназваних сакральних постатей. Вважається, що вони допомагають нашим воїнам, захищають їх та надихають до героїчних вчинків у війні, скеровуючи в кінцевому рахунку до здобуття перемоги.

До того ж, в українському рідновірстві не обмежуються стереотипним розумінням війни як суто «чоловічої справи», але й вагома роль відводиться для жінки. Якщо чоловік перебуває на передовій, то жінка має тримати тил.

Головними ідеальними персонажами-зразками героїзму під час війни в українському рідновірстві вважається народний архетиповий образ козака-характерника, втілений у легендарній постаті козака Мамає та постать літописного князя Святослава Хороброго.

В сфері релігійних практик рідновірами в умовах російсько-української війни з метою самозахисту, підтримання психологічної рівноваги, впевненості в своїх силах та зміцнення віри у перемогу над ворогом використовуються різного роду психотехніки, медитації, обереги та захисні магічні обряди. Відтак, військова ситуація спонукає українських рідновірів до своєї рідної релігійності, що має вияв у конструюванні нових магічних обрядів, замовлень та молитов-звернень до рідних богів.

Розділ 8

*Оксана Горкуша*¹⁹⁵

ЛЮДИНА ЯК МЕТА ЧИ ЗАСІБ: УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ ТА «РУССКІЙ МІР» ЯК АНТАГОНІСТИЧНІ СВІТОГЛЯДНІ МАПИ

Отримання Томосу про Автокефалію Православною Церквою України (далі – ПЦУ) безумовно стало визначним кроком актуалізації самостійності та утвердженням суб'єктності України як сучасної держави та української політичної нації як цивілізаційного суб'єкта у духовно-світоглядно-релігійно-політичних векторах.

Про що йдеться? Мова щонайперше про визнання та повносправність, про свободу і відповідальність, про самоідентичність та спроможність вільно діяти особи (православного українця), громади, народу, нації, держави. Отримання Томосу в аспекті онтогенезу нації (дорослішання народу) можна порівняти з отриманням паспорту людиною – цей документ на релігійно-глобальному рівні засвідчує нашу суб'єктність як відповідальних, поважних, співпричетних та визнаних співбудівничих сучасного та майбутнього людства.

Та нагадаємо: попри те, що Україна є незалежною державою з 1991 року, частина духовного, світоглядного, інформаційного, політичного, економічного та інших просторів залишалась у тенетах інтересів та контролю кремля (усособлення шовіністично-імперської машини Російської федерації/імперії/Московії). Справа звільнення з російських імперських тенет затягувалась, російська мова, культура, методи взаємодії (корупція) залишались пріоритетними й постійно репродукувались через спільне інформаційне поле з панівними у ньому кремлівськими меседжами та «русскоміровською» парадигмою, яка, на протипагу автентично українським дискурсам, отримувала значну ресурсну підтримку. Зауважимо, що до необхідності провести декомунізацію (деокупацію культурного простору від шовіністичної російської доктрини у її вульгарно-агресивній люмпеноорієнтованій формі) ми дійшли лише після кривавої розправи підросійської української влади над патріотами під час Революції Гідності.

Інтенсифіковувався процес декомунізації України лише зі збільшенням української крові, пролитої російською зброєю після вторгнення російських військ в український Крим та частини Луганської і Донецької областей. Однак деколонізація України йшла повільно та складно через те, що Українська держава мало приділяла уваги власній безпеці у світоглядно-культурному вимірі і

¹⁹⁵ Горкуша, Оксана Василівна, к.філос.н., ст.н.сп. відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

кремлівські наративи безперешкодно (під захистом норми свободи слова) репродукувались через маскультуру, масмедіа, російську і підросійську поплітературу, та й навіть через шкільні підручники, які часто узгоджувались із російськими, а не українськими парадигмами. Засобом поширення кремлівських меседжів і наративів слугувала уся російськомовна (російськозмистовна) продукція, шанобливе ставлення до якої посилювалось сакралізацією російської (російськостароцерковна як богослужбова й російська як головна мова проповіді) мови церквами, які зберігали свій тісний зв'язок з російськими центрами.

Тож одним із знарядь уярмлення кремлівською шовіністичною концепцією «русській мір»¹⁹⁶ свідомості наших співгромадян, є церква, підпорядкована центру в Москві. Маємо на увазі Російську Православну Церкву (далі – РПЦ) та її філію в Україні (Українську Православну Церкву МП – далі УПЦ МП). Маніпулятивний аргумент «каноніческой теріторії» використовувався цими псевдорелігійними агентами впливу Кремля на мешканців України з метою легітимації окупації свідомості українських мешканців концепцією «русского міра» на підставі їхньої віросповідної належності православ'ю.

Так через релігійну проповідь та конфесійну ідентичність в українців формували не лише комплекс меншовартості, але й переконання, що доступ до священного ми маємо через належність «русскому міру» (псевдоцерковний

¹⁹⁶ Оксана Горкуша вважає слушним написання терміну «русській мір» у транскрипції російського вислову українською мовою; її обґрунтування викладене у статті: Горкуша Оксана. Термінологічний фронт: «русській мір» в релігійно-конфесійній риториці (релігієзнавча перцепція екзистенційного вибору). *Філософська думка*. №1, 2023, С. 26-44. <https://doi.org/10.15407/fd2023.01.026>. Існують інші варіанти позначення позначуваного цим терміном. Наприклад: написання російською без перекладу чи транскрипції – русский мир. Цей варіант є широковживаним і визнаним, однак за його застосування, на думку О.Горкуші, лишаються ризики розмивання позначуваного концепту через ймовірне українське прочитання «мир» у значенні миру (протилежного війні стану узгодженості суб'єктів і врівноваженості їхніх інтересів у нормованому взаємовизнаними правилами суспільного співжиття буттійному контексті). Також свої пропозиції уживання терміну висловлюють сучасні українські історики, наприклад Якубова Л. у своїй аналітичній записці (Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «русского міра». Аналітична записка/ Відповідальний редактор В.А.Смолій. К.: Інститут історії України НАН України, 2023. 72 с. С.4) зауважує «Говорячи про підоснови формування концепту «русского міра» (далі – рускаго міра...). Помітно, що ця сучасна українська історикія також тяжіє до транскрибування українською з російської для збереження змістовної повноти позначуваного концепту. Інші дослідники цієї проблематики (богослов Кирило Говорун, історик Сергій Шумило) ситуативно застосовують різні варіанти, наполягаючи на правильності саме свого. Також у відділенні релігієзнавства ІФ НАНУ мали велику, змістовну наукову дискусію із цього питання. Наслідками цієї дискусії стало погодження до невживання тих позначників, які кардинально розмивають зміст позначуваного, наприклад: «русський мир» чи «російський світ». Інші ж варіанти, які застосовують українські релігієзнавці, є доцільними у тому чи іншому проблемному дискурсі, бо позначають той чи інший зріз того самого позначуваного («русській мір» - транслітерація, «русській мір» - транскрибування). За переконанням О.Горкуші кожен з цих варіантів має право на вживання згідно із контекстуально-змістовно встановленою доцільністю. Понад те – саме транслітерація («русській мір») вказує на походження цієї формули від «Русі», тоді як транскрипція («русській мір») підкреслює іншомовність та іншозмістовність російської «міровоззренческою» моделі для української свідомості. Однак редакторський колектив прийняв рішення уніфікувати застосування терміну «русській мір» у тексті монографії.

імперіалізм). Це відображалось і на глобальному релігійному розкладі: УПЦ МП визнається лише як невід'ємна частина РПЦ.

Світоглядна функція релігії полягає в тому, що віруюча людина самовизначається в дійсності з урахуванням сакрального виміру та у співвідношенні із священним. РПЦ – ідолопоклонська інституція, де освячується кремлівська шовіністична політика та сакралізується Російська імперія/федерація як ніби-то «оплот, форпост і захітнік православних традиційних цінностей». РПЦ в Україні (за самоназвою УПЦ) трансливала ці меседжі безпосередньо у свідомість православних українців під час проповіді, створюючи переконання, що вони належать якомусь «руському міру». І мають відповідну «священну» місію бути його носіями та захисниками у ворожому середовищі (настанова мобілізації в оточенні ворогів).

Тож проповідь РПЦ в Україні шкідлива для свідомості наших громадян, бо створює когнітивний дисонанс і розриває їхню суб'єктність, заперечуючи Українському світові у праві мати власну (неналежну Кремлю та Російській імперії) духовність, а православним українцям – право мати узгодженими національну, культурну, дійснiсну та релігійну і конфесійну ідентичності. Бо якщо православний українець має належати за правом «канонічної території» «руському міру», то він не може водночас перебувати в Українському світі та має такий визнати «окраїною богомізбраною русскою імперією – єдиного нашого історичного атечества – святою Русі».

Нагадаємо, що спробу загарбати Україну російські пропагандисти обґрунтовують необхідністю «асваблення святої русі – нашого історичного атечества» (зі слів кремлівського патріарха Кіріла) від українців, які згідно з російськими наративами змальовуються або ж окупантами, або ж «неправильними рускими», яких треба «денацифіцировать» способом вбивства, катування, терору, перевиховання. Як це відбувається, ми бачимо на окупованих російськими військами територіях: українських патріотів вбивають або ж катують, бібліотеки спалюють, мешканців відлякують страхом розправи від усього українського, дітей змушують вчитись за російськими навчальними програмами й виховують з малечку у лютій ненависті до України.

Послідовна яничаризація українських дітей націлена на формування наступного покоління гарматного м'яса для загарбницьких російських військ. Значну роль у цьому відіграють і служителі РПЦ, які своєю псевдорелігійною діяльністю легітимізують злочини загарбників і проповідують «руський мір» як своєрідний рай для знедолених і заляканих мешканців окупованих, та перед цим зруйнованих вщент, містечок, міст, сіл. Натомість послідовники інших, крім РПЦ, конфесій піддаються тут жорсткій дискримінації, а священнослужителі тих церков, чия релігійна та конфесійна ідентичність узгоджена з українсько-громадянською – вбиваються, катуються чи репресуються.

Натомість отримання Томосу про автокефалію ПЦУ (2019 року) стало власне декларацією духовної самототожності Українського світу, його повносправності (Україна визнається самостійною не лише в географічному, політичному, екомномічному, але й духовному вимірі) й передумовою

деокупації релігійно-світоглядного виміру від ідолопоклонського ярма «русского міра» для православних українців. Понад те, отримання цього документу в цивілізаційному вимірі можна порівняти із засвідченим у Біблії виходом євреїв з Єгипетського полону.

Та для нас це вихід світоглядний: звільнення з імперського світоглядного ярма (московитська, російсько- імперська, совєцька чи постсовкова варіація ідентичності «гражданина великої країни»), що накидалось на свідомість українців різними знаряддями, включно із (псевдо)релігійними інституціями, які були рупорами пропаганди «русского міра» через походження (засновані чи відновлені в російській імперії чи радянському союзі з наглядово-пропагандистською метою) чи підпорядкування (центр прийняття рішень та формулювання вчення/точки зору на події знаходиться в Кремлі/Москві/Російській федерації). І наступне очищення від імперсько-кремлівських наративів та відновлення власне української історіографії, що уможливорює усвідомлювати себе не частиною/належним/кріпаком «русскому міру», а нащадком давніх русичів, козаків, українських борців за свободу – вільних та гідних господарів Української землі, чиї предки вільно жили й прийняли Хрещення тут 988 року, і нащадки гідно і вільно житимуть тут в майбутньому.

У духовному ж вимірі – це обітниця нам нашої Ойкумени – звільненої від загарбників земної домівки, ввіреної нам Господом для догляду. На інституційному рівні – ПЦУ як спільнота православних віруючих українців стала визнаватись повноцінним суб'єктом на релігійній глобальній мапі (15-та церква в диптиху православних Церков). Тож можна сказати, що Томос про автокефалію ПЦУ є своєрідним «паспортом», яким засвідчується на глобальному православному рівні повносправність та суб'єктність України, визнається непорушність її кордонів зокрема і в духовному вимірі, поважається самотність в культурно-історичному та цивілізаційному зростанні.

Релігія виконує ряд важливих функцій в історії людських спільнот. Щонайперше це світоглядна функція. Бо релігія покликана об'єднувати спільновірців на підставі сакральної легітимації певної картини світу, з відповідним уявленням людини про її особливе місце та місію, своєрідним покликанням до відповіді Творцю, яку вона висловлює впродовж свого земного життя. Важливу роль відіграє релігія у формуванні ідентичності. І не лише релігійної чи конфесійної, а також національної, громадянської тощо. Бо людина визначається у дійсності крізь призму свого світогляду, в якому значне місце займає релігійно засвоєна інформація. Щонайбільше це стосується вимірів, про які людина не може отримати відомостей з інших джерел. Зокрема про світ в його трансцендентно-іманентному вимірі, про надприродне і священне, та й про свою власну природу, місце, призначення. І для самовизначення людини в її сутнісних параметрах дуже важливою є релігійно засвоєна інформація.

Політична нація (етно-культурно-політично свідомий суб'єкт глобальної історії) як не лише етнічна, а культурно-цивілізаційна дієва спільнота об'єднаних світоглядними параметрами громадян, що самовизначаються у тому

самому ціннісно-смысловому універсумі (підвалини спільних цінностей, на які спирається свідомість кожного належного) та поділяють ту саму дійсність (що відбувається тут), мають досвід тих самих культурно-історичних подій, які співпереживають разом, потребує спільної сакральносвідченої світоглядної мапи. Тож релігійна чи конфесійна ідентичність відіграє велику роль в процесі самоусвідомлення політичної нації і кожного її виразника.

Впродовж тисячоліття після прийняття Руссю під керівництвом київського князя Володимира християнства саме ця світова релігія впливала на самоусвідомлення спершу русичів, а тепер – українців, найбільше. Та не якесь абстрактне християнство взагалі, а конкретні його інституційно-конфесійні варіації (церкви київської купелі). Та якщо ідентичність конфесійна вірян ПЦУ (раніше – УПЦ Київського Патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви) чи Української Греко-Католицької Церкви цілком гармонійно узгоджується із національною чи громадянською ідентичністю українців (ціннісні параметри й історіографічний дискурс), то залежна від московського керівного центру РПЦ в Україні (за самоназвою УПЦ) накидає на свідомість своїх «прихожан» ідентичність московитського або ж (варіація упослідженого) «малоросійського» типу (за способом дії й сприйняття дійсності), за якої вони цілком можуть вписатись в світоглядну мапу «русского міра», яка повністю суперечить українській дійсності й спростовує легітимність української громадянської та національної ідентичності. Фактично проповідь РПЦ в Україні є засобом поширення серед православних українців упослідженої підімперської свідомості із культами «царя-батюшки» та інших «русских» вбивць українців.

Та 11 червня 2023 р. сталась очевидно подія, значення якої для української національної свідомості та цивілізаційного усвідомлення українців як самочинного і самосвідомого суб'єкта загальнолюдської історії рівнозначне подоланню амнезії: в Києво-Печерській Лаврі відслужили панахиду за упокій гетьмана Івана Мазепи – видатного українського політика, державного лідера, мецената, головнокомандувача, голови козацької держави Війська Запорізького на Лівобережній і всій Наддніпрянській Україні, князя Священної Римської імперії, Представника шляхетського роду Мазеп-Колединських. І ось у звільненому від московитської псевдоцеркви Храмі всіх Святих Києво-Печерської Лаври намісник Києво-Печерської Лаври ПЦУ о. Авраамій відслужив панахиду по Гетьману України Івану Мазепі – державнику й будівничому Храмів Божих, великому сину України.

Звичайно, Гетьмана Івана Мазепу і раніше вшановували українські православні священики, зокрема ще 23 серпня 1992 р. перший Український Патріарх Святіший Мстислав відправив молебень у Святій Софії Київській, чим зневажив московську анафему Гетьману, яка була накладена за наказом Петра I. і з 1997 по 2014 роки православні українці (УПЦ Київського Патріархату) також неодноразово служили і в Лаврі і в Церкві Всіх Святих та поминали Гетьмана Мазепу, як будівничого Храмів Божих та Великого Сина України.

Однак цінність сучасної події полягає в тому, що від 2014 року стались карколомні зміни – від Революції Гідності, до розв'язання загарбницької війни

Російської Федерації проти України та найкривавішої в історії сучасного людства битви за Український світ як домівку вільних, гідних господарів, яким Господь Бог заповів доглядати й оберігати, обробляти й уквітчувати ввірений українцям в опіку земний шмат дійсності.

Тож цілком символічно, що в щойно деокупованій від «русского міра», насадженого як ярмо раба на свідомість православних мешканців України Російською ПЦ, українській святині саме Православна Церква України (яка отримала Томос у 2019 р. як помісна автокефальна українська церква) поминає цього видатного українського державника, воїна, дипломата, просвітителя, благочинника духовного і військового, культурного, економічного, політичного й державного устрою самостійної України.

Понад те, Гетьман Іван Мазепа є уособленням тієї антропологічної моделі, яка сприймається українською ментальністю як взірць успішної людини, що вповні реалізувала свої таланти, бо діяла вільно і відповідально і перед громадою, і перед Господом на благо і користь України. Така базова суб'єктно-екзистенційна модель творця власної долі та співтворця власного світу життя (життєвого помешкання), що протистоїть агресивним зазіханням поневолювачів українського народу та загарбникам української землі, лежить в основі національно-історичного самовизначення української політичної нації.

Це ідеал Господаря — вільного, вірного та відповідального перед Богом та людьми співтворця дійсності, якому сам Господь і дарував право та обов'язок опікуватись землею Батьківщиною. Україна, власне, і постає в світоглядній парадигмі Українського світу як домівка вільних, відповідальних, дбайливих та гідних господарів, що опікуються кожним клаптиком ввіреної їм дійсності. Саме на цій суб'єктно-екзистенційній основі і тримається український світоглядний метанаратив.

Для нас сьогодні близькими, зрозумілими та вчасними є й рядки Мазепинської Думи: «Озмітеся всі за руки, / Не допустіть горкой муки / Матці своїй больш терпіти! / Нуте врагов, нуте бити! / Самопали набивайте, / Острих шабелъ добувайте, / А за віру хоч умріте, / І вольностей бороніте! / Нехай вічна буде слава, / Же през шаблі маєм права!»¹⁹⁷

Вищенаведені рядки «Думи» Івана Мазепи яскраво демонструють той настрій Господаря-Воїна, який сьогодні притаманно артикулюється нашою громадянською спільнотою, волонтерським середовищем, Воїнством, що самовіддано та добровільно взялось до захисту України від чергової навали московитів-загарбників.

Ще на початку 2000 років, міркуючи про необхідність свідомого самовизначення мешканців України в складному мереживі релігійно-національних ідентичностей за критерієм збільшення/обмеження свободи, ми звертали увагу на те, що постколоніальна умова «звільнення від» є лише передумовою набуття справжньої особистісної «свободи для», якою власне

197 Іван Мазепа, Гетьман. Дума чи пісня. Вірш, приложений Кочубеем в його доносі царю Петру на Мазепу... Сумцов М.Ф., професор. Начерк розвитку літературної української мови. Видавництво «Союз» Харківського кредитового союзу кооперативів, 1918 р. Додаток. С. 21

потенційно чи актуально (залежно від здатності людини такою скористатись) й наділив Господь людину.

Загалом розвал Радянського союзу безумовно асоціювався із виходом єврейського народу з полону єгипетського. Тож перспектива 40-річного блукання пустелею пошуків власного цивілізаційного шляху, хоча й лякала жахливими ризиками й несподіваними небезпеками, але й відкривала той горизонт належного та бажаного майбутнього, у якому ми мали знайти обіцяну нам для повносправного земного життя домівку – Ойкумену.

Та безумовно для української політичної нації цей процес мав супроводжуватись зростанням індивіда, людини, вільної особи аж до статусу відповідальної особистості та співтворця, що уділяє своїх ресурсів, талантів, життєвих сил для створення якісно кращого, етично моральнішого, естетично тендітнішого, екологічно гармонійнішого світу.

Нагадаємо, що процеси релігійного, конфесійного, національного та громадянського самовизначення відбувались в щойно звільненій з єгипетського колоніального полону Радянського Союзу (а перед тим – Російської імперії) Україні одночасно та співголосно.

З одного боку, а – ми пригадували з глибинних пластів нашої культури, традицій, історії, національної пам'яті ті світоглядно фундаментальні онтологічні моделі та антропологічні взірці, які забезпечували нашу самобутність та виживання в найскрутніших катастрофічних ретроспективних контекстах, а з іншого – перепрочитували в нових суспільно-історичних обставинах основні досвідноповчальні та ціннісно- й сенсово-місткі метанаративи.

Зрештою, як ми з'ясували в процесі історичного поступу, немає суперечностей між національними світоглядними моделями та взірцями, покликаними забезпечити виживання нації в глобально-історичному плині, та релігійним метанаративом. Як і не може бути жодної суперечності в свідомості вільного гідного громадянина між його релігійною, конфесійною, громадянською та національною ідентичністю. Якщо мова йде про гідного громадянина, то ці ідентичності вільно й гармонійно взаємодоповнюються для більш правдивого самовизначення особи в конкретних суспільно-історичних та подійно-дійсних обставинах.

Що ж до екзистенційних ідеалів та стереотипних взірців для самовизначення, то казковий образ¹⁹⁸ Котигорошка чи Кирила Кожум'яки, або ж легендарні образи воїв (билинні богатирі) / козаків (Сірко, Байда Вишневецький, Мамай) цілком природно прочитуються нами в сучасних українських героях, в наших командувачах/новітніх гетьманах (генерал Залужний) та воїнах (сучасних козаках), яким ми беззастережно довіряємо, бо ж вони захищають нас від лютого мордорського змія – навали московитської. А

198 Цікаві міркування щодо осучаснення казкових давньоукраїнських/давньоруських образів у спробі знайти надприродного захисника, спроможного допомогти нашим воїнам вибити навалу загарбників, висловлює Ольга Недавня у ВУЕ («Змій Горинич» ВУЕ https://vue.gov.ua/Змій_Горинич). Тож у ситуації крайньої загрози життю народу свідомість українських громадян видобуває з глибин билинної пам'яті й реінкарнує актуальні міфи.

мудра дівчина стає волонтеркою, яка спроможна вирішити невирішені задачі, аби врятувати Український світ від занепаду. І ці всі казково-легендарні праобрази видобуває сучасна свідомість з культурно-історичних прадавніх пластів, з того ментально закладеного «взірця правильної поведінки», який рятував наших давніх предків від знищення у найжахливіших історичних обставинах.

Та понад те – у кожному «Слава Україні» наших відчайдухів-добровольців ми прочитуємо оте остаточне аж до розпачу Христове: «Але хай буде не як я хочу, а якою є воля Твоя». Бо ось на цьому (власне Християнському) екзистенційно-щиросердному видиху самої суті життя вільної особистості і тримається сьогодні наш Український світ. І власне тут і зараз на Голгофі нашої історії відбувається зустріч української свідомості з Творцем, бо ж питання, на які мусимо відповідати без вагань і відверто мають характер екзистенційно-онтологічної остаточної самовизначеності та засвідчити нашу причетність буттю, або ж таку спростувати.

Чи будемо ми? І якими? Безумовно – вільними, гідними, відповідальними. Такими, що знають ціну життя, цінують кожну живу істоту, піклуються про кожну складову власної суспільної екосистеми, опікуються кожним закутком ввіреної нам Господом Ойкумени.

Чи буде світ? І яким? Залежить від того, наскільки світ спроможний сприйняти та підтримати наше натхнення й жертву наших Героїв як дар перепрочитання християнського наративу та гуманістичних (європейських) цінностей в конкретному катастрофічному контексті української дійсності, де наш Котигорошко разом з громадою вільних, гідних та відповідальних щиросердців-доброчинців постав проти лютого звіра, що вирвався з пекла, аби зруйнувати світ, Господом створений.

Чи буде Християнство? І яким? Залежить від того, наскільки християнська парадигма спроможна співпережити Живого Христа, який приносить себе в жертву тут і зараз (в Бучі, Маріуполі, Бахмуті) через любов до Людини як вільного, гідного і відповідального співтворця комунікативної взаємодії між Богом та Людиною, у якій утверджуються християнські цінності (Особистісна Свобода, Любов до живого, Віра в сенс, Надія на спасіння, милосердя та справедливість), а не насаджуються цілком земні імперсько-шовіністичні симулякри, які сьогодні пропагує квазірелігійна РПЦ.

Остання займається суто ідолопоклонством та лукавством, проголошуючи загарбницьку геноцидну війну проти України «священною війною за звільнення святої Русі». Господь РПЦ – батько смерті, брехні та ненависті. Людина ж у парадигмі «руського міра» - безвільний раб та складова колективістського МИ – бісівського Легіону, який Христос скинув зі скелі.

Отже: людина, яка зростає у своїй гідності (від елементарних потреб виживання як особи, самопрезентації як індивіда, актуалізації як особистості до реалізації як творчої персони, яка формує якісніше нове та відповідально й відповідно укомфортнює світ, Богом створений) утверджує свободу умовою власного функціонування, розвитку, актуалізації творчого потенціалу й дарованих Господом талантів. Таким шляхом розвитку: від звільнення з

Єгипетського полону до зростання у статусі відповідального Господаря ввіреної Богом для догляду та творчості земної Ойкумени, - пройшла протягом ось уже понад трьох десятків років українська громада. Український світ став не лише простором, який ми артикулювали, але й перспективно нашою рідною домівкою, яку ми дбайливо віродили й очищуємо від скверни «русскоміровського» симулякру та рабського постімперсько-підкремлівського ярма.

Натомість «русській мір» був і лишився зашморгом, фальшивим симулякром, який накидає на свідомість поневолених кремлівський окупант усіма доступними йому методами, включно із квазірелігійною проповіддю. А кожен окремих індивід тут лише максимально знеособлена частина спільнотного МИ/Легіону, елемент машини, гвинтик системи, кілограм гарматного м'яса. Волею тут володіє лише свавільний скажений самодур – правитель/цар/вождь, який власне і уособлює найпотаємніші потяги та актуалізує тваринні інстинкти кожного упослідженого складника цієї ненажерливої тварюки та натравлює це безлике голодне стадо на загарбання й пожирання, плундрування, вбивство і руйнування того, що створили інші.

Ці дві світоглядні системи не містять сумісних координат онтологічного, етичного, аксіологічного та антропологічного виміру.

Котигорошко, який з власної волі та своєю працею і силою визволяє з поневолення скаженим звіром своїх братів та сестру, ніколи не порозуміється з Іваном-дураком, який лежачи на печі мріє здобути задарма увесь світ, а тим більше – з тим лютим і скаженим змієм, який і є фактично кремлівською загарбницькою наволоччю.

Наші добродчинники та святителі – гідні і вільні Господарі, відповідальні перед Господом, народом та цілою українською домівкою за збереження й примноження кожного виміру Українського світу. Наші Герої та добродчинці власним життям з любові та поваги до Творця, викупають наш Український світ з мороку небуття, імперсько-кремлівської неволі й історичного забуття.

Тож українським духівникам варто завжди враховувати цю екзистенційно аксіологічну модель у Ваших щиро-українських православних проповідях й спиратись в духовних повчаннях на ментально властиві українцям світоглядні мапи, вшановувати наших справжніх Героїв, та писати українські ікони на пластинах з бронежилетів українських Воїнів. Вони своїм життям захищають наш вільний Український світ як заповідану Господом домівку, у якій Творець зустрічається зі своїм творінням у сучасній молитві щирого екзистенційно-аксіологічного діяння. Саме тут і зараз оживає християнський наратив у його сенсовій тотожності та українській сучасній змістовності.

Натомість стає моторошно й уявити, що було б, як-би ми не отримали Томосу. Усі б звірства, які вчиняють російські військові проти українців, нам би подавались як «асвабачення православних українців» безпосередньо через інституцію, яка називала б себе «єдинственно канонической церковью украинского народа». Вбивці українців оголошувалися б нашими героями і їм би малювали ікони та поклонялись, як то зараз і відбувається на окупованих російськими військами українських територіях. Саме ця б інституція (РПЦ в

Україні) наповнювала «капеланами» наше військо на підставі того, що більшість українців – православні за віросповіданням. А ми ж з Вами знаємо, яка кількість колаборантів (що природно, зважаючи на підпорядкування керівному центру в Москві) серед її членів. І ця інституція у ролі «державної церкви» (така модель державно-церковних відносин з Московії перетягувалася б в Україну) намагалася б досі говорити ніби-то від імені Господа, насправді проповідуючи «руській мір». І, ймовірно, послідовно засіваючи свідомість українських громадян кремлівськими нарративами, «сакралізованими» РПЦ в проповідях Кіріла - кремлівського патріарха ідолопоклонського російського культу царя-важдя-путіна -, вони б таки намагались втягнути нас до того антицивілізаційного агресивного загарбницького проєкту у якості невід’ємної підпорядкованої частини та збройного ресурсу (гарматного м’яса) у війні проти цивілізованого світу. Слава Богу та дякувати Томосу, українській громаді і нашим захисникам – цього не сталося.

Щодо ПЦУ – то вона відразу повелася саме як Церква українського народу, яка разом з громадою співпереживає нашу дійсність, є побратимом на полі бою проти звірячої кремлівської наволочі, духівником у розпачливу мить, оберегом наших душ пастирським співучасним словом. Однак у цій справі варто опановувати й нові завдання. Щонайперше, після оберегу української душі від руйнування внаслідок тривалого перебування в хаосі й жасі дійсного перепапокаліпсису, – завдання формування сакрально засвідченої візії майбутнього, у якому б українське православ’я стало ковчегом спасіння не лише спраглим на справжню Волю, Гідність, Любов до живого (родини й обійстя – екологічна свідомість) українцям, але і світові, заколисаному прагматизмом й вульгарним утилітаризмом.

Бо цей світ не відчуває себе у переддень остаточної катастрофи людства. А така наближається через те, що злочинна купка диктаторів-егоцентриків окупує свідомість маргінальних груп по всьому світові отрутою звабливих гасел, якими перебріхується історія, перекроюється дійсність, переформатовується майбутнє. І місце Творця світу займають земні ідоли та правителі, приписуючи собі право перерозподіляти ресурси, ламати світову систему, диктувати умови й домагатись власних забаганок, мотивуючи це «вищими цілями» та «священною метою».

Тож зважаючи на всі ці ризики, наголосимо: Ойкумена – це завдання. Нам, безумовно, треба перемогти у цій кривавій війні. І вижити не лише як певній кількості людей з конкретним генетичним кодом, але й зберегти свою душу і свідомість у цих моторошних обставинах. У цьому нам можуть допомогти лише справжні українські духівники, які свідчать Господу про нашу дійсність і наш досвід цієї трагедії, і свідчать українцям про те, що Господь чує нашу молитву, відчуває наші рани, співпереживає нашу Голгофу. Тож і ми маємо надію на Воскресіння, бо залишились людьми, які понад усе цінують даровані Господом гідність, свободу, життя, які можуть свідчити цілому світові не лише своїм особистим життям, але і своїм вільним вибором і подиву гідним самовідданим подвигом про Любов Божу до світу Ним створеного.

Тобто місія Православної Церкви сьогодні полягає у тому, щоб:

1. (побратимська місія) - допомогти українському народові отримати перемогу над ідолопоклонським антихристиянським ворогом, що прийшов нас убити і в такий спосіб знищити Богом створений світ;
2. (душпастирська місія) - зберегти українську душу як грааль щирої Любові в мороці розпачу від цієї війни;
3. (просвітительська місія) - стати натхненням для українців збудувати після перемоги таку Україну, яка буде гідною жертви тисяч сучасних українських героїв.

Для цього сама Церква повинна позбутись будь-яких характеристик, які вона отримала внаслідок своєї частковоспільної історії від РПЦ. Орієнтуватись на власне християнські цінності у їх українському змістовному наповненні. Трансформуватись у Церкву – громаду переможців над мороком небуття – стати не лише важливим і вагомим суб'єктом глобального православного світу, але і глобального релігійного всесвіту, адже ми маємо той унікальний довід, яким можемо поділитись із світом і який може надихнути сучасність на формування більш людського, цивілізованого, щирого і люблячого живе Творіння Боже майбутнього.

ПІСЛЯСЛОВО

Війна Російської Федерації проти України триває. І триває виконання співробітниками Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Григорія Сковороди НАН України дослідження проблематики війни в осмисленні та практичній діяльності Церков та релігійних організацій. Тож поточно здійснені дослідження будуть доповнюватись наступними: з'являються нові актуальні виклики, і, відповідно, – нові тематичні напрямки для вивчення науковцями. Нині учасники авторського колективу монографії та їх колеги продовжують вивчати різні аспекти, дотичні реакції всіх Церков та релігійних організацій на війну: від їх теоретичних напрацювань, висловлювань та дипломатії церковних чинників – до капеланської служби, участі у ЗСУ та волонтерстві віруючих тощо.

Відтак, представлена увазі широкого загалу колективна монографія є першою з низки інших колективних досліджень академічних релігієзнавців, котрі під час війни оновлюють та доповнюють методи і прийоми вивчення свого предметного поля, включно з методом контекстуальності, посилюють та урізноманітнюють свої польові спостереження, й у міру можливостей піклуються про популяризацію власного наукового доробку.

Сподіваємось на увагу до даної проблематики як співгромадян, котрі є співвідповідальні за духовне поле рідної країни, так і мешканців всіх цивілізованих країн, в інтересах яких розбиратись у подіях в Україні, котрі можуть швидко дійти і до них.

наукове видання

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут філософії
імені Г.С. Сковороди НАН України
(відділення релігієзнавства)

Колективна монографія

**РЕЛІГІЯ І ВІЙНА:
СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

За заг. ред. Г. Кулагіної-Стадніченко, О. Недавньої

(електронне видання)

Київ: Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2024

Формат PDF (Adobe Portable Document Format)

Гарнітура Times.

Умовн. друк. арк. 6,8